

Soproni Egyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

**A NEMZETKÖZI MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS ELMÉLETE ÉS AZ
ELMÉLETEK GYAKORLATI TESZTJE NÉHÁNY EURÓPAI
UNIÓS PÉLDA ALAPJÁN**

Doktori (PhD) értekezés

Készítette:

Honvári János

Témavezető:

Dr. habil. Artner Annamária C.Sc.

Sopron

2017

**A NEMZETKÖZI MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS ELMÉLETE ÉS AZ
ELMÉLETEK GYAKORLATI TESZTJE NÉHÁNY EURÓPAI
UNIÓS PÉLDA ALAPJÁN**

Értekezés doktori (PhD) fokozat elnyerése érdekében

Írta: Honvári János

Készült a Soproni Egyetem
Széchenyi István Gazdálkodás- és szervezéstudományok Doktori Iskola
Nemzetközi gazdálkodás programja keretében

Témavezető: Dr. habil. Artner Annamária C.Sc.

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

(témavezető aláírása)

A komplex vizsga időpontja: 20____ év _____ hónap _____ nap

A komplex vizsga eredménye _____ %

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen /nem)

1. bíráló (Dr. _____) igen /nem

(aláírás)

2. bíráló (Dr. _____) igen /nem

(aláírás)

Az értekezés nyilvános védésének eredménye: _____ %

Kelt, Sopron, _____

a Bírálóbizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése: _____

Az EDHT elnöke

Tartalom

ABSZTRAKT.....	1
Bevezetés.....	2
Az értekezés szerkezete:.....	4
1. fejezet: A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete.....	8
1.1. Általános munkaerő-migráció elméletek.....	13
1.1.1. Döntés a haszonmaximalizáció alapján.....	13
1.1.2. Jövedelmi és bérkülönbségek.....	15
1.1.3. Foglalkoztatási lehetőségek.....	18
1.1.4. A vándorlás Harris - Todaro feltétele.....	20
1.2. Migrációt becslő modellek Európában a 2004-es EU-bővítés előtt.....	20
1.2.1. A kérdőíves (megkérdezéssel) felmérés.....	21
1.2.2. A statisztikai-ökonometriai modellek.....	21
2. fejezet: Nemzetközi migráció az Európai Unió egységes belső piacán. - Egy gyakorlati példa: Kelet-európai munkavállalók a brit munkaerő-piacon.....	34
2.1. A 2004-es bővítés hatásai.....	34
2.2. A brit „kapunyitás” következményei.....	41
2.2.1. Vándorlás keletről Nagy-Britanniába.....	42
2.2.2. Jövedelmi különbségek és a migráció.....	47
2.3. Thomas Straubhaar becslőmodellje, és annak általánosított tanulságai.....	58
2.3.1. Az ökonometriai becslőmodellek kritikai elemzése egy konkrét példa alapján.....	58
2.3.2. Vándorlási folyamatok a kibővített Európai Unióban.....	63
3. fejezet: A munkaerő-áramlás gazdasági hatásainak modellezése.....	74
3.1. A munkaerő állomány növekedése.....	76
3.2. GDP-, jövedelemelosztási- és bérhatások.....	78
3.2.1. Migráció és gazdasági növekedés az elméleti közgazdaságtan szemszögéből. Egyszerűsítő feltételezések és modellelemzés.....	78
3.2.2. A neoklasszikus munkaerő-áramlási modell ismertetése.....	83
3.2.3. A migráció és hatásai a modellben:.....	86
3.2.4. A migrációt helyettesítő tőkeáramlás hatásai a modellben.....	95
3.2.5. Az egyszerre megvalósuló munka- és tőkeáramlás hatásai.....	101
3.2.6. A humán tőke migrációja.....	102
4. fejezet: A hazai felsőoktatás hallgatóinak migrációs szándékai.....	105

4.1. A válaszadók összetétele	106
4.2. A felmérés eredményei	109
4.2.1. A külföldi tanulási szándék elemzése	111
4.2.2. A külföldi munkavállalási szándék elemzése.....	122
A doktori disszertáció új- és újszerű tudományos eredményei	132
Következtetések és javaslatok.....	137
Irodalomjegyzék.....	139
Tézisekhez kapcsolódó saját publikációk.....	145
Mellékletek.....	148
1. Melléklet: Külföldi célország választásának egyéb tényezői.....	148
2. Melléklet: Keresztábrák a felmérés eredményeihez.....	149
3. melléklet: Kérdőív	153
4. melléklet: Regressziós modell a jövedelemkülönbségek és a bruttó migrációs ráta közötti kapcsolat tesztelésére Nagy-Britannia példáján. Részletes eredmények.	159
Köszönetnyilvánítás	163
NYILATKOZAT	164

Táblázatok jegyzéke:

1. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓ TASZÍTÓ (PUSH) ÉS HÚZÓ (PULL) TÉNYEZŐI: EGY LEHETSÉGES CSOPORTOSÍTÁS	11
2. TÁBLÁZAT: A NYERS MIGRÁCIÓS POTENCIÁL TÍPUSAINAK, ÉS A TELJES MIGRÁCIÓS POTENCIÁL MÉRTÉKE 1993-2001.....	26
3. TÁBLÁZAT: CÉLORSZÁGOK RÉSZESEDÉSE A MUNKAVÁLLALÁSI MIGRÁCIÓ TERÉN (%)	28
4. TÁBLÁZAT: CÉLORSZÁGOK RÉSZESEDÉSE A VÉGLEGES LETELEPEDÉS TERÉN (%).....	29
5. TÁBLÁZAT: CÉLORSZÁGOK RÉSZESEDÉSE A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI MIGRÁCIÓS FOLYAMATOKBÓL (%).....	30
6. TÁBLÁZAT: A 2004-ES BŐVÍTÉS ÉS A JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉGEK:	36
7. TÁBLÁZAT: 2007-ES BŐVÍTÉS ÉS A JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉGEK:	36
8. TÁBLÁZAT: 2013-AS BŐVÍTÉS ÉS A JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉGEK:	36
9. TÁBLÁZAT: A 2016-OS JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉGEK	37
10. TÁBLÁZAT: ÉVES VÁNDORLÁSI ADATOK EU8 – NAGY-BRITANNIA 2004/2-2011/1.....	43
11. TÁBLÁZAT: DINAMIKA A MIGRÁCIÓS FOLYAMATOKBAN (2005-2010).....	47
12. TÁBLÁZAT: EGY FŐRE JUTÓ GDP VÁSÁRLÓERŐ-PARITÁSON. (NAGY BRITANNIA = 100)	48
13. TÁBLÁZAT: KORRELÁCIÓS EGYÜTTTHATÓK (MIGRÁCIÓ ÉS JÖVEDELEMKÜLÖNBSÉG) AZ EU8 ORSZÁGOKBAN	49
14. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2004	50
15. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2005	51
16. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2006	51
17. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2007	52
18. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2008	53
19. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2009	53
20. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES VÁNDORLÁSI ADATOK (EU8-NAGY-BRITANNIA) 2010	54
21. TÁBLÁZAT: A WRS STATISZTIKÁK SZERINTI MIGRÁCIÓ 2010-ES ÉRTÉKE A 2004-ES ÉV ADATÁNAK SZÁZALÉKÁBAN.....	55
22. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES MIGRÁCIÓ A BARRO-MODELL ÉS A NINO ADATOK ALAPJÁN (2004 – 2010).....	56
23. TÁBLÁZAT: BECSÜLT ÉS TÉNYLEGES MIGRÁCIÓ A BARRO-MODELL ÉS A NINO ADATOK ALAPJÁN (2011 – 2016).....	56
24. TÁBLÁZAT: BRUTTÓ MIGRÁCIÓ MODELLJE	60
25. TÁBLÁZAT: NETTÓ MIGRÁCIÓ MODELLJE	61
26. TÁBLÁZAT: BECSÜLT BRUTTÓ MIGRÁCIÓS RÁTÁK	62
27. TÁBLÁZAT: BECSÜLT NETTÓ MIGRÁCIÓS RÁTÁK.....	62
28. TÁBLÁZAT: A SZABAD MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS MEGENGEDÉSÉNEK DÁTUMAI AZ EU-BAN.....	64
29. TÁBLÁZAT: KÉPZÉSI TERÜLET ÉS MIGRÁCIÓS SZÁNDÉK	107
30. TÁBLÁZAT: A KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK ORSZÁGVÁLASZTÁSÁNAK BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐINEK RANGSORA	115
31. TÁBLÁZAT: A KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK ÉRDEKÉBEN TETT „ELŐKÉSZÜLETEK”	116

32. TÁBLÁZAT: KÜLFÖLDI TANULÁS INFORMÁCIÓFORRÁSAI (A KORÁBBAN KÜLFÖLDÖN TANULÓ HALLGATÓK KÖRÉBEN)	119
33. TÁBLÁZAT: KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK FINANSZÍROZÁSÁNAK FORRÁSAI (A KORÁBBAN KÜLFÖLDÖN TANULÓ HALLGATÓK KÖRÉBEN).....	120
34. TÁBLÁZAT: KÜLFÖLDI TANULÁSI DÖNTÉS BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐI	121
35. TÁBLÁZAT: A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS CÉLORSZÁGAI AZ EMLÍTÉSEK SZÁMA SZERINT.....	124
36. TÁBLÁZAT: NYELVTUDÁS ÉS MIGRÁCIÓS SZÁNDÉK KÖZÖTTI KAPCSOLAT.....	126
37. TÁBLÁZAT: ELŐKÉSZÜLETEK A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS ÉRDEKÉBEN	127
38. TÁBLÁZAT: INFORMÁCIÓSZERZÉS A KÜLFÖLDI MUNKAVÉGZÉSRŐL.....	129
39. TÁBLÁZAT: A TASZÍTÓ TÉNYEZŐK MUNKAVÁLLALÁSI CÉLÚ MIGRÁCIÓRA GYAKOROLT HATÁSA.....	131
40. TÁBLÁZAT: A TASZÍTÓ TÉNYEZŐK MUNKAVÁLLALÁSI CÉLÚ MIGRÁCIÓRA GYAKOROLT HATÁSA.....	133

Ábrák jegyzéke:

1. ÁBRA: A VÁNDORLÁSI FOLYAMATOK KATEGORIZÁLÁSA	3
2. ÁBRA: A MIGRÁCIÓ TÉNYEZŐI A KIBOCSÁTÓ- ÉS A CÉLORSZÁGBAN, VALAMINT A KÖZTES AKADÁLYOK	10
3. ÁBRA: A VÁNDORLÁSI FOLYAMATOK KATEGORIZÁLÁSA – HALLGATÓI GONDOLATTÉRKÉP	12
4. ÁBRA: A MIGRÁCIÓS POTENCIÁL MÉRTÉKE A KELET-EURÓPAI ORSZÁGOKBAN 1998-BAN – AZOK ARÁNYA, AKIK EGY ADOTT IDŐSZAKRA KÜLFÖLDRE SZÁNDÉKOZNAK MENNI (%)	27
5. ÁBRA: MIGRÁCIÓS POTENCIÁL MAGYARORSZÁGON A LAKOSSÁG ARÁNYÁBAN (1993 – 2015)	31
6. ÁBRA: MIGRÁCIÓS CÉLORSZÁGOK MAGYARORSZÁGON	32
7. ÁBRA: WRS KÉRELMEK NEGYEDÉVES ALAKULÁSA	42
8. ÁBRA: A NAGY-BRITANNIÁBA IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ A NINO STATISZTIKÁK ALAPJÁN (EZER FŐ)	44
9. ÁBRA: NINO IGÉNYLÉSEK AZ EU10 ORSZÁGOKBAN	45
10. ÁBRA: 2002-2016 KÖZÖTT ÖSSZESÍTETT NI-SZÁM IGÉNYLÉSEK AZ EU10 ORSZÁGOK NÉPESSÉGÉNEK ARÁNYÁBAN (%)	46
11. ÁBRA: MIGRÁCIÓ A 10 ÚJONNAN CSATLAKOZOTT KÖZÉP-KELET-EURÓPAI TAGÁLLAMBÓL NÉHÁNY RÉGI TAGÁLLAM NÉPESSÉGÉNEK SZÁZALÉKÁBAN*	66
12. ÁBRA: EU8 ORSZÁGOK ÁLLAMPOLGÁRAINAK ARÁNYA AZ EU15 ORSZÁGOKBAN (%).....	67
13. ÁBRA: EU2 ORSZÁGOK ÁLLAMPOLGÁRAINAK ARÁNYA AZ EU15 ORSZÁGOKBAN (%).....	68
14. ÁBRA: EU10 ÁLLAMPOLGÁROK (FŐ) A RÉGI TAGÁLLAMOKBAN (2016)	69
15. ÁBRA: EU10 ÁLLAMPOLGÁROK A RÉGI TAGÁLLAMOK LAKOSSÁGÁNAK ARÁNYÁBAN (% , 2016).....	69
16. ÁBRA: EU10-EK EMIGRÁCIÓJA 1998-2014	70
17. ÁBRA: KÜLFÖLDIEK ARÁNYA AZ EU RÉGI TAGÁLLAMAIBAN (A LAKOSSÁG SZÁZALÉKÁBAN).....	71
18. ÁBRA: A NEOKLASSZIKUS MODELL AXIÓMÁI A GYAKORLATBAN.....	82
19. ÁBRA: 2 ORSZÁGOS VILÁGGAZDASÁGI MODELL ELTÉRŐ BÉREKSEL.....	84
20. ÁBRA: A MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS BÉREKET KIEGYENLÍTŐ HATÁSA.....	87
21. ÁBRA: A TŐKEÁRAMLÁS ÉS JÓLÉTI HATÁSAI	97
22. ÁBRA: EGYSZERRE MEGVALÓSULÓ MUNKAERŐ-MIGRÁCIÓ ÉS TŐKEÁRAMLÁS	102
23. ÁBRA: MAGASAN KVALIFIKÁLTAK MIGRÁCIÓJÁNAK ÉS KÉPZETLEN MUNKAERŐ MIGRÁCIÓJÁNAK MUNKAPIACI HATÁSAI.....	103
24. ÁBRA: A VÁLASZADÓK MEGOSZLÁSA KÉPZÉSI TERÜLET SZERINT	106
25. ÁBRA: A VÁLASZADÓK ÉVFOLYAM SZERINTI MEGOSZLÁSA.....	108
26. ÁBRA: A VÁLASZADÓK ÉLETKOR SZERINTI MEGOSZLÁSA	109
27. ÁBRA: MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG A HALLGATÓK KÖRÉBEN (SZÁZALÉK)	110
28. ÁBRA: KÜLFÖLDI TANULÁS CÉLORSZÁGAI A KÉRDŐÍVBEN ADOTT OSZTÁLYZATOK ALAPJÁN	112
29. ÁBRA: KÜLFÖLDI TANULÁS CÉLORSZÁGAI AZ ELYNERT ÖSZTÖNDÍJAK ALAPJÁN (TEMPUS ADATBÁZIS).....	113
30. ÁBRA: HALLGATÓK KÜLFÖLDI ISMERŐSEINEK SZÁMA AZ EU-BAN	118
31. ÁBRA: KÜLFÖLDI TANULÁS ALATT SZERZETT TAPASZTALATOK MEGOSZLÁSA	119
32. ÁBRA: A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS CÉLORSZÁGAI, A VÁLASZOK ÁTLAGA SZERINT.....	123
33. ÁBRA: A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS INDOKAI	125

34. ÁBRA: KORÁBBAN KÜLFÖLDI MUNKÁT VÁLLALÓK CÉLORSZÁGOK SZERINTI MEGOSZLÁSA.....	128
35. ÁBRA: VISSZATÉRNE-E KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSA HELYSZÍNÉRE?	129
36. ÁBRA: HALLGATÓI ELÉGEDETTSÉG A MAGYARORSZÁGI KÖRÜLMÉNYEKEL	130
37. ÁBRA: A NEOKLASSZIKUS MODELL AXIÓMÁI A GYAKORLATBAN.....	135

ABSZTRAKT

A nemzetközi munkaerő-áramlás elmélete és az elméletek gyakorlati tesztje néhány európai uniós példa alapján

A migráció napjaink egyik fontos gazdasági jelensége, melynek elemzése népszerű téma a társadalomtudományi kutatásokban. A kérdést sokféle aspektusból érdemes megvizsgálni, ennek egyik lehetséges és aktuális módja, ha a gazdasági indíttatású munkaerő-áramlást elemezzük. A kutatás arra tesz kísérletet, hogy a migrációt magyarázó közgazdasági elméletek egy részének bemutatásával rávilágítson a következő problémára: Bár a gazdasági indíttatású migrációs folyamatok motivációs tényezői látszólag egyszerűen feltárhatóak, a migrációra vonatkozó döntések a valóságban sokkal összetettebbek annál, hogy néhány valóban fontos magyarázó tényező kiemelésével a jelenséget általánosan is modellezni tudjuk. A modellek ismertetését és elemzését követően megállapítható, hogy a logikai úton, a közgazdaságtan eszköztárával jól megragadható vándorlási folyamatok a valóságban kevésbé jól működnek. Bár a probléma felismerése önmagában nem újdonság, a mondanivaló alátámasztására az értekezés részletesen elemzi a „brit kapunyitást” követő kelet-európai migrációs folyamatok tapasztalatait.

ABSTRACT

Theory of international labour-flow and testing these theories on a few examples from the European Union

Migration is a significant phenomenon nowadays; its analysis is a popular theme amongst the researches of social sciences. The question needs to be examined through different aspects, from which one possible and current way is to analyse the economically motivated labour flow. This study will present the economic theories explaining the migration and reflect the following problems: The motivational factors of the economic migration seem to be interpret easily, and with the emphasis of some important explanatory factors one could generally determine the phenomenon. However, the decisions concerning the migration are far more complex in deed. After the revision and analysis of different models it is established, that the migration processes described by the logical tools of economy do not work well in reality. Although the recognition of this problem is not a novelty, to support these statements, the study will also analysis the experiences of the East-European migration process following the “British gate opening”.

Bevezetés

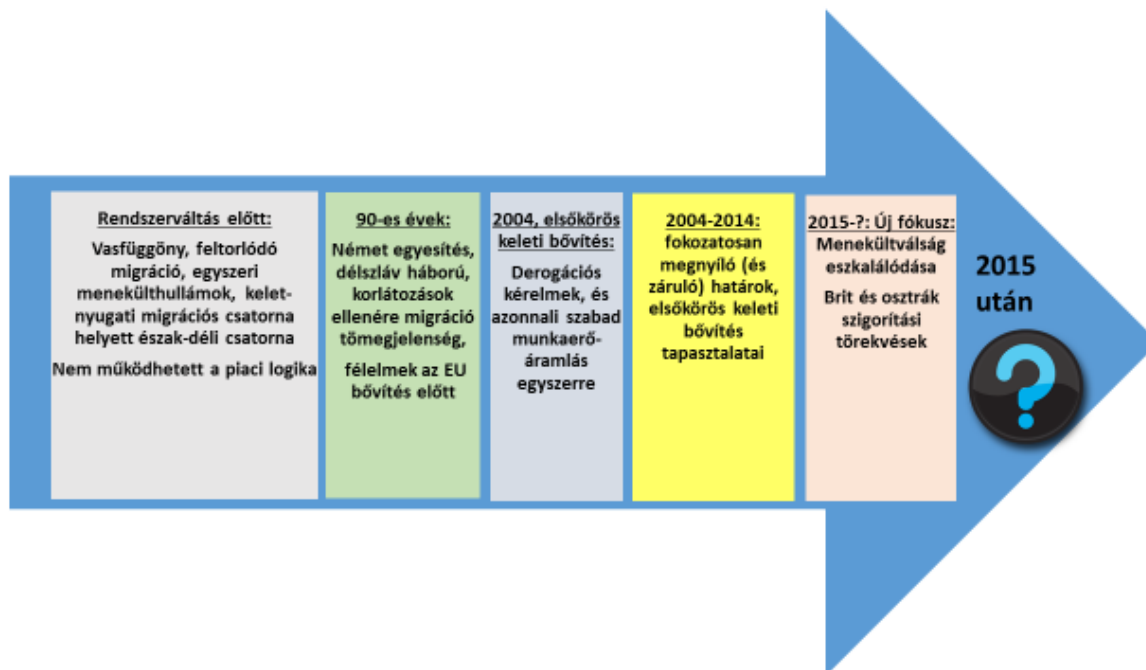
A migráció rendkívül szerteágazó jelenség, disszertációmban a gazdasági indíttatású munkaerő-áramlással foglalkozom. Nem részletezem a menekültáramlások kérdését és nem foglalkozom az országon belüli mobilitás jelenségével sem. Kutatásaim során az európai uniós országok közötti (elsősorban a régi és új tagállamok közötti) migrációt vizsgáltam. A konkrét elemzések megkezdése előtt a kelet-nyugat-európai vándorlási folyamatoknak két speciális aspektusára szeretném felhívni a figyelmet:

- A hidegháború időszakában Európa keleti és nyugati felét gyakorlatilag hermetikusan elzárta egymástól a vasfüggöny, amely szinte teljes egészében megakadályozta a bérkülönbségeken alapuló gazdasági indíttatású nemzetközi mobilitást.¹ Ennek következtében Európa keleti felén a rendszerváltásokat megelőző évtizedekben komoly migrációs potenciál halmozódott fel. Európa kettészakítottságának időszakában a kelet-nyugati vándorlás helyett egy észak-déli irányú, illetve egy interkontinentális migráció volt megfigyelhető.²
- Az európai migrációs folyamatok másik fontos sajátossága a személyek szabad áramlása, amely az Európai Unió egyik megkérdőjelezhetetlen alappillére. Az előző bekezdésben jelzett feltorlódtott kelet-európai migrációs potenciál, valamint a régi és új tagállamok között megfigyelhető jelentős jövedelmi különbségek azt eredményezték, hogy a 2004-es első körös keleti bővítéskor a 15 régi tagállam három kivételtől eltekintve ezt a fontos alappillért átmeneti derogációs szabályokkal korlátozta. 2016 elején úgy tűnik, hogy a régi uniós tagállamok félelme nem volt teljesen alaptalan.

¹ Kivételt jelentettek egyes országok, ahol bizonyos politikai események (Magyarország 1956, berlini fal felépítése előtti NDK, Lengyelország 1968, romániai svábok kitelepülése) miatt időnként jelentős népességmozgás játszódott le.

² Természetesen észak-déli migráció a keleti munkaerő szabad áramlása mellett is létezett volna, jelentősége azonban minden bizonnyal kisebb, ahogy valószínűleg az EU-n kívüli országokból történő bevándorlás is csekélyebb lett volna, ha szabad a kelet-európai munkaerő-áramlás.

A kelet-nyugati migrációk főbb folyamatait az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra: A vándorlási folyamatok kategorizálása

Forrás: saját ábra

A migrációs szakirodalommal kapcsolatos kutatásaim során két dolog keltette fel az érdeklődésemet:

Egyrészt szembetűnő volt, hogy a kelet- és nyugat-európai országok kutatói mennyire eltérően ítélték meg ugyanazt a kérdést. Ausztriában és Németországban számos publikáció szerzője beszállt a „guesstimate versenybe”, a keleti régió kutatói viszont sokkal kisebb figyelmet szenteltek a kérdésnek, és egyáltalán nem tartották veszélyesnek a migrációs potenciált. Különösen érdekes volt mindezt magyar szemszögből vizsgálni, hiszen itthon a hazai lakosság elégtelen mobilitásáról lehetett olvasni, míg az osztrák és német szerzők a kelet-európai migráció „súlyos” hatásait próbálták meg prognosztizálni.

Másrészt, ahogy közeledett az EU első körös keleti bővítése, a téma Európában egyre aktuálisabb lett, és mind a mai napig az is maradt. A munkahelyi vitára beadandó dolgozat lezárásakor úgy tűnik, számos addig érvényesnek tekintett sztereotípiát a múlté. Magyarországot a korábban megjelenő elemzések alacsony migrációs potenciállal rendelkező országnak tekintették. Dolgozatomban részletesen elemzem a Nagy-Britanniába irányuló kelet-európai

kivándorlást, az elemzés alapján pedig megállapítható, hogy a magyarok migrációs hajlandósága a csatlakozástól eltelt időszakban folyamatosan növekedett. A Statistisches Bundesamt (DESTATIS, 2016, p. 6) közleménye szerint a Németországba vándorló magyarok száma 2015-ben 56 373 főre rúgott³, mely egyrészt alig marad el a 2013-as (rendszerváltástól számított) csúcstól (58 993 fő), másrészt lakosságárányosan tekintve kb. 4,5-szer magasabb a cseh, 2,5-szer a szlovák értékeknél, és nagyjából a lengyel bevándorlásnak felel meg. A megnövekedett magyar migrációs potenciál is mutatja, hogy a nemzetközi vándorlási folyamatokat illetően nehéz lenne, általános érvényű tételeket, téziseket megfogalmazni. Dolgozatom egyik fő üzenete éppen az, hogy a korábban megfogalmazott kutatói hipotézisek sem feltétlenül állják ki a kelet-nyugat-európai migrációs folyamatok gyakorlati tesztjét.

Az értekezés szerkezete:

Kutatási tevékenységem a kezdetekkor nem irányulhatott másra, mint a migráció elméleti megközelítésére, széleskörű irodalmának átfogó tanulmányozására. A fent említett sajátosságok miatt főleg nyugat-európai (elsősorban német és osztrák) publikációkat olvastam, de hasznosnak bizonyult néhány tengerentúli (elsősorban amerikai) szerző művének tanulmányozása is. A migráció elméleti megközelítése során mindvégig a gazdasági motiváltságú munkaerő-áramlásra koncentráltam, ennek általam feldolgozott irodalmát az első fejezetben részletesen ismertetem. A migrációelméletek alapvetően két fő részre bonthatók, disszertációmban mindkettőnek szenteltem figyelmet:

Az első rész fő kérdése, hogy milyen tényezők motiválják a munkaerőt országa elhagyására? Ehhez a kérdéshez szorosan köthető az a törekvés is, hogy ha a gazdasági migráció motiváló tényezői elméletben ismertek, akkor próbáljuk meg a gyakorlatban is megbecsülni a várható vándorlási folyamatokat. Kutatásom elején szándékomban állt egy a várható magyar migrációt prognosztizáló, átfogó elemzés elkészítése, de menet közben arra a következtetésre jutottam, hogy ez egyáltalán nem szükséges. PhD dolgozatom 2. fejezetében magam is részletesen foglalkozom a nemzetközi munkaerő-áramlást okozó tényezők elemzésével, de nem fogom (szerintem nem is lehet) a jövőre vonatkozó migrációs folyamatokat egyetlen számként összefoglalni. Arra viszont szeretnék rámutatni, hogy ez miért nem lehetséges.

³ A német statisztikai hivatal a bevándorlás mellett közli a be- és elvándorlás egyenlegét is, a lakosságárányos

A migrációs elméletek másik része már nem a vándorlási folyamatok nagyságrendjével foglalkozik. A fő kérdés ezeknél a publikációknál az, hogy ha a munkaerő migrációja egy térségben jelentős méreteket ölt, melyek lesznek ennek várható gazdasági hatásai? Az első kérdés, amire ennek kapcsán a harmadik fejezetben választ kerestem, hogy okoz-e a migráció munkapiaci feszültségeket? Bekövetkezik-e, hogy az olcsóbb (és tömegesen megjelenő) külföldi munkaerő lecsorítja a béreket, mely hatás nyilvánvalóan nem kedvez a befogadó ország munkavállalóinak, ellenben kedvezően érinti az ottani vállalatokat. Ha a bérek merevek, vagyis nem tudnak lefelé mozdulni, akkor egy jelentősebb migrációs hullám akár komoly munkanélküliséget is okozhat. Érdekes megvizsgálni azt is, hogy emelkednek-e a bérek, ill. kialakul-e bizonyos ágazatokban, munkaerő-hiány abban az országban, ahonnan elvándorolnak az emberek. A tömeges munkaerő-áramlásnak a munkapiaci hatásokon túlnyúló következményei is lehetnek. A gazdasági migráció alapjait összefoglaló neoklasszikus munkaerő-áramlás elmélet egyértelműsíti, hogy a migráció nem zéróösszegű játék, annak összesített jóléti hatásai pozitívak. A GDP hatást tekintve egyszerűen megállapítható, hogy a migránsokat befogadó ország nyer, a küldő ország veszít. A fenti megállapítás kapcsán azonban érdekes paradoxonra figyeltem fel:

A csatlakozási tárgyalások során az elmélet szerint leginkább nyertes országok kértek 7 éves átmeneti időszakot a szabad munkaerő-áramlás megvalósítására, míg az elméletileg vesztes szegényebb országoknak a kérdés csak annyiban volt fontos, amennyiben tárgyalási alkupozícióik más területen a migrációs derogációból adódóan javulhattak. Az elméleti vesztes lett a gyakorlati nyertes. A paradoxon természetesen feloldható, csak egy kicsit árnyaltabban is meg kell vizsgálni a migráció gazdasági következményeit (bérhatás, jövedelem-eloszlás, munkapiaci hatások). A harmadik fejezetben nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a neoklasszikus migráció-elméletet a fenti aspektusból is elemezzem, esetenként új gondolatokkal kiegészítsem.⁴

Ha a migrációt kicsit tágabb kontextusba helyezzük, és mint a tényező-áramlás egyik formájára tekintünk rá, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a „másik” termelési tényezőt sem. A tőke sokkal mobilabb tényező a munkánál, és országok közötti áramlása globalizált világunk Európai Uniójában ma már olyan természetes jelenség, mint az a tény, hogy az unión belüli határokon

⁴ A harmadik fejezetben alkalmaztam a neoklasszikus migráció-elmélet alapfeltevéseit, azonban (elsősorban lábjegyzetes hivatkozások formájában) számos kritikai észrevételt tettem ezekkel kapcsolatban. A fő kérdés számomra az, hogy ha a modell alapfeltevései nem teljesülnek, akkor marad-e valami annak magyarázóerejéből.

nem kell útlevelet felmutatni. Nagyon érdekes kérdés, hogy van-e kapcsolat (és ha igen, mit jelent mindez) a munkaerő-áramlása, és a tőkeáramlás között?

A harmadik fejezetben zárásként foglalkozok azzal is, hogy milyen következtetések vonhatóak le akkor, ha a képzettek és képzetlenek migrációját külön kezeljük.

Kutatásaim kezdete óta foglalkoztat az a kérdés, hogy milyen gazdasági következményei lehetnek a munkaerő-áramlás egyik speciális területének, a magasan képzett szakemberek migrációjának? Mennyire valós veszély hazánkban a „brain drain”? Várható-e Magyarországon ún. elitcsere? A fenti kérdések megválaszolására egy saját primer-kutatást készítettem: Elvégeztem egy (a képzési és regionális struktúrát is nagyjából lefedő, nem reprezentatív, közel 500 fő megkérdezésével járó) kérdőíves felmérést, mely a különböző felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók vándorlási hajlandóságát elemezte. A kérdőíves felmérés elvégzésével arra kerestem választ, hogy a jövő értelmisége mekkora arányban és mennyi időre kívánja elhagyni Magyarországot. A kérdőív összeállításánál figyeltem arra, hogy lehetőleg minél több releváns információhoz juthassak a migrációt motiváló tényezőket illetően is. A kérdőíveket kétszer is kitölttettem. A megismételt felmérés eredményeit csak akkor mutatom be külön, ha annak kapcsán komoly eltérés mutatkozik az első felmérés eredményeihez képest.

A fentiek alapján értekezésem tartalmi vázlata a következőképpen épülne fel:

Az **első fejezet** egy általános összefoglalás az európai uniós vándorlási folyamatok és a migrációkutatások történelmi alakulásáról. Ebben a fejezetben részletesen ismertetem az EU 2004-es bővítését megelőző migrációs szakirodalmat. Komoly figyelmet fordítok a becslőmodellek ismertetésére.

A **második fejezetben** egy konkrét példán keresztül is megvizsgálom, hogy milyen közös, ill. milyen országspecifikus jellemzőkkel bír a kelet-nyugat-európai munkaerő-áramlás. Az EU fejlettebb államai, mint a migráció potenciális célországai, különös érzékenységgel kezelték a szabad munkaerő-áramlás kérdését. Közülük egyesek (pl. Nagy-Britannia) már a keleti bővítés napjától megnyitották munkaerő-piacukat, mások (pl. Németország, Ausztria) a csatlakozási szerződés aláírásakor 7 éves derogációs kérelemmel éltek. A szabadabbá tett munkaerő-áramlás első nagy-britanniai tapasztalatai azt mutatják, hogy bár a kelet-európai migráció jelentős méreteket öltött, az egyes országok között komoly különbségek mutatkoznak mobilitás szempontjából. Ebből egyenesen következik, hogy az általában a jövedelem- és bérkülönbségeket használó migrációs prognózisok kiegészítésre szorulnak, magyarázóerejük

megkérdőjelezhető. A második fejezetben megvizsgáltam a jövedelemkülönbségek migrációra gyakorolt hatását. Eredményként azt kaptam, hogy nem az összes ország migrációs folyamatát magyarázzák az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-ben megmutatkozó különbségek, pedig a korábbi becslőmodellek gyakran magyarázták a várható migrációs folyamatokat ezzel a tényezővel. Ebben a fejezetben egy komplexebb, a jövedelemkülönbségeken túl még három tényezőt (munkanélküliség, migrációs háló, távolság) modellt is bemutatok, külön felhívva a figyelmet az alkalmazhatóság korlátaira.

A **harmadik fejezetben** a munkaerő-migráció gazdasági hatásait elemzem. A neoklasszikus munkaerő-áramlás modelljének segítségével részletesen elemzem a migráció országokra, és szektorokra gyakorolt jóléti hatásait. Külön megvizsgálom a tőkeáramlás hatásait, majd a két termelési tényező együttes áramlását feltételezve vonok le következtetéseket. A fejezet végén kitérek a humántőke-áramlás néhány kérdésére.

Dolgozatom **negyedik fejezete** a kérdőíves felmérés eredményeit foglalja össze. Külön alfejezetbe tettem a tanulási-, valamint a munkavállalási migrációs szándékok elemzését.

1. fejezet: A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete

A nemzetközi migráció okainak feltárására számos elmélet született, azonban a jelenség összetett és sokoldalú voltára való tekintettel ezek csak komplex módon képesek az egyéni migrációs motívumok leképezésére. Ez jelenti a migrációs kutatások legnagyobb kihívását. Rendkívül nehéz ugyanis olyan (működő) modellt találni, mely valamennyi motivációs tényezőt figyelembe véve képes a várható migráció becslésére, valamint a hatások számszerűsítésére. Számos esetben még az is nehézséget okoz, hogy a valós migráció mértékét számszerűen meghatározzuk. Gazdasági nézőpontból a nemzetközi migráció a munka redisztribúcióját valósítja meg. Következésképpen a mai nemzetközi migrációs elméletek többnyire a munkaerő-áramlást magyarázzák, és a munkaerő országok közötti mozgását többnyire „push” (taszító) és „pull” (vonzó) tényezőkre vezetik vissza. A magyarázó tényezőknek ez a két csoportja már a (Ravenstein, 1885) nevéhez kötődő első modern kori migrációs elméletben is megjelent. Ravenstein az Egyesült Királyságon belüli migrációt vizsgálta az 1871-es és 1881-es népszámlálások adatai alapján. A szerző szerint bár a migrációt kiváltó indokok rendkívül összetettek is lehetnek, a legtöbb esetben a jövedelmezőbb munkalehetőségek ösztönözik vándorlásra az embereket. (Ravenstein, 1885, p. 181) Négy évvel később azonos címet viselő művében (Ravenstein, 1889) az Egyesült Királyságon túl több, mint 20 ország migrációs folyamatait vizsgálta. A két Ravenstein mű főbb eredményeit (Greenwood, 1997) az alábbiak szerint foglalta össze:

- 1) A legtöbb migráns csak rövid távolságokra vándorol, többnyire egy közel fekvő nagyvárosba.
- 2) A gyorsan növekvő városok népszerűek a környező vidéki települések lakói számára, ám az ottani népesség csökkenése újabb migrációt generál a távolabbi településekből.
- 3) Az elvándorlás fordítottan arányos a bevándorlással.
- 4) Egy nagyobb migrációs hullám kiváltja az ellentétes irányú (kisebb) migrációt.
- 5) Azok, akik nagyobb távolságokra vándorolnak, jellemzően a nagyvárosokba mennek.
- 6) A vidéki emberekre jellemzőbb a vándorlási hajlandóság, mint a városiakra.
- 7) A rövid távolságú migráció esetében a nők a mobilabbak.

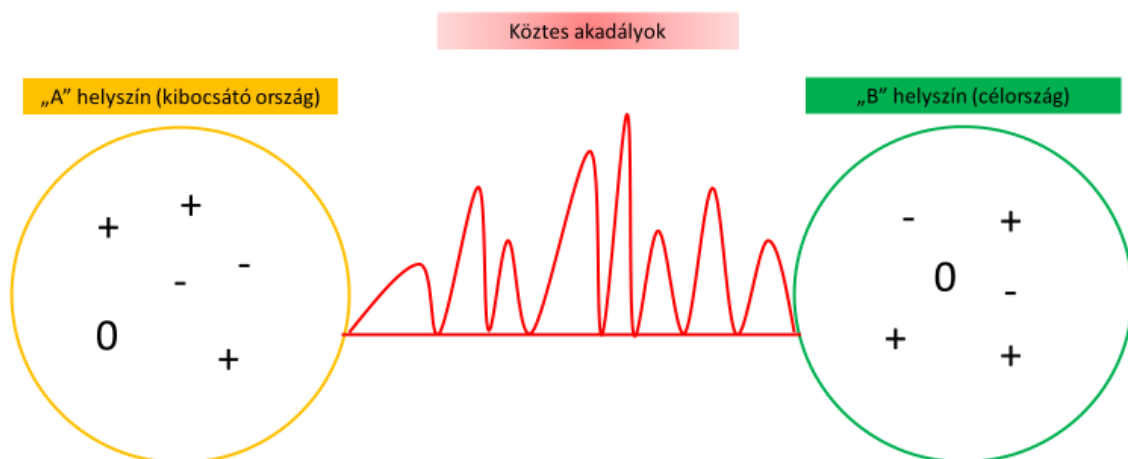
Ravenstein migrációs törvényei alapján alakult ki a gravitációs elmélet, mely szerint a migráció egyenesen arányos a kibocsátó és befogadó települések népességének szorzatával és fordítottan

arányos a két település közötti távolsággal. Formalizálva a fenti állítást $m = \frac{P_1 \cdot P_2}{D}$, ahol m a migrációs hajlandóságot jelenti, P_1 a kibocsátó település P_2 a célállomás település lakosságszámát mutatja, D pedig a két település közötti távolságot fejezi ki. (Zipf, 1946, p. 680)

A „push-pull-elmélet” modernkori alapjait (Lee, 1966) fektette le. Lee a migrációt befolyásoló tényezőket 4 nagy csoportba rendezte:

- 1) A kibocsátó országban ható tényezők
- 2) A célországban ható tényezők
- 3) Köztes akadályok
- 4) Személyi tényezők

Lee szerint számos tényező létezik mind a kibocsátó, mind a célországban. Ezen tényezők közül vannak olyanok, amelyek pozitívan befolyásolják a migrációt, és vannak, amelyek negatívan hatnak rá. Értelemszerűen olyan faktorok is találhatóak, amelyek semlegesek a migrációs döntés szempontjából. Az, hogy a különböző országokban előforduló tényezők mire és milyen hatást gyakorolnak, az mindig az adott személy preferenciarendszerétől függ. Léteznek olyan faktorok, amelyek hasonlóan hatnak a legtöbb emberre (pl. jó klíma, magas fizetések stb.) és akadnak, melyek hatása különböző (pl. a jó oktatási rendszer, a gyermekes családok esetében fontosabb). A migráció során jelentkező köztes akadályok közül a legnyilvánvalóbbak a távolság, ill. egy másik országba való belépés fizikai, és jogi korlátjai. Lee modelljét jól szemlélteti a 2. ábra.

2. ábra: A migráció tényezői a kibocsátó- és a célországban, valamint a köztes akadályok

Forrás: (Lee, 1966)

Az elvándorlást kiváltó taszító erők, az ún. „push-faktorok” képezik a kínálati oldalt, amelyek a kibocsátó országban hatnak, míg a befogadó ország húzó, azaz „pull-tényezők” alapján vonzza magához a migrálni szándékozókat. Ahhoz, hogy a gazdasági indíttatású migráció fennálljon, a taszító és vonzó hatásoknak egyszerre kell érvényesülniük. A „pull-tényezők” befolyása akkor domborodik ki, amikor a célországban magasabb a jövedelem, a kereset, illetve a bér szintje, amelynek révén a migráns a jólétét a rendelkezésre álló foglalkoztatási lehetőség megragadásával maximalizálni tudja. A másik oldalon a hazai munkahelyek hiánya, az abszolút, vagy relatív értelemben vett jövedelem elégtelensége, a hazai munkaerő-piac nehézségei és a munkanélküliség azok a tényezők, amelyek taszítást indukálnak („push faktor”) és a migrálás irányába hatnak. A „push” és „pull” faktorok egy lehetséges csoportosítását mutatja az 1. táblázat:

1. táblázat: A migráció taszító (push) és húzó (pull) tényezői: egy lehetséges csoportosítás

Push faktorok	Pull faktorok
rossz munkaerő-piaci helyzet	politikai, kulturális, vallási szabadság a célországban
magas munkanélküliség a küldő országban	alacsony munkanélküliség, vagy munkaerő-hiány a célországban
alacsony jövedelem a küldő országban	magas jövedelem a célországban
médiainformációk a célországok helyzetéről	magas életszínvonal a célországban
alacsony életszínvonal a küldő országban	gazdasági és szociális felemelkedés lehetősége
magas népességnövekedési ütem a küldő országban	alapvető létszükségleti igények (élelem, ruházat, oktatás, egészség, stb.) problémamentes biztosításának lehetősége
gazdasági kilátástalanság, negatív jövőkép	pozitív kilátások, optimista jövőkép a célországot illetően
politikai elnyomás	élhető célország
környezetszennyezés	szociális biztonság
	korábban kivándoroltak pozitív információi és benyomásai

Forrás: saját táblázat

A taszító és húzó tényezőket tovább is lehet bontani, megkülönböztetve a fogadó- és a küldő ország push ill. pull tényezőit. A 3. ábra egy ilyen lehetséges kategorizálást mutat. Az ábra alapját egy 2014-15-ös szakkollégiumi előadásmon a hallgatókkal közösen alkotott⁵ gondolattérkép képezi, az ábrán pirossal a migrációt akadályozó, zölddel pedig a migrációt ösztönző tényezőket jelöltem.

⁵ Ezt a kutatási eredményt újszerű szemléletmódja miatt annak ellenére is fontosnak tartom megjeleníteni, hogy az egy hallgatói „brain storming” eredménye, melynek tudományos magyarázó ereje esetleg kétségbe vonható.

3. ábra: A vándorlási folyamatok kategorizálása – hallgatói gondolattérkép

Forrás: Hallgatói közreműködéssel készített saját ábra.

A fejezet további részében először az általános migrációs elméleteket ismertetem, majd a kelet-nyugati vándorlásra konkrét becslést adó tanulmányok ismertetésére és kritikai elemzésére kerül sor. A migrációs irodalom feldolgozása során elsősorban az EU-bővítést megelőző publikációkra fókuszáltam. Természetesen a migrációkutatás az uniós bővítéssel nem állt meg, azonban ebben a fejezetben arról szeretnék áttekintést adni, hogy hogyan látták a bővítés migrációs hatásait a régi tagállamok kutatói. A 2. fejezetben részletesen fogom elemezni a bővítés után eltelt időszakot is.

1.1. Általános munkaerő-migráció elméletek

A munkaerő migrációját magyarázó mikroökonómiai elméletek az egyének vándorlási döntéseivel foglalkoznak. Bár a fogyasztói magatartást elemző gazdasági elméletekhez hasonlóan a migráció kapcsán olyan cselekvések modellezéséről van szó, melyeknek a magyarázatát számos esetben pszichológiai és egyéb nem gazdasági faktorokban kell keresnünk, a klasszikus közgazdaságtan alapaxiómái (tökéletes és költségmentes információk, racionális, döntéseikben az önérdeket konzekvensen szem előtt tartó gazdasági szereplők, tökéletes piacok) a migrációs döntések kapcsán is megjelennek.

Mindebből az következik, hogy az általános migrációs elméletek csak a közgazdaságtan virtuális világában létező „homo oeconomicus” cselekedeteit tudják leképezni, de nem képesek magyarázni a migrációra ható egyéb, nem gazdasági tényezőket és okokat.

Ennek ellenére a mikroökonómiai elemzés mégsem tekinthető haszontalan vállalkozásnak. Nehéz lenne megkérdőjelezni a mindennapokban rendszeresen tapasztalható tényt, hogy a gazdasági migráció legfőbb motivációs tényezői gazdasági jellegűek, és hogy a jelenség célfüggvényében az egyén jövedelem- illetve haszonmaximalizálása áll. A gazdasági önérdekeit követő egyén tehát alapvetően ezek alapján mérlegel, végső döntését azonban más tényezők is befolyásolják. A nemzetközi migrációra vonatkozó mikroökonómiai modellek ezért csak „laboratóriumi körülmények között” működnek tökéletesen, a vándorlási döntések logikájának feltérképezéséhez azonban így is hasznos segítséget nyújtanak.

1.1.1. *Döntés a haszonmaximalizáció alapján*

Ha a migrációt racionális gazdasági döntések sorozataként definiáljuk, akkor meg kell határoznunk azokat a tényezőket, amelyeknek az alapján az egyének meghozzák az erre vonatkozó döntéseiket. A mikroökonómia logikája szerint az egyén úgy tudja az összes hasznát maximalizálni, ha figyelembe veszi az egyes országokban adott időszak alatt elérhető hasznosságokat, és azt az országot választja munka és/vagy lakóhelynek, ahol az összes haszon a legnagyobb. Az adott országban elérhető, várható összes haszonnak a döntős időpontjára diszkontált értéke az (1). képlet segítségével határozható meg (Vogel-Ludwig & Düll, 1999, p. 2):

$$E\{\bar{U}_0\} = \int_0^T e^{-rt} U[C_t, X_t] dt \quad (1)$$

A hagyományos jelöléseket használva $E\{\bar{U}_0\}$ a vizsgált időszak alatt (T) elért összes haszon 0-ik időpontra (a döntés meghozatalának időpontja) diszkontált várható értéke, e^{-rt} az egyéni diszkontfaktor (Sjaastad, 1962, p. 92), mely az eltérő időben megjelenő hasznokat, és a régióként eltérő kockázatokat vetíti egy adott időpontra. A haszon két változótól függ: C_t az adott országban t időpontban elérhető fogyasztás, X_t pedig azon változók összessége, melyek nem a fogyasztási javak kategóriájába esnek, de az egyén összesített hasznára hatással vannak. Ilyen változó lehet pl. a klíma, családi kapcsolatok, kulturális, illetve szociális környezet stb. Az egyenlet formalizálja Larry Sjaastad híres humán tőke koncepcióját, mely szerint a migrációs döntést a humántőke értékesítéséből származó hasznok diszkontált értéke adja meg. (Sjaastad, 1962, p. 93)

A racionális egyén akkor dönt hazája elhagyása mellett, ha a külföldön adott időszak alatt elérhető összesített haszon várható jelenértéke meghaladja az otthon realizálható összesített hasznot plusz a migrációval járó összes (fix) költséget, vagyis:

$$\int_0^T e^{-rt} U^*[C_t^*, X_t^*] dt - FC_0 > \int_0^T e^{-rt} U[C_t, X_t] dt \quad (2)$$

ahol „*” index a külföldre utal, FC_0 pedig a migráció összes (a döntés pillanatában jelentkező) fixköltségét jelöli.

Sjaastad munkásságát összefoglalva hasonló értelmezést mutat be (Bodvarsson, et al., 2015). és (Crozet, 2004)

(Bodvarsson, et al., 2015) szerint a migrációból származó nyereség (π) az (3). egyenlettel ragadható meg:

$$\pi = \int_{t=0}^T [W_t^B - W_t^A - CL_t^B + CL_t^A] e^{-rt} dt - C(D, X) \quad (3)$$

⁶ (Bodvarsson, et al., 2015, p. 12)

A (3). egyenletben W_i a jelöli t-edik időszakban elért bért, „A” a kibocsátó, „B” a célterület megnevezése, CL a megélhetési költségek⁷ rövidítése, C a migráció költségeit mutatja. A migrációs költségeket befolyásoló tényezők közül D a távolságra utal, X, pedig az egyéb migrációs költségtényezőket jeleníti meg.

(Crozet, 2004) a vándorlók régióválasztását követő elemzését (Tabuchi & Thisse, 2002) modelljére alapozza, mely az (4). egyenlettel jellemezhető:

$$\pi_{ji,t}^k = V_{ji,t}^k + \epsilon_i^k = \ln[w_{i,t} p_{i,t-1} [d_{ij}(1 + bF_{ij})]^{-\lambda}] + \epsilon_i^k \quad (4)$$

ahol $\pi_{ji,t}^k$ a vándorlásból származó nyereséget, $w_{i,t}$ a célrégió béreit, $p_{i,t-1}$ a munkahelyhez jutás valószínűségét, d_{ij} a két régió távolságát, $[d_{ij}(1 + bF_{ij})]^{-\lambda}$ pedig a vándorlás költségeit jeleníti meg.

A mikroökonómiai döntési logika segítségével azonban csak az egyén döntési helyzetét tudjuk magyarázni (azt is csak elméletben), a társadalmi szinten tapasztalható szándékokról, elhatározásokról szinte semmit sem tudunk mondani. A hasznossági mutató számszerűsítése (vagyis a modell empirikus tesztelése) ugyanúgy, ahogy a fogyasztói magatartás elemzésénél, fölöttébb problematikus lenne.

1.1.2. Jövedelmi és bérkülönbségek

A gazdasági migrációval foglalkozó szakirodalom a vándorlási szándékot motiváló tényezők közül a kibocsátó és befogadó országok között fennálló jövedelemkülönbséget tekinti döntőnek. A neoklasszikus közgazdasági iskola a jövedelmi diszkrépanciát tekinti a migrációt elsődlegesen meghatározó tényezőnek. (Hicks, 1963, p. 76), (Castles, et al., 2013, p. 22), (Todaro, 1969, p. 147). Ez az elmélet a gazdasági okok miatti vándorlást, mint a hazai és a befogadó országokban elérhető bérek közötti különbségek következtében meginduló áramlást vizsgálta. A neoklasszikus egyensúlyi, kiegyenlítődési teória alapján a fölös munkaerőforrással rendelkező országokban alacsonyak, míg a korlátozott munkaerő-piaci tartalékokkal

⁷ CL=Cost of Living

rendelkező országokban magasak a bérek.⁸ Természetesen a bérek színvonalát nem kizárólag a rendelkezésre álló munkaerő mennyisége határozza meg, erre számos egyéb tényező is hatással van. A neoklasszikus közgazdasági elmélet szerint a bérek színvonala az utolsó munkaegységre jutó határtermék-értékkel egyezik meg. A bérekben fennálló különbségek hatására a munkavállalók az országokba áramlanak, amelyekben magasabbak a fizetések. A migráció eredményeként a kibocsátó országokban a munkaerő-piaci kínálat csökken, a bérszínvonal pedig nő. A befogadó országokban természetesen ezzel ellentétes folyamat játszódik le. Ezáltal új egyensúly jön létre, melyben a nemzetközi bérkülönbségek csak az országok közötti mozgás anyagi és pszichikai költségét fejezik ki. Az egyéb okból (elsősorban a termelékenység különbségeiből) származó bérdifferenciák megszűnése pedig azonnal véget vet a migrációnak.

Sjaastad (1962) korábban ismertetett modelljétől eltérően a neoklasszikus migrációelmélet talaján álló kutatók nagy része a hasznot a jövedelemmel, vagy még egyszerűbben a munkabérrrel azonosítja. Így az egyén számára a migrációs döntés egyszerű beruházási döntéssé válik: a munkavállaló saját humán tőkéjének a legkedvezőbb megtérülését keresi. Ennek az elméletnek a korábban említettel szemben abban rejlik a kézzelfogható előnye, hogy a hasznossággal ellentétben a bérek számszerűsíthetők, amelyek így az egyes országok között összevethetők. E szerint az egyén akkor dönt az elvándorlás mellett, ha külföldön magasabb jövedelmet érhet el, mint az otthon megszerezhető jövedelem plusz a vándorlás összes (fix) költsége. A külföldön elérhető többletjövedelem neoklasszikus elmélet szerint várható értéke (Vogel-Ludwig & Düll, 1999, p. 4) szerint a következő:

$$E\{W_0\} = \int_0^T e^{-rt} \{W_t^* - W_t\} dt - FC_0 \quad (5)$$

A bérkülönbségek alapján működő modellek tehát (bár kevésbé precízek), az empirikus vizsgálatok során jobban hasznosíthatók, mivel a bérek egy-egy konkrét ágazatban, és – az átlagbérek révén – összetársadalmi szinten is könnyen összevethetők. A háztartások jövedelemforrásai közül a kamat és profit jellegű jövedelmeket a migráció nem, vagy csak

⁸ A teljesen pontos kép érdekében hozzá kell tenni, hogy a neoklasszikus elméletek egy jelentős része nem a nemzetközi migrációt, hanem az országon belüli vándorlási folyamatokat vizsgálta.

nagyon kis mértékben befolyásolja⁹, így a gazdasági javak maximális fogyasztására törekvő munkavállaló valóban akkor cselekszik racionálisan, ha a lehető legmagasabb bér elérésére törekszik.¹⁰

A modellel szemben azonban több kritikai észrevétel is megfogalmazható:

A hazai és külföldi bérszínvonal komparatív vizsgálatánál a különbségek értékelésére kétféle módszer is létezik: a bérkülönbségek mértékét tanulmányozhatjuk valutaárfolyamon és vásárlóerő-paritáson. A valutaárfolyamon számított bérkülönbséget csak az ingázók, határ menti munkavállalók szempontjából tekinthetjük relevánsnak, hiszen ők a külföldön megszerzett jövedelmet hazai valutára átváltva költhetik el.¹¹ (Walterskirchen & Dietz, 1998, p. 534). Az ideiglenesen munkát vállalóknak nem kell a hazainál lényegesen magasabb külföldi létfenntartási költségeket sem fizetni. Így kizárólag az ingázók tudnak teljes mértékben profitálni a külföldi magasabb bér és a hazai alacsonyabb fogyasztói árak közötti különbségekből. Ám ha az ingázóktól eltekintünk, és figyelembe vesszük a külföldi létfenntartás hazainál tetemesebb költségeit, vagyis vásárlóerő-paritáson vizsgálódunk, nyilvánvalóan kisebb lesz az a különbség, illetve haszon, mely a migránsoknál keletkezik.¹² Következésképp a rövidebb távú munkavállalás (ingázás, szezonmunkások) esetén erőteljesebben érvényesül a befogadó ország munkaerő-piacának szívóereje, mint hosszú távú munkavállalás esetén.¹³ A két hatást azonban nehéz a munkavállalók szempontjából szétválasztani. Akiknek lehetőségük van rá, természetesen mindkét eshetőséggel számolnak,

⁹ A különböző típusú tőkebefektetéseink megtérülésére ugyanis –ellentétben a munkabérrel – külföldi tartózkodásunk esetén is számíthatunk.

¹⁰ Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy vannak nem gazdasági javak is, (pl. biztonság, jó levegő, demokrácia, szabadság), melyek komoly hatással lehetnek a migrációs folyamatokra, még akkor is, ha a neoklasszikus fogyasztáselmélet ezek jóléti hatását látványosan figyelmen kívül hagyja. A nem gazdasági javak migrációra gyakorolt hatását az utolsó fejezetben bemutatott kériőves elemzésben elemzem.

¹¹ Példaként hozható fel az EU-bővítés kapcsán Ausztria és Németország esete, ahol a szomszédos országokból induló munkavállalási célú ingázás jelentős méreteket ölt szabad munkavállalás esetén. Az Osztrák Gazdaságkutató Intézet (WIFO) felmérése szerint a 2004-ben csatlakozott szomszédos államok határmenti régióiban 5,2 millió ember él.

¹² Ezt a módszert alkalmazta többek között (Straubhaar, 2001)

¹³ Azt is fontos megjegyezni, hogy ingázás esetén nem kell teljesen kiszakadni a hazai környezetből, így a külföldi bérek és az otthoni élet (család, lakás, szülőhely, kultúra, identitás, barátok, stb.) előnyei egyszerre tudnak érvényesülni.

választani azonban értelemszerűen csak az egyiket tudják. A migránsok és ingázók kettős számbavételének problémája több nyugati publikációban is felmerült.¹⁴

A modell figyelmen kívül hagyja az állam redisztribúciós szerepét. Az állami jövedelem-újraosztás mértéke ugyanis országonként eltérő, ami befolyásolja a rendelkezésre álló jövedelmet, ezzel a fogyasztási lehetőségeket is. Az adók mobilitásra gyakorolt szerepével kapcsolatban (Frederiksen, et al., 2010) arra jutott, hogy a magasabb bruttó kereseti lehetőségek nem feltétlenül vezetnek nagyobb mobilitáshoz, hiszen a döntéshozó munkavállalónak az adózott nettó kereset, jelenti a fogyasztás alapját. (Razin & Sadka, 2010) rávilágítottak arra is, hogy a migrációs döntéseket nem csak az elérhető nettó keresetek motiválják, hiszen a migráns részesül a befogadó jóléti állam számos pozitív intézkedéséből.¹⁵

A bérszínvonal mellett a bérek és a jövedelmek fejlődési tendenciája is figyelmet érdemel, hiszen a tapasztalatok alapján a migrálni szándékozók azt is megpróbálják megbecsülni, hogy odahaza mekkora jövedelem és bér várható, s ennek alapján döntenek, hogy mennek vagy maradnak. (Burda, 1995) szerint a migrációnak opciós értéke van, mely szerint a migrálni szándékozó sokszor inkább „kivár” és ha az hazai gazdasági körülmények javulnak, az ottani munkavállalást választja. A jövedelem és bérek relatív változásával kapcsolatos várakozások elsősorban azoknál a migránsoknál játszanak szerepet, akik hosszabb távú külföldi munkavállalásban gondolkodnak. Egyébként a migrációs döntés meghozatalánál a bérek abszolút eltérései elsőbbséget élveznek.

A migrációs döntéseknél tehát a bruttó bérek differenciái helyett, a vásárlóerő-paritáson mért nettó bérkülönbségeket, illetve ezek közép, vagy hosszú távú alakulását kellene mérlegelni. A döntés idején azonban (főleg a megélhetés költségeire és a jövőbeli béralakulásra vonatkozó) információk nem állnak teljes mértékben rendelkezésre. A fejlettebb országok magasabb béreinek ezért sok esetben kockázati prémiumot is kell tartalmazniuk.

1.1.3. Foglalkoztatási lehetőségek

A küldő ország fölös munkaerő-kínálata szükséges, de nem elégséges feltétele a migrációnak, a fogadó országok keresletének fontosságára is fel kell hívni a figyelmet. Azok az elméletek,

¹⁴ Többek között például (Walterskirchen & Dietz, 1998).

¹⁵ Különösen aktuális mindez a 2016.06.23-án megtartott, a britek EU kilépéséről szóló népszavazás tükrében, hiszen a kampány egyik központi kérdése a külföldi munkavállalók által kapott szociális juttatások nagyságrendje volt.

amelyek a munkaerő nemzetközi áramlásában a fogadó országok keresletére helyezik a hangsúlyt, feltételezik, hogy a fejlett országok gazdasági szerkezetéhez szervesen hozzátartozik a külföldi munkaerő iránt állandósuló kereslet. Következésképp a nemzetközi migráció tendenciáit inkább a keresleti oldal határozza meg, ezáltal pedig a fogadó ország mutatói a migrációs mozgásokat illetően nagyobb magyarázó erővel bírnak. Önmagában a bérkülönbségek nem idézhetnek elő elegendő migrációs nyomást, ahhoz a befogadó országok oldaláról megfelelő munkaerő-kereslet kell, hogy jelentkezzen. A bérkülönbségeken túl a migrációs nyomást döntően befolyásolják a célországban elérhető foglalkoztatási lehetőségek is. A migrációt kiváltó ún. „Pull-faktorok” akkor fejthetnek ki hatást, ha a migráns képzettsége is megfelel a célterület oldaláról támasztott munkaerő-keresletnek.¹⁶

A foglalkoztatás egyik legfontosabb előfeltétele a megfelelő képzettség. A magasan kvalifikált külföldiek alkalmazását az magyarázhatja, hogy speciális szak- és nyelvtudásukkal (anyanyelvük egy másik országban általában idegen nyelvnek számít) kiegészítik a belföldi munkavállalók ismereteit. Mivel a magasabb képzettség általában magasabb fokú nyelvismerettel társul, a képzett vendégmunkások idegennyelv-tudása és az idegen piacon szerzett tapasztalata szintén vonzó tényező lehet a befogadó országok vállalatai számára.

A fentiek alapján, a bérkülönbségen alapuló választási szituációnak létezik egy olyan továbbfejlesztett változata, amikor a munkanélküliséget is figyelembe vesszük az egyén elhatározásánál. Ebben az esetben a jövedelmeket azzal a valószínűséggel súlyozzuk, hogy a potenciális migráns talál-e munkát az adott országban. (Vogel-Ludwig & Düll, 1999, p. 4) tanulmányukban a módosult döntési helyzetet is bemutatják:

$$W^*(1 - \gamma^* \cdot u^*) \geq W(1 - \gamma \cdot u) \quad (6)$$

Az elhelyezkedés valószínűsége $(1 - \gamma \cdot u)$, ahol u az adott ország munkanélküliségi rátája, míg γ a munkanélküliségi ráta régió és iparág szerinti egyéni súlyozása (mely azt mutatja, hogyan értékeli a döntéshozó saját foglalkoztatási lehetőségeit), a „*” itt is a külföldi célországot jelöli. γ lehet egynél nagyobb is, ez azt jelenti, hogy az országos átlagnál nehezebb munkát találni az adott munkakörben.

¹⁶ Bár jelen dolgozatnak nem célkitűzése, mindenképpen érdekes lehet megvizsgálni, hogy az EU területére érkező menekültek esetében mennyiben teljesül a munkaerő-kereslet és a potenciális munkaerő-kínálat strukturális átfedése.

1.1.4. A vándorlás Harris - Todaro feltétele

A migráció csak abban az esetben számít racionális döntésnek, ha a megszerezhető többletjövedelem kompenzálja az elvándorlás okozta veszteségeket is. A külföldi munkavállalás hátrányait (vagy másképp megfogalmazva a maradás előnyeit) egy preferenciatényező (Φ) bevezetésével értelmezzük, amely módosítja (általában növeli) a hazai bérek szintjét. Ha Φ kisebb, mint egy, akkor a célország vonzóbb az egyén számára, így akár alacsonyabb célországbeli bérek esetén is a vándorlás mellett döntene.¹⁷ A fentiek alapján a migráció akkor tekinthető racionális cselekedetnek, ha – az elhelyezkedési lehetőségeket is figyelembe véve – a külföldi bérek meghaladják a hazai keresetek preferenciatényezővel módosított értékét, vagyis:

$$W^*(1 - \gamma^* \cdot u^*) \geq W(1 - \gamma \cdot u) \cdot \Phi \quad (7)$$

Ez a vándorlás ún. Harris – Todaro feltétele (Harris & Todaro, 1970), mely az eddig tárgyalt modellek közül a legrészletesebben magyarázza, hogy az egyének milyen feltételek mellett döntenek az elvándorlás mellett. A képlettel kapcsolatban azonban újfent kritikaként fogalmazható meg a számszerűsítés nehézsége. A preferencia tényezőre vonatkozó érveket fogalmazott meg (Tassinopoulos & Werner, 1999). Szerintük az emberi képesség egy jelentős része hely (ország) specifikus, és nem vihető át csak úgy egyik térségből a másikba. Ezeket a képességeket és ismereteket csak hosszú idő alatt lehet megtanulni, így amikor valaki a migráció mellett dönt, „feláldozza és elveszíti” ezeket a képességeket. (Tassinopoulos & Werner, 1999, p. 10) megkülönböztették a munkával és szabadidővel kapcsolatos helyszín specifikus előnyöket, de úgy vélték, mindkettőnek szerepe van abban, hogy az emberek egy jelentős része a magasabb elérhető keresetek ellenére sem vándorol.

1.2. Migrációt becslő modellek Európában a 2004-es EU-bővítés előtt

(Layard, et al., 1992), valamint (Baldwin, 1994) voltak az úttörői a modern kori kelet-nyugat-európai migrációs becsléseknek. Ők annak idején kifejezetten magas, a kelet-európai lakosság 10%-át elérő migrációs potenciált vizionáltak. A 90-es évtized további éveiben, és különösen a

¹⁷ Példaként felhozható a spanyol EU csatlakozás utáni évekre vonatkozó spanyol– német migrációs egyenleg, mely annak ellenére negatív, hogy a németországi jövedelmek jelentősen meghaladják a spanyolországit.

2000-es évek elején valóságos „tudományos versenyfutás” zajlott az EU-bővítés utáni kelet-nyugati migráció legpontosabb előrejelzéséért, a várható hatások (előnyök-hátrányok) becsléséért. (Walterskirchen & Dietz, 1998), (Boeri & Brücker, 2001), (Dustman, et al., 2003). A migrációt becsülő eljárások több módszert alkalmaztak.

1.2.1. A kérdőíves (megkérdezéses) felmérés

Ez talán a legegyszerűbb metódus, bár a kérdőívek tervezése, szervezése, értékelése és finanszírozása miatt maga a kivitelezés meglehetősen összetett és bonyolult feladat. A migrációval kapcsolatos felmérések jellemzően több országban és nagy minták bevonásával zajlottak, de többnyire csak egyszerű kérdéseket tettek fel, amelynek célja a kelet-európai állampolgárok migrációs hajlandóságának valamilyen számszerűsítése volt. Általános metódus szerint a megkérdezések eredményét előre meghatározott számítási módszerrel kivetítették az egész lakosságra, ill. a vizsgált térség egészére.¹⁸ A megkérdezéses modellek megbízhatóságát nagyban nehezíti, hogy a válaszok csak egyszerű szándéknyilatkozatok, melyek semmilyen kötelezettséget nem vonnak maguk után és a költségük is nulla. Természetesen ezzel a ténnyel a felmérést végzők is tisztában voltak (vannak), ha azonban bármilyen korrekciós tényezőt alkalmaznak, akkor az már a felmérés adatainak valamilyen önkényes torzítása, amely vagy javítja a magyarázóerőt, vagy nem. Egy sokat idézett cikk, ill. tanulmány, amely kérdőíves felmérés eredményeit ismerteti, (Fassmann & Hintermann, 1997) és (Fassmann & Hintermann, 1998). A migrációs potenciál kérdőíves felmérésének további lehetősége az, amikor nem a lakosságot kérdezik meg, hanem a szakértők¹⁹ véleményét firtatják a lehetséges elvándorlás nagyságáról. (Bauer & Zimmermann, 1999) 446 kelet-közép-európai tudóst és köztisztviselőt kérdezett meg a migrációval kapcsolatos véleményéről.

1.2.2. A statisztikai–ökonometriai modellek

A publikált migrációs becslések jelentős része valamilyen statisztikai és ökonometriai alapokon nyugvó modellt alkalmaz. A migrációs potenciál függő eredményváltozóként jelenik meg a modellben, melyet egy vagy több egymástól (többé-kevésbé) független húzó és taszító tényezővel próbálnak magyarázni, megbecsülni. Ilyen migrációt magyarázó tényező lehet

¹⁸ Ennek az az oka, hogy a nyugat-európai szerzőket elsősorban az összesített hatások érdekelték.

¹⁹ Szociológusok, közgazdászok, a gazdasági élet vezető szereplői, pártok szakértői, kutatóintézetek képviselői stb. lehetnek egy ilyen felmérés alanyai.

például a jövedelemdifferencia, a foglalkoztatási lehetőségekben mutatkozó különbségek, a migrációs hálózati kapcsolatok léte, vagy nem léte, ill. egyéb országspecifikus tényezők. Fontos, hogy a magyarázóváltozók számszerűsíthetők és mérhetők legyenek, az eredményváltozó alakulását (migrációs potenciál, éves várt vándorlások) nagy részben magyarázzák, ill. egymástól függetlenül alakuljanak. Elengedhetetlen továbbá, hogy kellő mennyiségű adat álljon rendelkezésre a paraméterbecslés elvégzésére. A migrációs potenciál meghatározására a fenti modellek a következő (általánosított) eljárást alkalmazzák:

- megvizsgálják korábbi migrációs folyamatok múltbéli adatait (pl. dél-északi migráció Európában, mediterrán bővítés migrációs folyamatai, amerikai migrációs tapasztalatok, stb.)
- Ezekből az adatokból megbecsülnek egy migrációs regressziós egyenletet, mely a migrációs potenciál és a kiválasztott magyarázóváltozók közötti összefüggést írja le
- tesztelik a modell erősségét (R^2 , F-próba, t-próbák stb.)
- a kapott egyenletet felhasználva, immár jelenbeli, vagy feltételezett jövőbeli magyarázóváltozókra vonatkozó adatokkal előre vetítik a várható vándorlási folyamatokat.

A statisztikai és ökonometriai modellek nagy előnye, hogy a változók száma bővíthető, szűkíthető, bizonyos változók lecserélhetők, az éppen aktuális kutatói céloknak és feltételezéseknek megfelelően. Kedvező továbbá, hogy lehetőség van országspecifikus dummy változók beillesztésére. Ezekben a modellekben lehetőség van az időtényező figyelembevételére is.²⁰ Az ökonometriai modellek alkalmazásának azonban kockázatai is vannak. (Lucas, 1976, p. 41) megállapítása mindenképpen figyelemreméltó. Szerinte az ökonometriai modellek a gazdasági szereplők optimális döntési szabályait foglalják össze, ezek a döntési szabályok azonban különböző időszakokban eltérők lehetnek, így a múltbéli adatokból becsült ökonometriai modellek nem alkalmazhatóak jövőbeli döntési folyamatok elemzésére, mert pont ezeket a változásokat nem tartalmazzák. A Lucas-problémát csak akkor lehetne ezeknél a modelleknél elkerülni, ha olyan magyarázóváltozókat választanánk a modellbe, melyek egy bizonyos (kellő megfigyelhető adatot szolgáltató időintervallumban) nem befolyásolhatók. Ilyen változó lenne a migráció kapcsán például néhány országspecifikus,

²⁰ Sinn et al. (2001), például abból indult ki, hogy a kelet-európai országok jövedelmi különbsége (vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP) átlagosan és éves szinten 2%-kal csökken, hosszú időn keresztül. Hasonló eredményre jutott korábban Walterskirchen és Dietz (1998) is.

ám az idő függvényében nem módosuló változó (pl. klíma, távolság, nyelvtudás), ill. néhány időspecifikus (ám az egyes országoktól független) változó (pl. világgazdasági konjunktúra és dekonjunktúra). A fentiek figyelembevételével készített migrációs modellt pl. (Fertig & Schmidt, 2000). Komoly hátránya Fertig és Schmidt módszerének, hogy bár mérhető és becsülhető a migrációs hajlandóság, az országspecifikus gazdasági változók kizárása miatt ennek a magyarázatnak gyakorlatilag nincsen közgazdasági relevanciája. A migrációs becselőeljárások többsége ökonometriai egyenletekkel dolgozik, a kelet-európai migráció becsült nagysága viszont igen széles spektrumú, a néhány tízezres éves összesített értéktől az éves 680 000-es nagyságrendig terjed.²¹

A következőkben részletesebben is bemutatom az általam fellelt migrációs becselőeljárásokat, külön kitérve ezek előnyeire, hátrányaira, sajátosságaira és eredményeire:

Mint korábban már utaltam rá, a kelet-nyugat-európai migráció nagyságrendjének becslésére elsőként Layard és szerzőtársai vállalkoztak (Layard, et al., 1992). Módszerük egyszerű volt, a dél-északi vándorlás eredményeit (a déli lakosság 3%-a vándorolt északra 1950 és 1970 között) vetítették a kelet-nyugati várható migrációs folyamatokra. Becslésük eredményeként nyugat-európai szinten évente 130 000 fő érkezése volt várható 4 kelet-európai országból (Horvátország, Magyarország, Lengyelország és Szerbia).²² A prognózisok utólagos ellenőrzése nem egyszerű, ugyanis nem létezik egységes módszertan szerint elvégzett felmérés az EU-n belüli migrációs folyamatokra.

Layard és szerzőtársai módszerével megegyező módon vizsgálta (Lundborg, 1997) a skandináv migrációs folyamatokat, de kutatása eredményét az Európai Unió szintjére is kivetítette. Vizsgálata a 3 balti államra (Észtország, Lettország, Litvánia) és Lengyelországra terjedt ki. Becslése eredményeként megállapította, hogy a vizsgált 4 országból 628 000 migráns munkavállaló várható 15 év alatt EU-szinten, mely 1 885 000-re nő, ha a hozzátartozókat is beszámítják. Ez utóbbi módszerrel kapott eredmény szerint a vizsgált 4 országból éves szinten átlagosan 126 000 (zömében lengyel) bevándorló várható, amelyből Svédország²³ évi 20-30

²¹ A különbségek egy része magyarázható módszertani eltérésekkel, és az is szerepet játszik, hogy a tanulmányok több (esetenként igen extrém) forgatókönyvvel is számoltak.

²² Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kilencvenes években készült migrációkutatásokban gyakran szerepeltek a jugoszláv utódállamok, ennek oka, hogy a délszláv konfliktusok miatt a kilencvenes évek elején ebből a térségből érkezett a legtöbb bevándorló.

²³ Svéd szerkesztőről lévén szó, teljesen érthető, hogy elsősorban a balti államokra és Svédországra koncentrált a kutatás során

ezer munkavállalóra számíthatott. Ha a becslést összevetjük a ma ismert valós adatokkal, megállapítható, hogy a tényleges migráció meghaladta a becsült adatokat.²⁴

(Brücker & Franzmeyer, 1997) gravitációs modelljükben (Barro & Sala-i-Martin, 1995) vizsgálatainak eredményeit használták fel. Eszerint országon belüli migráció esetén két régió közötti 10%-os jövedelemkülönbség 0,1-0,3%-kal,²⁵ országok közötti migráció esetén²⁶ ugyanilyen mértékű jövedelemkülönbség 0,05-0,15%-kal emelte a nettó migrációt a vizsgált időszakokban. (Brücker & Franzmeyer, 1997) tanulmányukban arra a megállapításra jutottak, hogy a kelet-nyugati migráció intézményi feltételei (EU-polgárok szabad munkavállalása) miatt inkább az országon belüli (amerikai) adatokat kellene alapul venni, ugyanakkor a nyelvi, kulturális és egyéb akadályok az országok közötti (európai) adatok használatát indokolja. Végül azt a megoldást választották, hogy egy tól-ig értéket becsülnek, ahol a becsült migráció alsóhatárának 0,08%-ot (az európai adatok középértékét) választották, míg felső határának 0,165%-ot választották. Mindezek alapján az általuk becsült éves nettó migráció 340 000 és 680 000 fő között mozog 5 kelet-európai országból,²⁷ és 590 000 ill. 1 180 000 fő közötti értéket vesz fel, ha valamennyi csatlakozásra váró országot bevonjuk a vizsgálatba.²⁸

Teljesen hasonló módszertannal becsült (Walterskirchen & Dietz, 1998). Ők elsősorban az Ausztriát érintő várható migrációs folyamatokat vizsgálták, de adtak becslést a teljes európai migrációs potenciálra is. Módszertanuk annyiban különbözött a (Brücker & Franzmeyer, 1997) által alkalmazottól, hogy ők a (Barro & Sala-i-Martin, 1995) vizsgálatai közül csak az európai országok közötti migrációs folyamatok adatait használták fel, így alsóhatárnak 0,05%-os, felsőhatárnak 0,15%-os éves migrációt tekintették minden 10%-os jövedelemkülönbség esetén. Modelljük során az alsó határértékkel számoltak, mert úgy vélték, hogy a kelet-európai migrációs hajlandósága nem éri el a korábbi európai bevándorlókét. Vizsgálatuk 5 kelet-európai országra terjedt ki,²⁹ és két scenáriót is felvázoltak. Az egyik szerint 2005-ben azonnal

²⁴ Ennek érzékeltetésére most csak egy adatot hivatkoznék: Az Egyesült Királyságban regisztrált munkavállalóként megjelenő lengyel vendégmunkások száma a WRS adatbázisa szerint 7 év alatt (2004-2011 között) meghaladta Lundborg 15 évre és az egész EU-ra előrevetített migrációs adatát.

²⁵ Barro és Sala-i Martin ezt az egyes amerikai államok, ill. a japán régiók közötti vándorlási folyamatokra vizsgálta

²⁶ Ebben az esetben Barro és Sala-i Martin 5 európai ország (Németország, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Spanyolország) migrációs folyamatait vizsgálták, 4 évtizeden (1950-1990) keresztül.

²⁷ Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szerbia és Szlovénia

²⁸ Természetesen erre az időszakra (vagyis 1997-re) vonatkoztatva

²⁹ Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia

megvalósul a szabad munkaerő-áramlás, míg a másik változat 10 éves átmeneti korlátozással számolt.³⁰ Az első változat szerint az 5 kelet-európai országból várható migránsok száma évente 42 000 fő (Ausztriába), mely 31 600 főre csökken, ha a második esettel számolunk. Walterskirchen és Dietz munkájának további érdekessége, hogy becslő eljárásuk során az ingázást is figyelembe vették. A határ menti régiók lakosságára nagyobb elvándorlási hajlandóságot prognosztizáltak, melyet úgy érvényesítettek, hogy az 1300 kilométeres osztrák-kelet-európai határ közelében élő 5,2 milliós lakosságra (Pozsony kivételével) még egyszer 0,05%-os migrációs potenciált számoltak. A szlovák főváros esetében Bécs földrajzi közelsége miatt plusz 0,1%-ot alkalmaztak.

Walterskirchen és Dietz becslőmodelljének eredményeit egy másik tanulmányban (Honvári, 2008) összevetette a valós adatokkal, és arra jutott, hogy ha a modellt az Egyesült Királyság migrációs folyamataira vetítjük, akkor a kelet-közép-európai országok esetében hol felül- (pl. Csehország, Szlovénia, Magyarország), hol alul becsüljük (Litvánia, Lettország, Szlovákia) a valós migrációs folyamatokat.³¹ A nemzetközi migráció egy speciális szegmensét, az ingázást illetően (Sik & Simonovits, 2002.), ill. (Fóti, 2003) hasonló következtetésre jutott, mint Walterskirchen és Dietz: Magyarország esetében a hosszú távú elvándorlás helyett, az időszaki munkavállalás, és a határ menti ingázás lesz a meghatározó.³² A TÁRKI széleskörű felméréseken alapuló migrációs becslést tett Magyarország migrációs potenciáljának előrejelzésére. Az ezredforduló tájékán kapott eredményeket Sik-Simonovits (2002) idézi és elemzi:

³⁰ Erre az időszakra a kelet-európai országok felzárkózását vetítik előre, amely majd csökkenti a kapunyitáskori jövedelmi különbségeket, ez által pedig mérséklődik a migrációs nyomás. Nehéz nem észrevenni, hogy a tanulmány nyíltan érvel a szabad munkaerő-áramlás korlátozása mellett, amelyet, mint tudjuk be is vezettek (igaz csak 7 évre), és amelyet Ausztria a végsőkig (2011.május 1-ig) fenntartott.

³¹ Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozok disszertációm második fejezetében.

³² A bevezetőben már utaltam rá, hogy 2017 Magyarországn az a prognózis egyre kevésbé tűnik valósnak.

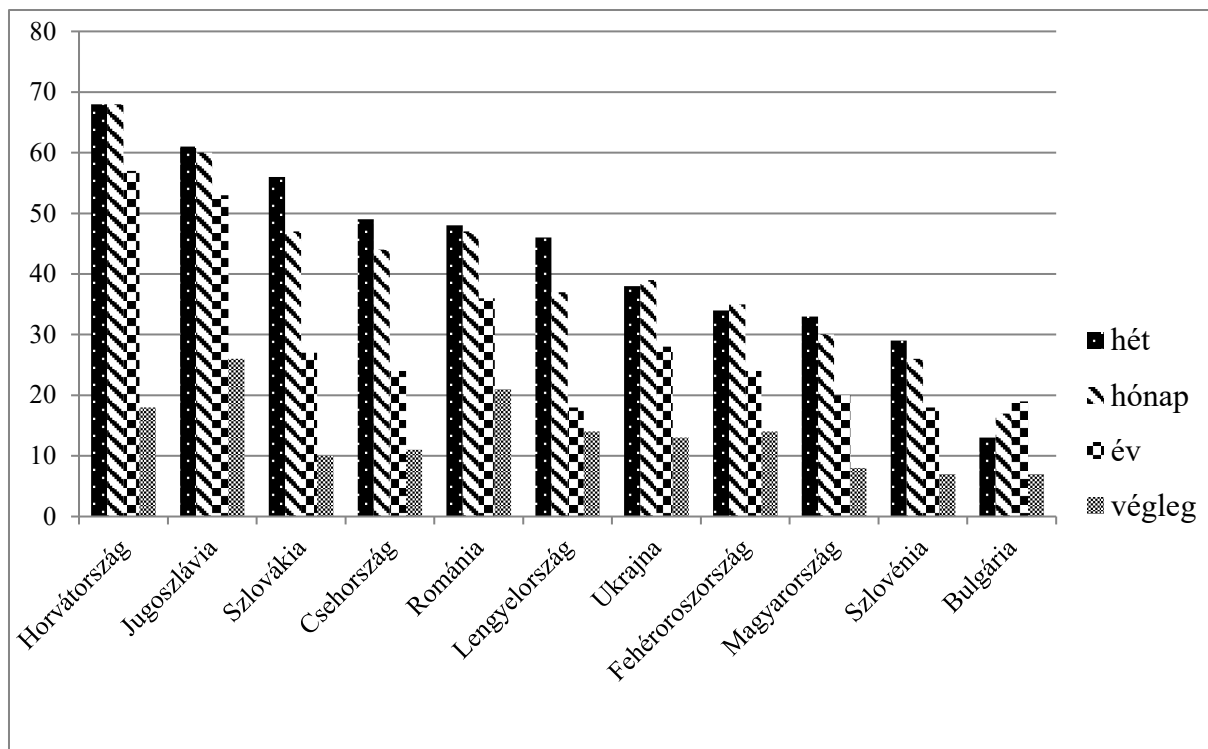
2. táblázat: A nyers migrációs potenciál típusainak, és a teljes migrációs potenciál mértéke 1993-2001

A felvétel éve	Rövid távú külföldi munkavállalás	Hosszú távú külföldi munkavállalás	Kivándorlás	Teljes migrációs potenciál	N
%					fő
1993	4,3	2,7	1,4	6,0	3978
1994	3,8	2,7	1,3	5,3	3760
1997	3,7	2,8	1,5	5,9	2848
2000-2001	*	*	*	13-15	cca. 1500

Forrás: Sik-Simonovits (2002, 207.p)³³

A táblázat alapján szembeűnő, hogy a teljes migrációs potenciál az ezredfordulóra jelentősen (több mint duplájára) növekedett. A kérdésre, hogy magas vagy alacsony-e ez a magyar migrációs potenciál, Sik nemzetközi összehasonlítást is tesz, idézve (Wallace, 1998) munkáját. Ennek eredményeként megállapítja, hogy kelet-európai viszonylatban a hazai migrációs potenciál inkább csekélynek mondható, ahogy ezt a 4. ábra is jól mutatja:

³³ A csillaggal jelölt évre is álltak rendelkezésre adatok, de azokat más módszertannal mérték fel, így az összehasonlító táblázatba nem kerültek be.

4. ábra: A migrációs potenciál mértéke a kelet-európai országokban 1998-ban – azok aránya, akik egy adott időszakra külföldre szándékoznak menni (%)

Forrás: (Sik & Simonovits, 2002., p. 209)

(Wallace, 1998) munkájának előnye abban mutatkozik meg, hogy részletesen elemzi a kelet-európai országok között meglévő ún. országspecifikus különbségeket, a migráció nagyságrendjét, irányát, időtávját illetően. A kérdőíveket országonként 1000 fő körüli nagyságrendben reprezentatív mintavételi eljárással töltették ki 11 kelet-európai országban.³⁴ A felmérések érdekes eredményeket produkáltak, amelyek azonban napjaink migrációs folyamataival összevetve csak részben teljesültek.

A legnagyobb elvándorlási hajlandóság (ahogy a fenti ábrán is látszik) az egykori Jugoszlávia területén volt megfigyelhető, Horvátország pedig a felmérések alapján a migrációs potenciált tekintve az első helyen állt. Meglepő, hogy a kérdésekre adott válaszok alapján Bulgária annak idején milyen alacsony migrációs potenciállal rendelkezett, miközben a tényleges adatok szerint Bulgária a lakosságárányos elvándorlás tekintetében a kelet-európai országok élmezőnyében található. További érdekesség, hogy az egy főre jutó jövedelemben megmutatkozó különbségek aránylag kis mértékben magyarázták a kelet-európai migrációs

³⁴ Bulgária, Csehország, Fehéroroszország, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna

hajlandóság szóródását. Érdekes eredménye a tanulmánynak, hogy a megkérdezettek mely országokat jelölték meg elsődleges célállomásként, ennek összefoglalását adják a 3. és 4. táblázatok:

3. táblázat: Célországok részesedése a munkavállalási migráció terén (%)

Munkavállalási célú migráció						
Küldő országok	Befogadó országok					
	Németország	Ausztria	Franciaország	Nagy-Britannia	Skandinávia	Egyéb EU
Lengyelország	36	4	5	6	5	4
Csehország	38	26	17	24	17	4
Szlovákia	17	8	2	4	1	3
Magyarország	25	13	2	3	2	1
Szlovénia	1	4	1	2	1	1
Horvátország	43	9	3	4	6	6
Jugoszlávia	9	2	3	3	4	4
Románia	12	1	2	1	1	2
Bulgária	15	2	2	1	1	5
Ukrajna	32	19	18	20	19	18
Fehéroroszország	24	1	3	2	2	1

Forrás: Wallace (1998), 25. p

4. táblázat: Célországok részesedése a végleges letelepedés terén (%)

Migráció a végleges letelepedés céljával						
Küldő országok	Befogadó országok					
	Németország	Ausztria	Franciaország	Nagy-Britannia	Skandinávia	Egyéb EU
Lengyelország	15	4	5	7	5	5
Csehország	5	6	6	5	10	5
Szlovákia	0	1	1	0	1	1
Magyarország	10	6	2	2	2	1
Szlovénia	0	0	0	0	0	0
Horvátország	26	6	2	2	7	6
Jugoszlávia	0	0	4	1	2	2
Románia	5	1	2	1	1	1
Bulgária	5	1	1	1	1	2
Ukrajna	3	4	6	3	5	2
Fehéroroszország	5	1	3	1	2	1

Forrás: Wallace (1998), 25. p

(Sik & Simonovits, 2002.) egy 2001-es CEORG³⁵ kutatás alapján más országokat is tartalmazó csoportra vonatkoztatva hasonló eredményekre jutott a „kedvenc” célországokat illetően, ezt mutatja az 5. táblázat.

³⁵ A cseh CVVM, a lengyel CBOS, a szlovák FOCUS és a magyar TÁRKI közös kutatási együttműködése

5. táblázat: Célországok részesedése a kelet-közép-európai migrációs folyamatokból (%)

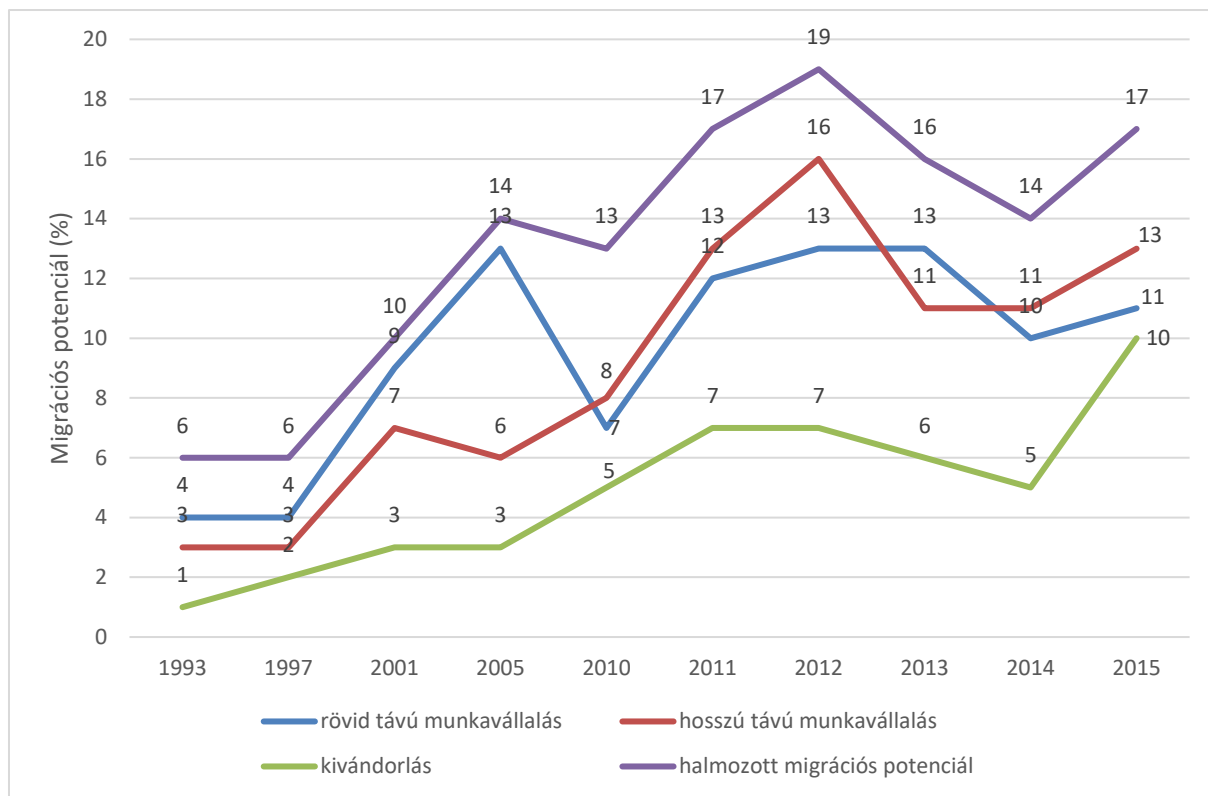
	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Bulgária	Románia
Németország	43	40	48	33	27
Ausztria	11	24	5	2	5
Belgium	-	1	1	2	1
Dánia	-	1	2	0	1
Finnország	-	-	0	0	0
Franciaország	6	3	9	3	8
Görögország	-	1	0	10	4
Olaszország	3	3	5	5	22
Írország	1	0	0	0	1
Luxemburg	-	1	0	0	0
Hollandia	1	3	4	2	3
Portugália	-	-	0	0	0
Spanyolország	3	2	2	8	10
Svédország	-	2	5	2	2
Anglia	14	10	9	6	4
Egyéb	7	4	1	10	7
Nem tudja	11	6	9	19	3

Forrás: Sik-Simonovits (2002, 211. p)

A Magyar Háztartási Panel migrációs potenciálra vonatkozó eredményei alapján hasonló elemzéseket végzett (Sik & Szeitl, 2016). Szerinte a magyarok migrációs hajlandósága korlátozott, a teljes migrációs potenciál alig éri el a 6 százalékot.³⁶

Egy közelmúltban megjelent tanulmány (Blaskó, et al., 2014) a magyarok migrációs potenciáljának elemzi. Ennek 1993 és 2015 közötti alakulását az alábbi 2 diagram mutatja be:

³⁶ Ezeket a tanulmányokat a későbbiekben részletesebben is ismertetem.

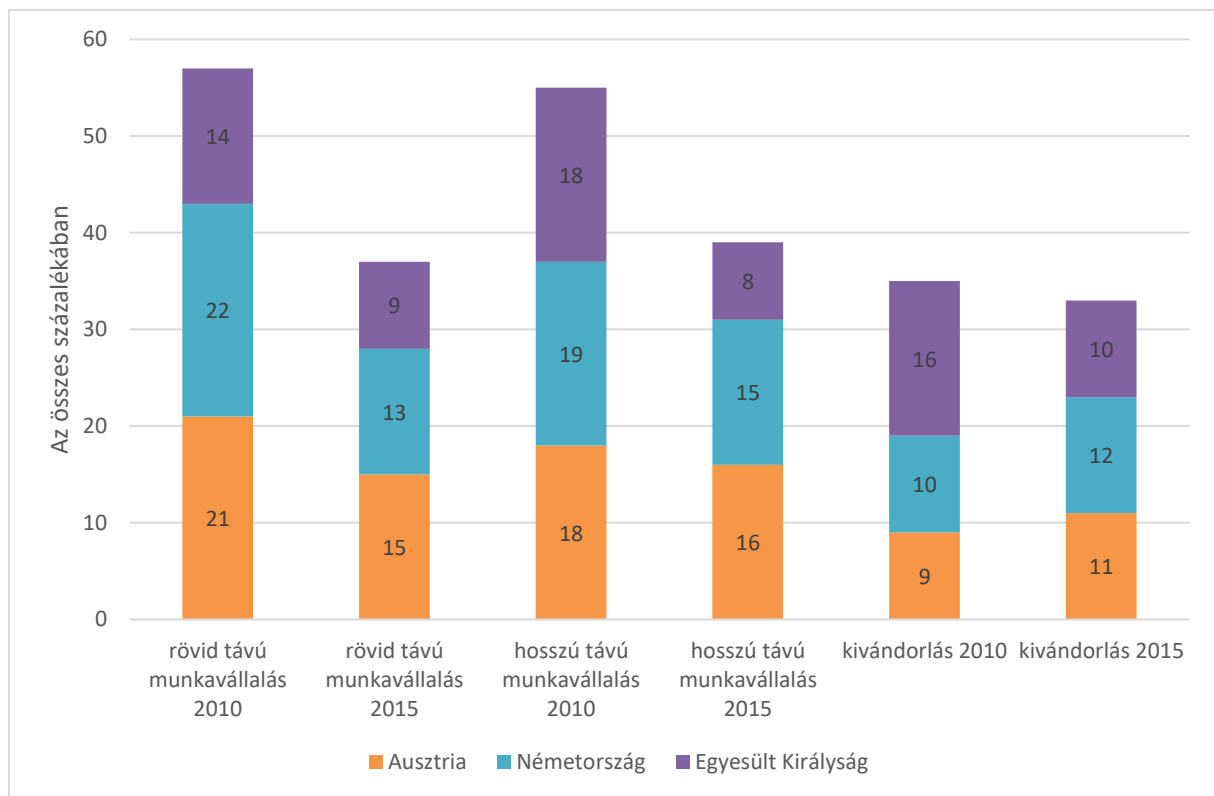
5. ábra: Migrációs potenciál Magyarországon a lakosság arányában (1993 – 2015)

Forrás: TÁRKI³⁷

A 5. ábra elemzése alapján megfigyelhető, hogy a rövid, ill. hosszú távú migrációs szándékok bizonyos időszakokban együtt mozogtak (pl. 1993-2001, 2010-2012, 2014-2015) máskor teljesen eltérő tendenciákat mutattak (2001-2010, 2012-2014). A kivándorlási hajlandóság 2011-ig folyamatosan emelkedett, 2012 és 2014 között visszacsökkent a 2010-es 5%-os értékre, majd 2015-ben megdöbbentő módon egyetlen év alatt a duplájára emelkedett. A halmozott migrációs potenciál 2012-ben érte el csúcspontját 19%-os értékkel, 2012 és 2014 között 5 százalékponttal csökkent majd 2015-ben újra drasztikusan emelkedett, és 17%-os értékével megközelítette a 2012-es csúcserőértékét.

A migrációs célországokra vonatkozóan csak két évben 2010-ben és 2015-ben áll rendelkezésre adat, ezt mutatja a 6. ábra:

³⁷ http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20150511_migracio.html

6. ábra: Migrációs célszágok Magyarországon

A 6. ábra alapján az alábbi megfigyeléseket emelném ki:

- A három legvonzóbb célszág mindkét vizsgált időpontban Ausztria, Németország és az Egyesült Királyság volt.
- A rövid távú munkavállalásnál, a hosszú távú munkavállalásnál és a kivándorlásnál is csökkent a három ország együttes súlya a célszágok között. Ez meglepő eredmény, előzetes várakozásaim szerint a két német nyelvű ország jelentőségének emelkednie kellett volna.
- A hosszú távú munkavállalás és a kivándorlás esetében egyértelmű arányváltozás figyelhető meg a három ország között, Németország és Ausztria jelentősége nőtt az Egyesült Királysághoz képest. Ez a változás valószínűleg annak köszönhető, hogy 2011-ben Ausztriában és Németországban is lejárt az átmeneti derogációs időszak.

A migrációval kapcsolatos publikációk állandó dilemmája, hogy olyan modellt hozzanak létre, mely lehetővé teszi az empirikus tesztelést (a modell legyen működőképes), ugyanakkor a szerteágazó motivációs tényezők minél nagyobb körét vegyék figyelembe (a modell magyarázóereje feleljen meg az előzetes elvárásainknak). A két törekvés együttes teljesítése igen komoly kihívás. A migráció és gazdasági, társadalmi hatásainak prognosztizálásakor nem

várható el, hogy a becslés teljesen pontos legyen. A várható migráció nagyságrendje és a becslés elméleti alátámasztása a lényeg. Könnyű feladatnak azonban még ez sem nevezhető. A migrációs kutatásokat különböző módszerek, eltérő eredmények, egymás igazolása és cáfolása jellemzi. Megfigyelhető továbbá az is, hogy a nemzetközi munkaerő-áramlással kapcsolatos publikációk témakörei időben változnak, igazodva a valós folyamatokhoz, ill. a jövőben várható fontos kérdésekhez. Nem véletlen, hogy a 90-es évek elején sokan és sokat foglalkoztak a jugoszláv utódállamokból várható migráció prognosztizálásával, a 90-es évek közepétől a 2004-es csatlakozásig előtérbe kerültek az EU-bővítés kapcsán várható migrációs folyamatok.

Disszertációm első megfogalmazott hipotézise a becslőeljárásokkal kapcsolatos:

- 1. hipotézis: A kelet-nyugat-európai migrációt becslő eljárások mind módszertanukat, mind vizsgálódási körüket, mind eredményüket tekintve olyan mértékben eltérnek egymástól, hogy az alkalmazhatóságukat is megkérdőjelezi. Vagyis nincs egyetlen hatékony módszer a migráció becslésére.***

Az előző két alfejezetben részletesen ismertetem a kelet-európai migráció nyugat-európai irodalmának általam áttekintett részét. Ezekből a fejezetekből kiderül, hogy a különböző migrációt prognosztizáló eljárások valóban rendkívül szerteágazóak. Különböznek módszerükben, a vizsgált országok/régiók kiválasztásában, a vizsgált időszak meghatározásában stb. A prognózisok jellemzően egy konkrét migrációs folyamat előrejelzésére irányultak, nem törekedtek általános érvényű vándorlási szabályok megfogalmazására. Ez fordítva is igaz, az általános érvényű vándorlási szabályok alkotói nem törekednek prognózisok megfogalmazására. Mindezek ellenére az 1. hipotézisemet el kell vetnem. Az a tény ugyanis, hogy kutatásaim során nem talákoztam általánosan (vagyis nem csak egy-egy konkrét kiválasztott migrációs szituációra) alkalmazható becslő-eljárással, nem bizonyíthatja, hogy ilyen nem is létezik. A lehetőség elvileg adott.

Az Európai Unió 2004-es bővítése után megkezdődött a valós vándorlási folyamatok elemzése, és a korábbi becslő modellekkel való összevetése. Disszertációm második fejezetében én is erre teszek kísérletet.

2. fejezet: Nemzetközi migráció az Európai Unió egységes belső piacán. - Egy gyakorlati példa: Kelet-európai munkavállalók a brit munkaerő-piacon.

A disszertáció második fejezetében elvégzett vizsgálatokkal disszertációm 2. hipotézisét szeretném alátámasztani:

- 2. hipotézis: Nagy-Britannia (mely ország a kelet-európai uniós tagállamok szabad munkaerő-áramlását az elsők között megvalósító országok közé sorolható) esetében, ha külön-külön megvizsgáljuk a kibocsátó országok migrációs folyamatait, akkor belátható, hogy az országok között mutatkozó jövedelmi különbségek nem magyarázzák pontosan az egyes országok között mutatkozó migrációs eltéréseket.*

2.1. A 2004-es bővítés hatásai

2004. május 1-jén 10 új tagállam csatlakozott az Európai Unióhoz köztük 8 kelet-európai volt szocialista ország (a továbbiakban erre az ország csoportra EU8 jelöléssel hivatkozok).³⁸ Az EU népessége ennek következtében nagyjából 73 millió fővel (kb. 19%-kal) növekedett.³⁹ Ugyanakkor az EU összesített (dollarban denominált GDP-je mindösszesen 5%-kal (vásárlóerő-paritáson is csak 10%-kal) emelkedett.⁴⁰ A fentiek alapján könnyen meghatározható, hogy az újonnan csatlakozó országok vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP-je (ami általános közgazdasági vélekedés szerint talán a legjobban tükrözi az

38 A jelölés a következő országokat jelenti: Csehország, Észtország, Lettország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, míg az EU2 jelölés a 2007-ben csatlakozott Bulgáriát és Romániát jelenti.

39 Az IMF adatai alapján:

[http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2003&ey=2015&scsm=1&ssd=1&ort=subject&ds=.&br=1&c=946%2C137%2C122%2C181%2C124%2C918%2C138%2C964%2C182%2C960%2C423%2C968%2C935%2C128%2C939%2C936%2C961%2C172%2C132%2C184%2C134%2C174%2C144%2C944%2C178%2C136%2C112%2C941&s=PPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr1.x=35&pr1.y=4#download](http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2003&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=subject&ds=.&br=1&c=946%2C137%2C122%2C181%2C124%2C918%2C138%2C964%2C182%2C960%2C423%2C968%2C935%2C128%2C939%2C936%2C961%2C172%2C132%2C184%2C134%2C174%2C144%2C944%2C178%2C136%2C112%2C941&s=PPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr1.x=35&pr1.y=4#download) (letöltve, 2016. 04.23.).

40 Az IMF adatai és saját számításaim alapján.

éltszínvonalbeli különbségeket)⁴¹ a csatlakozáskor átlagosan nagyjából fele volt a régi tagállamok hasonló mutatójának. 2007-ben két újabb tagállammal bővült az akkor 25 tagú Európai Unió (EU2: Bulgária, Románia). A népességnövekedés ez utóbbi esetben nagyságrendileg 29 millió fő volt (az EU15-ök 7,4%-a),⁴² az EU15 összesített PPP GDP-jéhez képest a változás pedig mindösszesen 3%.⁴³ 2013-ban lezajlott még egy bővítés Horvátország belépésével. Ekkor az EU15-ökhöz képesti népességnövekedés 1,1%-os a PPP GDP bővülése (szintén az EU15-ökhöz képest) 0,6%-os volt. A 3 bővítés együttesen komoly migrációs potenciált takart. A 2013-as bővítéskor az EU8 + EU2 + Horvátország együttes népessége az EU15-ök GDP-jének 26%-át tette ki. Ahogy azt az első fejezetben már bemutattam, a keleti bővítést megelőző években számos nyugat-európai (elsősorban osztrák és német) kutató publikációja⁴⁴ foglalkozott az EU bővítésből adódó migrációs folyamatok nagyságrendjének becslésével és a nemzetközi munkaerő-áramlás várható gazdasági hatásaival. Ezekben a tanulmányokban, ahogyan arra az első fejezetben is utaltam, gyakran hivatkoztak (Barro & Sala-i-Martin, 1995, pp. 401-410) vizsgálatára⁴⁵, mely szerint Európában a vásárlóerő-paritáson számított egy főre eső GDP minden 10%-os különbsége adott évben 0,05-0,15 százalékos elvándorlást vált ki. A fentiek alapján sokak számára nyilvánvaló volt, hogy a csatlakozáskor jelentős migrációs potenciállal rendelkezett a térség, mely az elmúlt években sem szűnt meg, igaz (az új tagállamok nagyobb növekedésének köszönhetően) Barro és Sala-i Martin modelljének mércéje szerint valamelyest mérséklődött. Az alábbi táblázatok összefoglaló adatai igazolják a jövedelemkülönbségek nagyságát:

41 Ezt a vélekedést egyre többen vitatják, magam sem értek vele teljes mértékben egyet.

42 Az IMF adatai alapján:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tps00001&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> (letöltve 2011.06.29).

43 Az IMF adatai és saját számításaim alapján.

44 Lásd többek között: Brücker-Boeri (2001), Sinn (2001), Walterskirchen-Dietz (1998), Bauer-Zimmermann (1999), Fassmann-Hintermann (1997), Straubhaar (2001).

45 Ezt a tanulmányt is bemutattam az első fejezetben.

6. táblázat: A 2004-es bővítés és a jövedelemkülönbségek:

2004	GDP Mrd. \$ (PPP)	Népesség (fő)	GDP/fő \$ (PPP)
EU15	12 229	382 721 000	31 953
EU8	1 174	72 891 000	16 108
EU8/EU15 (%)	9,6%	19,0%	50,4%

Forrás: IMF + saját számítások

7. táblázat: 2007-es bővítés és a jövedelemkülönbségek:

2007	GDP Mrd. \$ PPP	Népesség (fő)	GDP/fő \$ (PPP)
EU15	14 441	389 236 000	37 102
EU8	1 523	72 611 000	20 974
EU2	436	28 771 000	15 137
EU2/EU15 (%)	3,0%	7,4%	40,8%

Forrás: IMF + saját számítások

8. táblázat: 2013-as bővítés és a jövedelemkülönbségek:

2013	GDP Mrd. \$ PPP	Népesség (fő)	GDP/fő \$ (PPP)
EU15	15 648	398 453 000	39 273
EU8	1 823	72 260 000	25 226
EU2	505	27 258 000	18 530
HR	88	4 256 000	20 583
HR/EU15	0,6%	1,1%	52,4%

Forrás: IMF + saját számítások

9. táblázat: A 2016-os jövedelemkülönbségek

2016	GDP Mrd. \$ PPP	Népesség (fő)	GDP/fő \$ (PPP)
EU15	17 193	404 564 000	42 498
EU8	2 087	71 998 000	28 981
EU2	586	26 874 000	21 813
HR	95	4 170 000	22 797
EU8/EU15	12,1%	17,8%	68,2%
EU2/EU15	3,4%	6,6%	51,3%
HR/EU15	0,6%	1,0%	53,6%
(EU8+EU2+HR)/EU15	16,1%	25,5%	63,2%

Forrás: IMF + saját számítások

Még ha csak a Barro és Sala-i Martin által megadott tartomány középértékével (éves szinten 10 százalékpontnyi GDP különbség által indukált népességarányosan 0,1%-os migráció) számolunk is, a 2016-os év adatai alapján a régi tagállamok lakosságának 0,368%-a (379 195 fő) lenne a 11 új volt szocialista tagállam éves vándorlása. Összevetve a fenti számot a Statistisches Bundesamt Németországra vonatkozó adataival (DESTATIS, 2016, p. 95), megállapítható, hogy a becslés egyáltalán nem túlzó. A táblázat alapján csak Németországban a 11 új csatlakozó kelet-európai országból 312 545 olyan állampolgár él, aki kevesebb, mint egy éve lépett be az országba. A Barro-Martin modell sajátossága, hogy a felzárkózás (ha létezik ilyen) ideje alatt a migrációs nyomás a jövedelemkülönbség csökkenésével arányosan mérséklődik.

A fentiek alapján tudjuk, hogy (legalább is modellszinten) mekkora éves migrációra számíthatunk. Ha a jövőbeli migrációs folyamatokra vonatkozóan akarunk következtetni, akkor az első kérdés, ami felmerül, hogy Közép-Kelet-Európa konvergenciája a továbbiakban milyen sebességű lesz? Ez ugyanis eldönti, hogy milyen mértékben csökken az éves migrációs nyomás, ill. időben meddig húzódik a kivándorlási folyamat. Egy fejletlenebb ország, vagy régió felzárkózása egy fejlettebbhez képest statisztikai értelemben 3 tényezőn múlik:

- 1) mekkora az induló különbség a jövedelmek között (erre az egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP-t szokás alkalmazni)
- 2) milyen átlagos ütemben növekszik a fejlett ország/régió egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP-je, ill.

3) milyen átlagos ütemben növekszik a fejlett ország/régió egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP-je

A fenti adatok ismeretében a (8). képlet szerint számolható ki az utolérési idő:

$$n = \frac{\ln\left(\frac{\text{GDP}}{\text{GDP}^*}\right)}{\ln(1+x) - \ln(1+y)} \quad (8)$$

ahol az alábbi jelöléseket alkalmazom⁴⁶:

- n : az utolérési idő
- GDP : a fejletlen ország vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP-jét mutatja egy adott időpontban.
- GDP^* a fejlett ország vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-je (ugyanabban az időpontban).
- x és y : az egy főre vetített vásárlóerő-paritáson mért GDP hosszú távú átlagos növekedési ütemét mutatják a fejlett (x), és a fejletlen (y) országban. X meghatározása a (9). képlet szerint történik:

$$1+x = \frac{\frac{1+g^*}{\text{dPPP}^*}}{\frac{dt}{dN^*}} = \frac{\frac{1+n^*}{\text{dPPP}^*}}{\frac{dt}{dN^*}} = \frac{\frac{\frac{d\text{GDP}^*}{dt}}{\text{dPPP}^*}}{\frac{dt}{dN^*}} = \frac{\text{MPN}^*}{\text{dPPP}^*} \quad (9)$$

y pedig az előzőek alapján:

$$1+y = \frac{\frac{1+g}{\text{dPPP}}}{\frac{dt}{dN}} = \frac{\frac{1+n}{\text{dPPP}}}{\frac{dt}{dN}} = \frac{\frac{\frac{d\text{GDP}}{dt}}{\text{dPPP}}}{\frac{dt}{dN}} = \frac{\text{MPN}}{\text{dPPP}} \quad (10)$$

⁴⁶ Az utolérés kelet-európai kísérleteiről lásd még pl. (Haynes & Husan, 1999)

A (8). képlet szerinti utolérési idő kifejezhető úgy is, hogy a népességnövekedés ütemét is figyelembe vesszük. Ebben az esetben a (8). képlet az alábbiak szerint módosul:

$$n = \frac{\ln(\text{GDP}_{\text{PPP},0}) - \ln(\text{GDP}_{\text{PPP},0}^*) + \ln(\text{POP}_0^*) - \ln(\text{POP}_0) + \ln(1 + \text{pop}_0^*) - \ln(1 + \text{pop}_0)}{\ln(1 + g_{\text{PPP}}^*) - \ln(1 + g_{\text{PPP}})} \quad (11)$$

ahol:

$\text{GDP}_{\text{PPP},0}$ = a fejletlen ország vásárlóerő-paritáson mért GDP-je a 0. időpontban

$\text{GDP}_{\text{PPP},0}^*$ = a fejlett ország vásárlóerő-paritáson mért GDP-je a 0. időpontban

POP_0 = a fejletlen ország népessége a 0. időpontban

POP_0^* = a fejlett ország népessége a 0. időpontban

pop_0 = a fejletlen ország átlagos éves népességnövekedési üteme az utolérés ideje alatt

pop_0^* = a fejlett ország átlagos éves népességnövekedési üteme az utolérés ideje alatt

g_0 = fejletlen ország vásárlóerő-paritáson mért GDP-jének átlagos éves növekedési üteme az utolérés ideje alatt

g_0^* = fejlett ország vásárlóerő-paritáson mért GDP-jének átlagos éves növekedési üteme az utolérés ideje alatt

(8). és (11). képletek segítségével megállapítható, hogy még egy dinamikus és tartós (a nyugati növekedést jelentősen meghaladó) átlagos kelet-európai növekedés esetén is évtizedekre lenne szükség a felzárkózáshoz. Ennek érzékeltetésére bemutatnák egy lehetséges forgatókönyvet: A fenti táblázatokból kiderült, hogy 2016-ben az 1-3. körös bővítés országainak vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó átlagos GDP-je a régi tagállamok hasonló mutatójának kb. 63,2 százaléka. Ha feltételezzük, hogy a térség országainak egy főre jutó vásárlóerő-paritáson mért GDP-je a továbbiakban éves szinten átlagosan 3%-kal, míg a régi tagállamok ugyanezen mutatója évi átlag 1%-kal növekszik (ceteris paribus), akkor a képlet alapján becsült utolérési idő több mint 23 év (23,4 év). Minél gyorsabb a kelet-európai térség növekedése, és minél jobban meghaladja mindez a nyugat-európaiakat, annál rövidebb az utolérési idő.

A (11). képlet által mutatott összefüggés elméletben még tovább gondolható. Egyértelmű, hogy a népesség (elsősorban a munkaképes korú aktív népesség) alakulása hatással van egy ország vásárlóerő-paritáson mért GDP-ére. Ha jelentős munkaerő-áramlás alakul ki egy fejlett és egy fejletlen térség között, akkor ennek eredményeként a fejlett térségben nő az aktivitási ráta, mely végül az egy főre jutó GDP-t is emelheti. Fordított hatások érik a fejletlen régiót. A hatások együttes eredményeként a migrációs nyomás fokozatosan növekedik, míg a fejletlen térség elnéptelenedik. Természetesen mindez csak akkor lenne igaz, ha:

- a fenti változások ceteris paribus következnenek be
- valóban az egy főre eső vásárlóerő-paritáson mért GDP különbségei moztatnák elsődlegesen a munkaerő-migrációt

A régi- és új tagállamok viszonylatában egyik fenti kritérium sem teljesül. Egyfelől a jelentős európai uniós forrástranszferek, valamint az új tagállamokba érkező FDI révén az új tagállamok potenciális GDP növekedése magasabb a régi tagállamok rátájánál. Másfelől a jelentősnek mondható munkaerő-áramlás az új tagállamok számos ágazatában (többek között egészségügy, turizmus, járműipar) munkaerőhiányt okoz, ez viszont egyre dinamikusabb bérnövekedést indukál. Márpedig a munkavállalók egyéni döntései mögött a bérkülönbségek húzódnak meg, ahogy azt az első fejezetben részletesen ismertettem.

Kétségtelen tény, hogy már az Európai Unió bővítését követő első években jelentős kelet-nyugati irányú vándorlás volt megfigyelhető. Ez eleinte elsősorban azokba az országokba irányult, amelyek nem korlátozták a szabad munkaerő-áramlást,⁴⁷ ugyanakkor a kibocsátó országok között is jelentős (a jövedelemkülönbségekkel csak részben magyarázható) eltérések mutatkoznak. Érdeemes tehát megvizsgálni, mennyire kizárólagos a jövedelemkülönbségek magyarázó szerepe a migrációs folyamatokban. Úgy vélem a megalapozott elemzéshez szükséges, hogy olyan befogadó országot tegyünk a vizsgálat tárgyává, amely:

- Tömeges migrációval rendelkezik
- Az elmúlt években nem akadályozta a migrációs folyamatot
- Egységes, statisztikai módszertannal rögzített migrációs adatokat publikál⁴⁸
- Kellően hosszú idősor adatait teszi elemezhetővé

⁴⁷ Itt elsősorban Írországra és Nagy-Britanniára gondolok. Fontosnak tartom megjegyezni azonban, hogy a csatlakozás utáni kelet-közép-európai migráció korántsem csupán a liberálisabb migrációs politikát folytató országokba irányult. Németország és Ausztria vonzó bevándorlási ország maradt, annak ellenére, hogy a teljes átmeneti időszak alatt korlátozta a kelet-közép-európai országokból érkező munkaerő-áramlást. Megfigyelhető továbbá, hogy Spanyolország, Olaszország és Franciaország kifejezetten vonzó célállomás volt a román bevándorlók számára, holott szabad munkaerő-áramlásról itt sem volt szó.

⁴⁸ A migrációs statisztikák egyik legnagyobb problémája, hogy eltérő módszertan szerint készülnek. Nincs tökéletes adatszolgáltatás, ez a vándorlási folyamatokra különösen igaz, így elsősorban nem is a tökéletesen pontos adatszolgáltatás a legfontosabb igény, sokkal inkább az elemzéseket lehetővé tevő, egységes módszertan szerint készülő összehasonlításokra és összefüggések feltárására alkalmas adatbázis megléte.

A fentiek tudatában Nagy-Britannia példáján keresztül vizsgálom a migrációs folyamatok tanulságait. (Hárs, 2008), ill. (Honvári, 2008) tanulmányait a 2008-tól eltelt évekre is kiterjesztve, megpróbálok részletes elemzést adni az új tagállamok polgárainak Nagy-Britanniába irányuló vándorlási szokásairól, ill. azok eredményeiről.

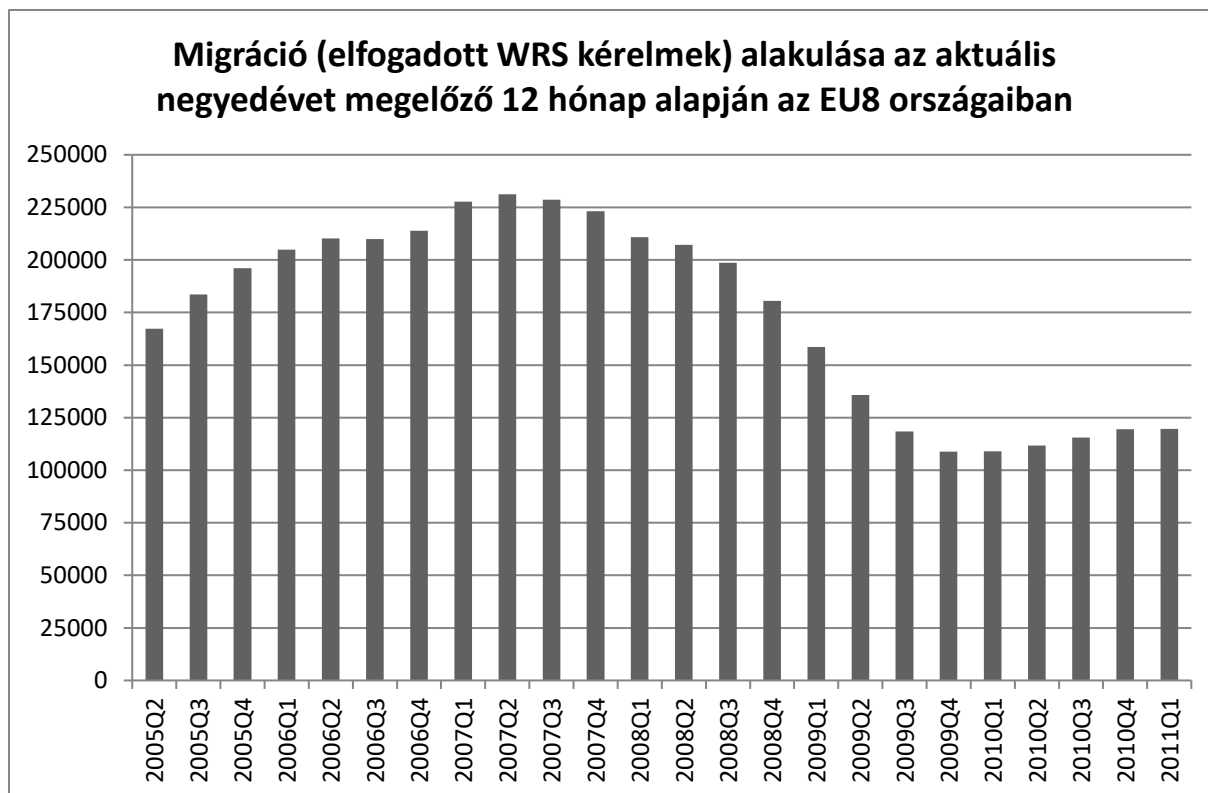
2.2. A brit „kapunyitás” következményei

Nagy-Britannia az EU keleti bővítésének első percétől kezdve megnyitotta kapuit a kelet-európai munkavállalók előtt. A szabad munkavállalásnak egyetlen feltételt szabtak: a munkavállalónak regisztrálnia kell magát.⁴⁹ Elemzésem a regisztráltak számát, ill. annak változását veszi alapul, és minden olyan munkavállalót tartalmaz, aki felírta magát a munkavállalói regisztrációs űrlapokra.⁵⁰ Azok az emberek, akik időközben hazatértek, de nem iratkoztak le a listáról (ez nem volt – nem is lehetett kötelező) szintén külföldi munkavállalóként voltak nyilvántartva, emiatt az adatbázis túlbecsüli a ténylegesen Nagy-Britanniában dolgozó, regisztrált kelet-európai munkavállalók számát. Ugyanakkor feltételezhető, hogy számos kelet-európai munkavállaló regisztráció nélkül keres(ett) munkát, ezt a hatást nem tudom az elemzés során figyelembe venni.⁵¹ A WRS kérelmek alakulását a 8 kelet-közép-európai országban jól mutatja a 7. ábra:

⁴⁹ Nagy-Britanniában a regisztrációt a WRS-nél (Workers Register Scheme) kellett megtenni, a WRS regisztrációs statisztika 2004. május 1-el indult és 2011. május 1-el megszűnt.

⁵⁰ Nagy-Britanniában ez minden kelet-európai munkavállaló számára kötelező volt, aki az ország területén legalább egy hónapot dolgozni kívánt, és nem volt egyéni vállalkozó

⁵¹ A fentiek alapján megállapítható, hogy nem a pontosság a WRS statisztikák legfőbb erénye. A WRS adatbázis legvonzóbb tulajdonsága az egységes módszertan, valamint az a tény, hogy a kelet-nyugat-európai munkaerő-áramlás folyamatára nyújt negyedéves országokra bontott adatsorokat. Természetesen nem kívánok abba a hibába esni, hogy az elemezhetőség oltárán feláldozzam a magyarázóerőt. Úgy vélem azonban, hogy az országspecifikus sajátosságok meglétének igazolására, a WRS adatbázis a legmegfelelőbb.

7. ábra: WRS kérelmek negyedéves alakulása

Forrás: WRS adatbázis alapján saját szerkesztés

(Clark & Hardy, 2011, p. 9) szerint a legtöbb kelet-európai munkavállaló fiatal (a 18-34 év közöttiek aránya 82 %) és azzal a céllal érkezett Nagy-Britannia területére, hogy legalább heti 16 órát dolgozzon. Nagyobb hányaduk férfi (60%), és legtöbbszörük (94%) úgy nyilatkozott, hogy hozzátartozók nélkül érkezett az országba. A legtöbben gyári munkát, kereskedelmi munkát, csomagoló munkát, vendéglátó-ipari munkát, ill. mezőgazdasági munkát végeztek.

2.2.1. Vándorlás keletről Nagy-Britanniába

A WRS-statisztikák egyik legérdekesebb, legtanulságosabb adatsora, a kelet-európai munkavállalók országokénti megoszlása. Ezt szemlélteti az alábbi táblázat:

10. táblázat: Éves vándorlási adatok EU8 – Nagy-Britannia 2004/2-2011/1

ország	2004*	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011**	2004-2011	népesség (2009)	kumulált migráció / népesség
CZ	8 255	10 560	8 340	7 515	6 530	4 310	4 280	735	50 525	10 467 542	0,48%
EST	1 865	2 560	1 475	970	945	1 155	1 340	220	10 530	1 340 415	0,79%
HUN	3 615	6 350	7 050	8 875	10 885	8 370	9 500	1 900	56 545	10 030 975	0,56%
LAT	8 670	12 945	9 485	6 285	6 980	15 880	18 890	2 545	122 675	2 261 294	3,61%
LT	19 270	22 975	17 050	14 265	11 570	15 205	24 540	3 845	128 720	3 349 872	3,84%
PL	71 015	127 295	162 390	150 260	103 115	55 845	53 520	8 605	732 045	38 135 876	1,92%
SK	13 020	22 030	21 725	22 450	18 330	8 010	7 380	1 070	114 015	5 412 254	2,11%
SL	160	170	185	190	200	140	150	45	1 240	2 032 362	0,06%
EU8	125 870	204 885	227 700	210 810	158 555	110 924	119 600	18 965	1 177 309	73 030 590	1,61%

*2004. május 1.- 2004. december 31.

**2011 1. negyedév

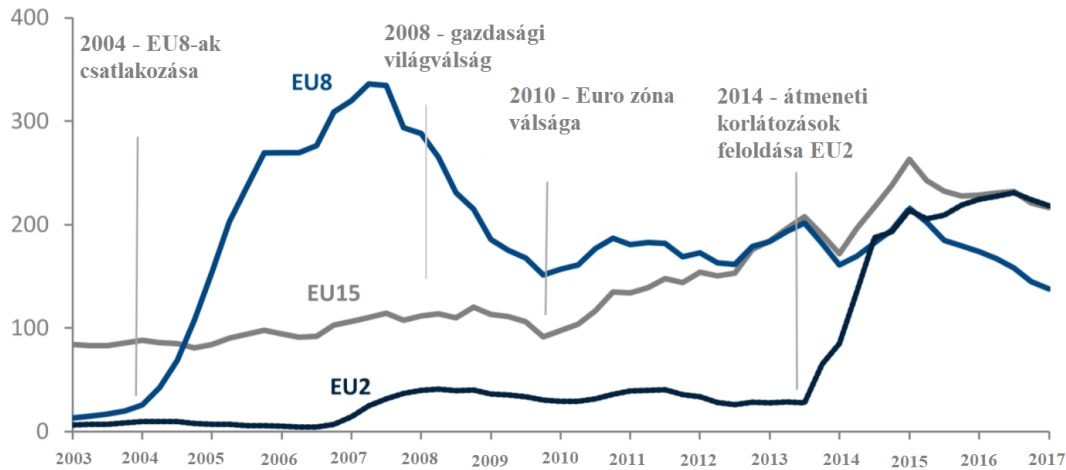
Forrás: WRS, Eurostat és saját számítások

Ha a csatlakozástól 2011 első negyedév végéig eltelt időt vizsgáljuk,⁵² azt látjuk, hogy közel 1,2 millió ember (az érintett országok lakosságának 1,61 százaléka, zömében egyedülálló, vagy egyedül érkező fiatal)⁵³ lépett Nagy-Britannia területére munkavállalási szándékkal. Ezek több mint fele lengyel, ami nem meglepő annak tükrében, hogy a vizsgált 8 új tagállam lakosságának is közel 50%-a Lengyelországban él. Az éves átlagban érkező 150 000 – 200 000 fő körüli munkavállaló azt jelenti, hogy évente kb. a brit összlakosság 0,3 százaléka érkezett Kelet-Európából legális munkavállalási szándékkal a szigetországba. A csatlakozás óta eltelt időszakban ez összesen kb. a brit lakosság 2%-a. Ezt összevetve azzal az adattal, mely szerint Nagy-Britanniában 2005-ben az összes munkavállaló 10%-a volt külföldi születésű, érzékelhető növekedést jelent a kelet-európaiak bevándorlása. A WRS adatbázis mellett a brit statisztikák a társadalombiztosítási számok igényléséből (NINO) is vonnak le következtetéseket a migráció alakulására. Ez az adatbázis nem szűnt meg 2011-ben, így segítségével az újabb migrációs folyamatok is nyomon követhetők. A NINO statisztikák alapján 2004 és 2016 között több, mint 2,5 millió regisztráció történt az EU8 országokból. Ez a brit lakosság 3,9%-a. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a NINO statisztikák szerint a Romániából és Bulgáriából érkező regisztrációk száma ugyanebben az időszakban majdnem elérte a 900 000-et, mely a brit

52 Ebben az időszakban működött a WRS

53 Lásd: (Clark & Hardy, 2011, p. 10)

lakosság 1,3%-a, akkor belátható, hogy a Nagy-Britanniába irányuló kelet-közép-európai migráció 2011 után is jelentős maradt. A NINO statisztika alapján bemutatható kelet-közép-európai migrációs folyamatok a 8. ábra láthatók:

8. ábra: A Nagy-Britanniába irányuló migráció a NINO statisztikák alapján (ezer fő)

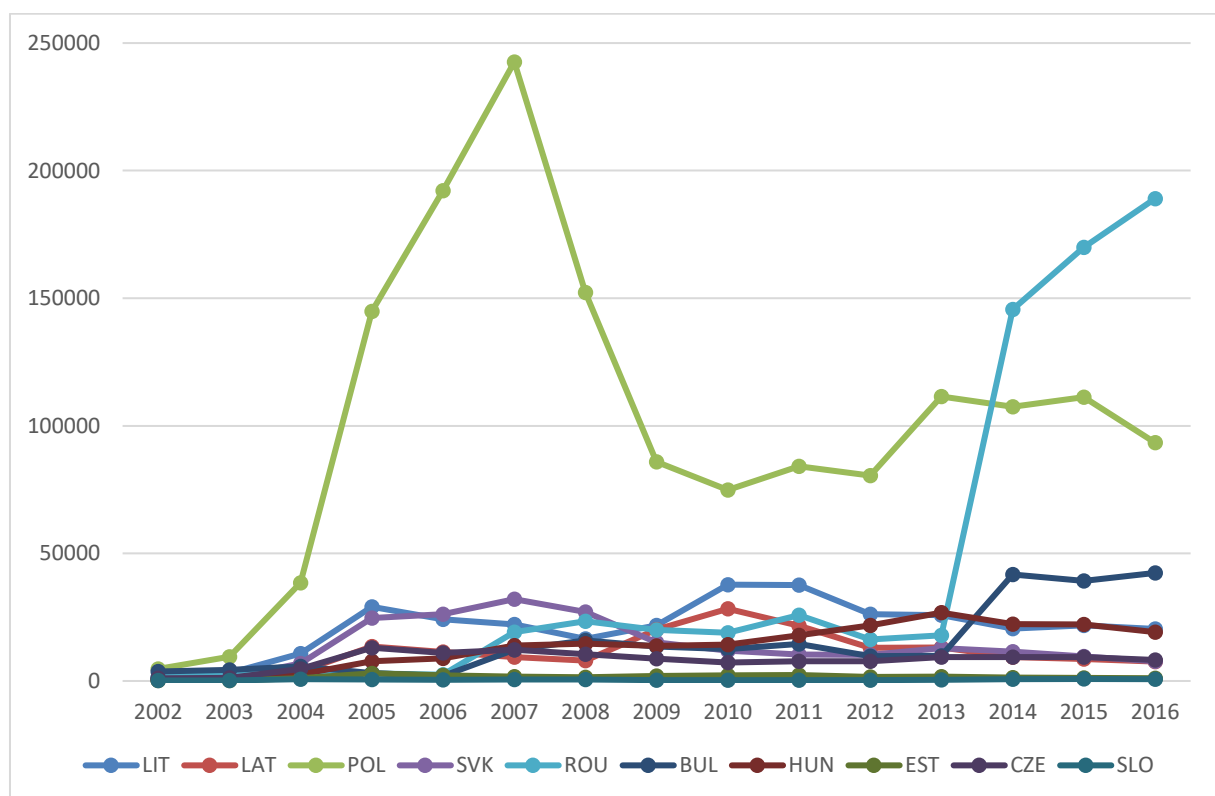
Forrás: (DPW, 2017, p. 3)

Ha a küldő országokat is megvizsgáljuk, a WRS statisztikák alapján megállapíthatjuk, hogy a nyolc országból a csatlakozástól 2011-ig együttesen 73 milliós összlakosság 1,61 százaléka távozott, természetesen nem egyenlő megoszlásban. Arányaiban Litvániából a legnagyobb az elvándorlás, az összlakosság 3,84 százaléka távozott Nagy-Britanniába a csatlakozástól eltelt időszakban. A legkisebb migráció Szlovéniát jellemzi, az összes lakosság 0,06 százaléka vándorolt el a vizsgált időszakban, ez gyakorlatilag teljesen elhanyagolható tétel. Szlovénia után Csehország és Magyarország a második és harmadik legkisebb migrációval rendelkező ország, az összes lakosság 0,48 ill. 0,56 százaléka vándorolt Nagy-Britanniába a 2004-es csatlakozástól eltelt időszakban. Jelentős elvándorlással rendelkezik Litvánián kívül még Lettország (3,61%), Szlovákia (2,11%) és Lengyelország (1,92%), míg a Magyarországnál nem sokkal magasabb elvándorlási arány jellemzi Észtországot (0,79%).

Ha a lakosságarányos elvándorlási adatokat a NINO adatbázis alapján, és 2016-ig kiterjesztve vizsgáljuk, akkor az alábbi megállapításokat tehetjük:

- 2011-et követően az EU8-ak nagy-britanniai munkavállalási hajlandósága (a NINO az új belépőket tudja megragadni) jellemzően stagnált, vagy csökkent.
- 2014-től (ekkor törölték el a 2007-ben csatlakozott EU2 országokra vonatkozó korlátozásokat a szabad munkaerő-áramlás terén) a román és bolgár NI-szám igénylés jelentősen növekedett.
- Az EU10 országokból (Kelet-Közép-Európa) érkező új TB számot igénylő munkavállalók száma valamelyest emelkedett, és 2016-ban megközelítette az évi 400 000 főt (az EU10 népesség közel 0,4%-a).

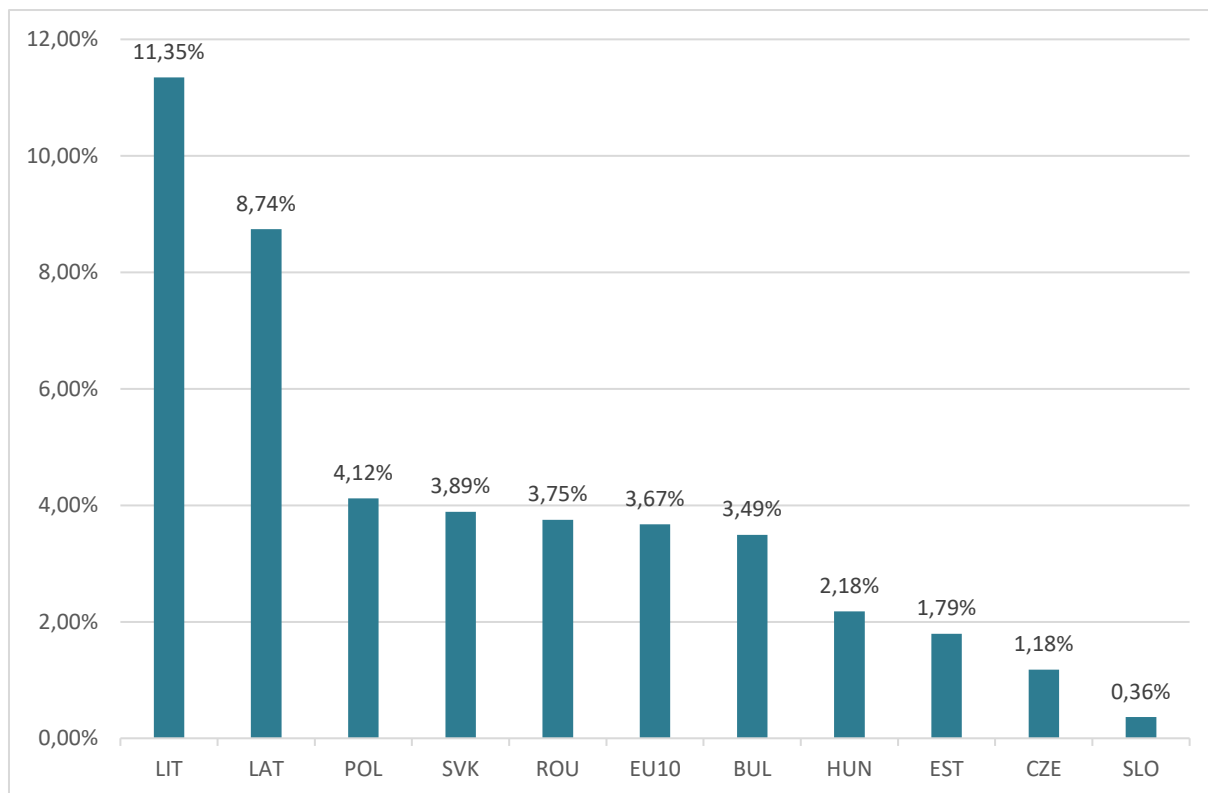
A fent ismertetett folyamatokat mutatja be a 9. ábra:

9. ábra: NINO igénylések az EU10 országokban

Forrás: NINO statisztikák alapján saját számítás

A NINO statisztikák alapján az is megállapítható, hogy összesen a lakosság hány százaléka igényelt NI-számot Nagy-Britanniában. Ezt mutatja meg a 10. ábra:

10. ábra: 2002-2016 között összesített NI-szám igénylések az EU10 országok népességének arányában (%)

Forrás: NINO statisztikák alapján saját számítás

A 10. ábra alapján megállapítható, hogy a Nagy-Britanniába irányuló magyar kivándorlás kelet-közép-európai összehasonlításban inkább alacsonynak mondható.

A 11. táblázat az egyes országok migrációs folyamatainak dinamikáját is megmutatja. Ebből a táblázatból az is kiderül, hogy a dinamikát illetően is jelentős eltérés mutatkozik az egyes országok között. A táblázatban éves összesített adatokkal dolgozok, így a 2004-es és 2011-es „csonka” éveket kihagytam.

11. táblázat:dinamika a migrációs folyamatokban (2005-2010)

	átlagos éves migráció	szórás	tendencia (évről évre)	összesített migráció 2005-2010	relatív szórás
Csehország	6923	2219	-----	50 525	32,1%
Észtország	1408	548	---++	10 530	39,0%
Lengyelország	108738	42476	+-----	732 045	39,1%
Lettország	11744	4605	--+++	81 680	39,2%
Litvánia	17601	4665	---++	128 720	26,5%
Magyarország	8505	1504	+++ - +	56 545	17,7%
Szlovákia	16654	6477	- + ---	114 015	38,9%
Szlovénia	173	21	+++ - +	1 240	12,5%
EU8	178577	38395	+ --- +	1 175 300	26,7%

Forrás: WRS statisztikák alapján készült saját táblázat

A fenti táblázatokból egyértelműen kiderül, hogy a kelet-nyugati migráció érintett országaiban komoly eltérések mutatkoznak, a nagyságrendet, a lakosságárányos elvándorlást és a vándorlás időbeli eloszlását illetően egyaránt. Kérdés, hogy vannak-e olyan tényezők, melyek migrációt befolyásoló hatása minden vizsgált országban jelentkezik, vagy a migráció országspecifikus jelenség? Esetleg mindkettő?

2.2.2. Jövedelmi különbségek és a migráció

Ha a vándorlási adatokat összevetjük azzal az általánosan elfogadott elmélettel, mely szerint a munkavállalási célú migrációt elsősorban jövedelemkülönbségek motiválják, érdekes megfigyeléseket tehetünk. Természetesen a jövedelemkülönbségek mérésének számos módja lehet. Ezek közül most a vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP-ben meglévő különbségeket vizsgálom. Az alábbi táblázat adataiból kiolvasható, hogy az újonnan csatlakozó országok között jelentős jövedelemkülönbségek vannak, de valamennyien jelentősen elmaradnak Nagy-Britannia jövedelemszintjétől.

12. táblázat: Egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson. (Nagy Britannia = 100)

	Egy főre eső GDP (PPP) Nagy-Britannia=100						
ország	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Csehország	60,5	62,3	64,2	69,0	70,4	72,6	70,2
Észtország	46,0	50,8	55,0	59,5	59,1	56,6	57,0
Lengyelország	41,1	41,8	43,3	46,6	48,7	54,0	54,4
Lettország	37,1	40,2	43,3	48,3	48,7	46,0	45,6
Litvánia	40,3	43,4	45,8	50,9	53,0	48,7	50,9
Magyarország	50,8	51,6	52,5	53,4	56,5	57,5	56,1
Szlovákia	46,0	49,2	52,5	58,6	62,6	64,6	64,9
Szlovénia	66,1	68,9	72,5	75,9	79,1	77,9	76,3

Forrás: Eurostat adatai + saját számítások

A GDP-re vonatkozó táblázatot a migrációval összevetve az alábbi következtetésre juthatunk: A vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP eltérései, ill. a Nagy-Britanniába való vándorlási hajlandóság között valóban szoros összefüggés mutatható ki. Azok az országok, melyek magasabb egy főre eső jövedelemmel rendelkeznek, alacsonyabb elvándorlással jellemezhetők. Ugyanakkor a táblázatból kiderül, hogy korántsem csak a jövedelmi különbségek befolyásolják a munkavállalók migrációs döntéseit. Magyarország 2004-2005-ben harmadik, 2006-tól (Szlovákiával holtversenyben) negyedik, 2007-2008-ban ötödik, 2009-ben negyedik, 2010-ben ismét ötödik az egy főre eső GDP alapján. Hazánk ugyanakkor az összlakossághoz viszonyított kivándorlási rangsorban szintén csak ötödik, holott a második-harmadik helyen kellene lennie, ha csak a GDP-adatokat néznénk. Magyarországon a Nagy-Britanniában munkát vállalók aránya a 2004-2011 közötti időszakra alig több mint a harmada az EU8-ak átlagának, kb. $\frac{3}{4}$ -e a vele nagyjából azonos fejlettségű észtországi adatnak, és kb. negyede, a fejlettségi rangsorban hol egy kicsit mögötte, hol egy kicsit előtte álló szlovák migrációnak. A GDP kapcsolat szorosságát számoltam, és a 2. hipotézist alátámasztó eredményeket kaptam. Azt szerettem volna megvizsgálni, hogy önmagában az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-ben mutatkozó lemaradás (Hány százaléka a kelet-európai ország vásárlóerőparitásos GDP-je a brit vásárlóerő-paritásos GDP-nek) mennyiben magyarázza a lakosságárányos (bruttó) migrációs rátát (a kelet-európai ország lakosságának hány százaléka vándorolt Nagy-Britanniába). A

kapcsolat szorosságát kifejező lineáris korrelációs együtthatókat (r) a 13. táblázatban összegeztem⁵⁴.

13. táblázat: Korrelációs együtthatók (migráció és jövedelemkülönbség) az EU8 országokban

	CZ	EST	HUN	LAT	LIT	POL	SK	SL	EU8
r	-0,67	-0,83	0,44	-0,22	-0,62	-0,71	-0,61	-0,13	-0,69

Forrás: saját táblázat

A 13. táblázatból kiderül, hogy az EU8-akra kimutatható kapcsolat, országonként vizsgálva nagyon eltérő eredményre vezet. Magyarországon még az a feltételezés sem teljesül, hogy az az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP emelkedése esetén csökken a migráció. Szlovéniánál és Lettországnál pedig a korrelációs együttható értéke alapján csak nagyon gyenge kapcsolatot lehet kimutatni a két változó között. Ugyanakkor Csehország, Észtország, Lengyelország és Szlovákia esetén a korrelációs együttható értéke szoros kapcsolatra utal, csakúgy, mint az összesített eredmények.

Érdekes eredményt kaphatunk, ha a brit statisztikai adatokat összevetjük Barro és Sala-i Martin általam is többször hivatkozott modelljével (Barro & Sala-i-Martin, 1995), amelyre számos nyugat-európai – a kelet-nyugati migrációt becslő – tanulmány is hivatkozott. Barro és Martin szerint a vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP-ben megmutatkozó 10%-os különbség éves szinten a lakosság 0,05–0,15 százalékos elvándorlását eredményezi. Ha összevetjük a modell alkalmazásával nyert adatokat, a tényleges számsorral, akkor azt látjuk, hogy a modell a Kelet-Európa és Nagy Britannia közötti migráció becslésére nem használható, hiszen számos országnál felülbecsüli a migrációs adatokat.⁵⁵ A mellékelt táblázatokban évekre és országokra bontva mutatom be a becselőmodell pontosságát (a zöld cella esetén a Barro és Martin által megadott 0,05–0,15 %-os becslési sávba került a tényleges adat, a sárga celláknál ez nem teljesült. A modell az 56 adat alig több mint harmadánál (egészen pontosan 22 adatnál) találta

⁵⁴ A regressziós modell részletes eredményeit a mellékletben helyeztem el.

⁵⁵ A migrációs becselőmodelleknek egy nagyon fontos közös vonása van, a legkritikább esetben pontosak. Bizonytalan ugyanis, hogy mennyire lehet pontosan mérni a migrációs folyamatot. Bizonytalan továbbá, hogy melyik modell írja le legjobban a migrációt. A migrációt becslő modellek kritikai elemzését többek között Alecke végezte el (2001).

el legalább az intervallumot, és ha nem talált, akkor a modell kivétel nélkül minden esetben túlbecsülte a valós migrációs folyamatot.⁵⁶

14. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2004

2004						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1976%	0,5927%	0,1078%	20 176	60 528	11 007
Észtország	0,2702%	0,8105%	0,1836%	3 650	10 950	2 480
Lengyelország	0,2944%	0,8831%	0,2480%	112 416	337 248	94 700
Lettország	0,3145%	0,9435%	0,4984%	7 294	21 883	11 560 (-)
Litvánia	0,2984%	0,8952%	0,7456%	10 282	30 846	25 693 (+)
Magyarország	0,2460%	0,7379%	0,0477%	24 884	74 652	4 827
Szlovákia	0,2702%	0,8105%	0,3227%	14 535	43 604	17360 (-)
Szlovénia	0,1694%	0,5081%	0,0107%	3 381	10 143	213

*csak a 2. negyedévtől álltak rendelkezésre adatok, ezt arányosítottam éves szintre

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A 14. táblázatból kiderül, hogy Lettország, Litvánia, és Szlovákia esetében találta el a modell a valós migrációs folyamatot, ez a 3 ország pedig a legjelentősebb elvándorlással rendelkező országok közé tartozik. A többi országnál a tényleges migráció a becsült tartomány alatt maradt. A zöld cellákban található „+” és „-” jelek arra utalnak, hogy a tényleges adatok inkább a Barro-modell felső- („+”), vagy alsóhatárához („-”) voltak-e közelebb.

56 Ennél a pontnál muszáj még egyszer visszautalnom az elméleti bevezetőben tett szakirodalmi ismertetőre, melyből kiderült, hogy az EU várható migrációs folyamatait becsülő modellek közül nem egy konkrétan felhasználta Barro és Sala-i Martin eredményeit.

15. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2005

2005						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1935%	0,5806%	0,1034%	19 782	59 345	10 570
Észtország	0,2500%	0,7500%	0,1900%	3 369	10 106	2 560
Lengyelország	0,2944%	0,8831%	0,3335%	112 367	337 100	127 320 (-)
Lettország	0,3024%	0,9073%	0,5619%	6 975	20 925	12 960 (~)
Litvánia	0,2863%	0,8589%	0,6710%	9 806	29 419	22 985 (+)
Magyarország	0,2460%	0,7379%	0,0629%	24 837	74 510	6 355
Szlovákia	0,2581%	0,7742%	0,4092%	13 896	41 689	22 035 (-)
Szlovénia	0,1613%	0,4839%	0,0085%	3 222	9 666	170

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A 15. táblázat alapján megállapítható, hogy 2005-ben már Lengyelország migrációs adata is beleesett a becsült migrációs tartományba, igaz az alsó értékhez közeli adattal. Lettország esetén a „~” jel arra utal, hogy a tényleges migráció az alsó és felsőhatár közötti átlagérték körül helyezkedik el.

16. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2006

2006						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1895%	0,5685%	0,0798%	19 427	58 282	8 185
Észtország	0,2339%	0,7016%	0,1086%	3 145	9 434	1 460
Lengyelország	0,2903%	0,8710%	0,4189%	110 779	332 336	159 855 (-)
Lettország	0,2903%	0,8710%	0,4088%	6 662	19 985	9 380 (-)
Litvánia	0,2782%	0,8347%	0,4939%	9 469	28 406	16 810 (~)
Magyarország	0,2460%	0,7379%	0,0690%	24 785	74 355	6 950
Szlovákia	0,2460%	0,7379%	0,3965%	13 256	39 767	21 370 (~)
Szlovénia	0,1492%	0,4476%	0,0092%	2 989	8 967	185

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A 16. táblázat (mely a 2006-os adatokat összegzi) alapján megállapítható, hogy a becslő eljárással előre jelzett és a tényleges migráció ugyanannál a 4 országnál (Lengyelország, Lettország, Litvánia, Szlovákia) egyezik meg, mint az előző évben. Megfigyelhető továbbá, hogy a migráció Szlovákiánál a becslés alsó határától az átlagértékhez közeledett a 2006-os évben, Litvániánál a felső határ közeléből az átlagirányába, Lettországnál az átlag közeléből az alsó határ irányába mozdult el, míg Lengyelországnál ugyanúgy az alsó határ közelében maradt, mint 2005-ben.

17. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2007

2007						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1774%	0,5323%	0,0730%	18 251	54 754	7 510
Észtország	0,2218%	0,6653%	0,0719%	2 977	8 931	965
Lengyelország	0,2823%	0,8468%	0,3941%	107 612	322 837	150 260 (-)
Lettország	0,2742%	0,8226%	0,2755%	6 255	18 766	6 285 (-)
Litvánia	0,2621%	0,7863%	0,4216%	8 872	26 615	14 270 (-)
Magyarország	0,2500%	0,7500%	0,0882%	25 165	75 496	8 875
Szlovákia	0,2258%	0,6774%	0,4162%	12 179	36 538	22 450 (~)
Szlovénia	0,1452%	0,4355%	0,0095%	2 918	8 755	190

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A 17. táblázat a 2007-es adatokat mutatja. Ez alapján megállapítható, hogy továbbra is Lengyelország, Lettország, Litvánia és Szlovákia esetén esik bele a tényleges migrációs adat a becslés tartományba. A 2007-es évben azonban már csak a szlovák migráció mutat a becslés tartomány átlagához közeli értéket, a további 3 ország az alsó határhoz közeli értékeket adott.

18. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2008

2008						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1734%	0,5202%	0,0629%	18 000	53 999	6 530
Észtország	0,2258%	0,6774%	0,0705%	3 028	9 084	945
Lengyelország	0,2742%	0,8226%	0,2705%	104 511	313 532	103 115
Lettország	0,2742%	0,8226%	0,3074%	6 227	18 680	6 980 (-)
Litvánia	0,2540%	0,7621%	0,3434%	8 552	25 655	11 560 (-)
Magyarország	0,2379%	0,7137%	0,1084%	23 898	71 695	10 890
Szlovákia	0,2097%	0,6290%	0,3394%	11 325	33 974	18 330 (~)
Szlovénia	0,1331%	0,3992%	0,0097%	2 675	8 025	195

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A 18. táblázat alapján megállapítható, hogy 2008-ra Lengyelország migrációja a becsült tartomány alsó határa alá került, Lettország és Litvánia migrációja továbbra is a becsült alsó határ közelében, míg a szlovák migráció a becsült tartomány átlagának közelében maradt.

19. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2009

2009						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1694%	0,5081%	0,0412%	17 727	53 182	4 315
Észtország	0,2419%	0,7258%	0,0862%	3 243	9 729	1 155
Lengyelország	0,2540%	0,7621%	0,1464%	96 877	290 632	55 835
Lettország	0,2903%	0,8710%	0,7023%	6 565	19 695	15 880 (~)
Litvánia	0,2782%	0,8347%	0,4540%	9 320	27 961	15 210 (~)
Magyarország	0,2379%	0,7137%	0,0834%	23 864	71 592	8 370
Szlovákia	0,2056%	0,6169%	0,1480%	11 130	33 390	8 010
Szlovénia	0,1452%	0,4355%	0,0069%	2 950	8 851	140

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

2009-ben (az adatokat a 19. táblázat mutatja) a migráció 2 ország kivételével valamennyi kelet-közép-európai országban a becsült tartomány alatt maradt. Lettország és Litvánia esetében azonban a becsült tartomány alsó határának irányából annak átlaga felé mozdult el. Ennél az évnél egyértelműen fontos megjegyezni, hogy a világgazdaság (és főleg Európa) számára 2009 a recesszió éve volt. Ha általánosan vizsgáljuk a kelet-közép-európai migrációs folyamatot, akkor megállapítható, hogy a recesszió csökkentette az elvándorlók számát, ez a 7-9. ábrákon is jól látható. Lettország és Litvánia azonban kivétel, ennél a két országnál 2009-ben igen jelentősen növekedett a kivándorlás. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált országokat tekintve (sőt globálisan is) e két országot érintette leginkább a válság. 2009-ben a lett GDP 18%-kal, a litván GDP-je 14,7%-kal esett vissza.⁵⁷

20. táblázat: Becsült és tényleges vándorlási adatok (EU8-Nagy-Britannia) 2010

2010						
Ország	becsült alsóhatár (%)	becsült felső határ (%)	tényleges adat (%)*	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	tényleges adat (fő)*
Csehország	0,1774%	0,5323%	0,0408%	18 641	55 923	4 285
Észtország	0,2379%	0,7137%	0,1000%	3 188	9 565	1 340
Lengyelország	0,2500%	0,7500%	0,1402%	95 418	286 255	53 520
Lettország	0,2903%	0,8710%	0,8402%	6 528	19 583	18 890 (+)
Litvánia	0,2661%	0,7984%	0,7371%	8 860	26 579	24540 (+)
Magyarország	0,2419%	0,7258%	0,0948%	24 228	72 685	9 495
Szlovákia	0,2016%	0,6048%	0,1359%	10 937	32 812	7 375
Szlovénia	0,1492%	0,4476%	0,0073%	3 054	9 162	150

Forrás: Eurostat, OECD, saját számítások

A WRS adatbázis utolsó teljes éve a 2010-es év, ezért az elemzést is 2010-ig folytattam. 2010-ben is csak a két balti állam (Lettország, Litvánia) migrációs adata esett bele a becsült migrációs tartományba. Figyelemre méltó, hogy 3 olyan ország van, melyek migrációs adata magasabb volt 2010-ben, mint 2004-ben: Lettország, Litvánia és Magyarország. Bár a magyar migráció lakosságárányosan nem volt túl magas, így végig alatta maradt a becsült tartománynak, hazánk WRS migrációs statisztikája egyértelműen emelkedő tendenciát mutat. Szlovákiában és

⁵⁷ A világbank adatait használtam.

Lengyelországban a 2010-es migráció a 2004-es migráció 50%-a körüli értéket vett fel, hazánkban pedig közel duplájára nőtt a migráció. A 21. táblázatban részletesebben is bemutatom, hogy hány százaléka a 2010-es (tényleges) migráció a 2004-es adatnak.

21. táblázat: A WRS statisztikák szerinti migráció 2010-es értéke a 2004-es év adatának százalékában

	CZ	EST	HUN	LAT	LT	PL	SK	SL	EU8
2010/2004 ^a	51,8%	71,8%	262,8%	217,9%	127,3%	75,4%	56,7%	93,8%	95,0%
2010/2004 ^b	38,9%	54,0%	196,8%	163,4%	95,5%	56,5%	42,5%	70,3%	71,3%

a) a 2004-es adat a 2004.május 1-től 2004. december 31-ig tartó időszakra vonatkozik

b) a 2004-es év május 31-től december 31-ig tartó időszakra vonatkozó adatok arányosítva van a teljes évre.

Forrás: Saját táblázat

Összefoglalva a 12-21. táblázatok eredményeit, egyértelműen kiderül, hogy bár a jövedelemkülönbségek és a lakosság arányában mért migrációs folyamatok korrelálnak egymással, azonban a két tényező közötti kapcsolat szorossága korántsem olyan erős, hogy a jövedelemkülönbségeket kizárólagos magyarázó tényezőnek tekinthessük. Csehország, Észtország, Magyarország és Szlovénia esetében a becslő eljárás eredménye minden évben lényegesen nagyobb migrációt prognosztizál, mint ami a valós adatokból következik, Lettország és Litvánia esetében a modell minden évben pontos, a többi ország esetében hol talál, hol nem.

A Barro-modell alapján képzett becslőeljárás hatékonyságát a NINO-adatbázis alapján is megvizsgáltam. Ebben az esetben 2004 és 2016 között álltak rendelkezésre a migráció közelítésére használt NINO-regisztrációs adatok. A kapott eredményeket a 22. és 23. táblázatban foglalom össze. A táblázatban a színeknek jelentéstartalma van:

A sárga színű számot tartalmazó cellák a Barro-modell segítségével a GDP különbségek alapján becsült migráció tartományának alsó határát jelölik, a narancssárga cellák a felső határt mutatják. A NINO adatbázisból nyert tényleges adatok vagy zöld, vagy piros, vagy kék cellákba kerültek. A zöld szín azt jelenti, hogy a tényleges vándorlási érték benne van a becsült tartományban, a piros szín arra utal, hogy a tényleges vándorlási érték a becsült tartomány alsó határa alatt van, míg kék cellaszín esetén a tényleges migrációs adat magasabb, mint a becsült tartomány felső határa.

**22. táblázat: Becsült és tényleges migráció a Barro-modell és a NINO adatok alapján
(2004 – 2010)**

Ország	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)
	tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)	
	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
Bulgária	27 599	82 798	26 237	78 710	25 521	76 562	24 024	72 071	22 686	68 058	21 945	65 836	21 613	64 839
	5 713		3 107		1 944		12 265		15 884		13 555		12 468	
Csehország	17 499	52 498	16 378	49 133	15 839	47 518	13 437	40 310	11 977	35 930	10 545	31 635	12 072	36 215
	4 668		13 035		10 960		12 297		10 471		8 705		7 260	
Észtország	3 722	11 165	3 323	9 968	2 972	8 917	2 524	7 571	2 489	7 467	2 702	8 106	2 637	7 912
	1 060		2 999		2 160		1 676		1 434		1 955		2 227	
Lengyelország	110 439	331 318	108 670	326 010	106 813	320 439	99 915	299 745	93 617	280 852	84 423	253 269	79 388	238 165
	38 418		144 798		192 111		242 575		152 277		85 859		74 826	
Lettország	7 008	21 024	6 404	19 213	6 040	18 121	5 370	16 109	5 037	15 112	5 531	16 593	5 398	16 195
	3 714		13 516		11 409		9 339		7 963		20 107		28 293	
Litvánia	10 019	30 058	9 245	27 736	8 572	25 716	7 453	22 358	6 820	20 459	7 534	22 603	6 848	20 544
	10 729		29 097		24 202		22 219		16 501		21 760		37 752	
Magyarország	24 726	74 177	23 770	71 309	23 595	70 784	23 256	69 769	21 501	64 502	20 292	60 875	19 992	59 976
	2 555		7 719		8 920		13 879		14 681		13 735		14 215	
Románia	76 689	230 067	74 526	223 578	69 983	209 950	65 213	195 639	56 476	169 428	54 611	163 834	52 781	158 343
	3 625		3 001		2 433		19 152		23 471		20 065		18 934	
Szlovákia	14 031	42 093	13 040	39 119	12 108	36 324	10 746	32 239	9 337	28 012	9 039	27 117	8 194	24 583
	6 839		24 672		26 219		32 059		27 006		15 157		11 908	
Szlovénia	2 794	8 381	2 588	7 764	2 504	7 513	2 184	6 551	1 799	5 396	2 056	6 167	2 287	6 861
	676		601		458		579		549		360		337	

**23. táblázat: Becsült és tényleges migráció a Barro-modell és a NINO adatok alapján
(2011 – 2016)**

Ország	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)	becsült alsó határ (fő)	becsült felső határ (fő)
	tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)		tényadat (NINO, fő)	
	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
Bulgária	21 036	63 109	20 842	62 527	20 940	62 820	20 719	62 158	20 314	60 942	19 833	59 500
	14 465		9 726		9 826		41 785		39 189		42 342	
Csehország	11 059	33 176	11 879	35 637	11 542	34 626	10 723	32 170	10 133	30 399	9 810	29 429
	7 693		7 755		9 410		9 391		9 388		8 207	
Észtország	2 176	6 527	2 037	6 111	1 978	5 934	1 980	5 941	2 023	6 069	2 046	6 137
	2 335		1 643		1 708		1 343		1 219		1 130	
Lengyelország	72 665	217 996	70 613	211 839	71 616	214 848	71 840	215 519	69 433	208 300	67 538	202 613
	84 146		80 467		111 449		107 417		111 270		93 372	
Lettország	4 753	14 258	4 408	13 223	4 231	12 693	4 150	12 451	4 010	12 031	3 850	11 549
	21 602		13 023		13 186		9 415		8 579		7 656	
Litvánia	5 717	17 150	5 148	15 443	4 712	14 135	4 528	13 585	4 494	13 483	4 305	12 915
	37 563		26 239		25 826		20 528		21 736		20 424	
Magyarország	18 882	56 646	19 127	57 381	18 644	55 931	18 499	55 498	18 163	54 490	18 432	55 296
	17 925		21 760		26 770		22 331		22 197		19 152	
Románia	51 049	153 146	49 707	149 122	49 178	147 535	48 701	146 102	46 811	140 432	44 334	133 002
	25 813		16 309		17 870		145 575		169 888		189 023	
Szlovákia	7 844	23 531	7 830	23 489	7 730	23 189	7 789	23 366	7 732	23 197	7 652	22 957
	10 379		10 270		12 898		11 497		9 575		7 701	
Szlovénia	2 162	6 486	2 361	7 082	2 511	7 532	2 447	7 341	2 413	7 240	2 349	7 046
	332		295		406		662		772		761	

A 22. és 23. táblázatokat megvizsgálva kiderül, hogy a Barro-modell a NINO adatbázis alapján sem bizonyult igazán megbízhatónak.⁵⁸ Ha csak azokat az éveket vizsgáljuk, amelyekben szabad volt a munkaerő-áramlás Nagy-Britanniába (ez az EU8 országok esetén 2004-2016, az EU2 országok esetén 2014-16), akkor összesen 110 cella alapján vizsgálhatjuk a Barro-modell pontosságát. Megállapítható, hogy a 110 adat több mint felénél (egészen pontosan 64 értéknél) a NINO-regisztrációs adatok alapján meghatározott tényleges (bruttó) migráció kívül esett a megadott (nem is olyan szűk becslési tartományon). Ezek túlnyomó többségében a Barro-modell alkalmazásával túlbecsültük a tényleges migrációt (50 esetben a 64-ből). Ez a tény két okból is elgondolkodásra késztet:

- 1) egyfelől a NINO-adatokat azzal a kritikával szokták illetni, hogy mivel csak a regisztrációt rögzíti (minden olyan esetet, amikor valaki brit társadalombiztosítási számot igényel), leiratkozni erről a listáról nem lehet, a NINO alapján számolt migráció általában meghaladja a valós vándorlási adatot. A táblázat alapján viszont azt lehet látni, hogy az esetek túlnyomó többségében a NINO révén számított (túl magas) vándorlási értékek is alatta maradtak a Barro-modell segítségével becsült migrációs értékeknek.
- 2) Másfelől ez a nem túl magas kelet-közép-európai migráció is komoly társadalmi és politikai vitákat generál Nagy-Britanniában, itt elég csak arra utalni, hogy a brexit-szavazás előtt az egyik legfontosabb társadalmi problémaként a migrációt jelölték meg a britek.

A fenti elemzések alapján úgy vélem kijelenthető, hogy csak a jövedelemkülönbségeken alapuló modellel nem lehet egyértelműen leírni (becsülni) a Nagy-Britanniába irányuló kelet-európai migrációs folyamatokat.

⁵⁸ Hasonló következtetést vont le a 90-es évek németországi migrációs becsléseiből és tényadataiból (Alecke, et al., 2000)

Az adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy még nagyon hasonló gazdasági folyamatok esetén is szélsőségesen eltérhetnek egymástól a kibocsátó országok migrációs folyamatai. Ez alapján a 2. hipotézist elfogadom, és megfogalmazom a 2. tézisemet:

2. tézis. Nagy-Britannia esetében az EU8-ak összesített migrációs adatai megfelelnek a jövedelemkülönbségeken alapuló prognózisnak, vagyis a tényadatok beleesnek a Barro-modell segítségével becsült tartományba. Az egyes országok között azonban olyan mértékű különbségek mutatkoznak a népességarányos migrációs rátákban, amelyek nem magyarázhatóak szignifikánsan csak a jövedelemkülönbségek segítségével.

2.3. Thomas Straubhaar becslőmodellje, és annak általánosított tanulságai

A fentiekből egyenesen következik, hogy a jövedelemkülönbségeken túl egyéb tényezők is befolyásolják a vándorlási folyamatokat, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni. A szakirodalom számos ilyen tényezőt említ, és használ.⁵⁹ A következő alfejezetben bemutatok egy összetett becslőmodellt, mely 2001-ben a mediterrán bővítés tapasztalataiból kiindulva próbált meg következtetni a keleti bővítés migrációs nagyságrendjére.

2.3.1. Az ökonometriai becslőmodellek kritikai elemzése egy konkrét példa alapján

A becslő eljárásokkal kapcsolatban az az egyik legfőbb probléma, hogy a legtöbb migrációt kiváltó, vagy éppen akadályozó faktor nem, vagy csak nagyon nehezen és pontatlanul kvantifikálható. (Straubhaar, 2001) a Dél-Európából Észak-Európába irányuló migrációt vizsgálva négy tényezőt vett figyelembe migrációs becslő eljárása során: a vásárlóerő paritáson megmutatkozó jövedelemkülönbségeket, a munkanélküliségben megmutatkozó különbségeket, a már meglévő migrációs állományt és a fővárosok távolságát. Az adatokra paneladat-elemzés segítségével a (12). egyenletben látható regressziós modellt illesztette.

⁵⁹ Az első fejezetben már ismertettem a push és pull faktorokat.

$$m_n^s = \beta_0 + \beta_1 \cdot \log \left(1 - \frac{y^s}{y^n} \right)_{t-1} + \beta_2 \cdot \log \left(\frac{U^n}{U^s} \right)_{t-1} + \beta_3 \cdot \log(MS^n)_{t-1} + \beta_4 \cdot \log(D^{n,s}) + \mu_t \quad (12)$$

Straubhaar modelljében az $\left(1 - \frac{y^s}{y^n} \right)$ kifejezés a déli régió (ez viseli az s indexet) GDP-ben

megmutató lemaradását mutatja, az $\left(\frac{UE^n}{UE^s} \right)$ hányados arra utal, hogy az északi

munkanélküliség hányszorosa a délinek, MS^n pedig az északon élő déliek számát, $D^{n,s}$ a fővárosok távolságát mutatja, míg μ_t a hibateg. Az alsó indexben szereplő „t-1” index arra utal, hogy Straubhaar a jövedelemkülönbségeknél, a munkanélküliségnél, és a migrációs állománynál (ezek időben változó tényezők) késleltetést alkalmaz, és mindig egy évvel korábbi adatokból következtet a következő évi migrációra. A fővárosok távolsága időtől független tényező, így ennél késleltetést nem alkalmazott. Straubhaar a függőváltozók természetes alapú logaritmusát vette, melyre szerinte azért volt szükség, mert a migrációs folyamatoknak van egy telítődési pontja és ehhez közeledve egyre csökken a vándorlók száma. Ez az összetett modell a migrációt okozó tényezők lehető legszélesebb körének a figyelembe vételére törekszik, emiatt azonban adat- és számítás igénye is nő, másfelől elképzelhető, hogy a könnyen kvantifikálható földrajzi távolság mellett bizonyos kulturális, nyelvismereti, kapcsolati hálókon alapuló vagy egyéb tényezők a migrációs folyamatokban sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak.⁶⁰

Straubhaar dél-északi migráció alatt 3 mediterrán uniós tag (Görögország, Portugália, Spanyolország) vándorlási folyamatait értette, attól a ponttól kezdve, hogy a velük szemben alkalmazott 7 éves, a szabad munkaerő-áramlást korlátozó derogációs kérelem lejárt (Görögország: 1988, Portugália, Spanyolország: 1993). A 32 megfigyelésből álló adatsor eredményeit a 24. táblázat foglalja össze. Az adatok a bruttó (vagyis a hazatérések nélküli) migrációra vonatkoznak, az elemzés a 3 mediterrán államon kívül Belgiumra, Dániára, Franciaországra, Hollandiára, Luxemburgra, Nagy-Britanniára és Németországra (mint északi államokra) terjedt ki.

60 Erre vonatkozóan a 4. fejezetben bemutatandó kérdőíves felmérés kiértékelése során végeztem tesztek.

24. táblázat: Bruttó migráció modellje

Függő változó: Bruttó migráció ^{s,n}		
Megfigyelt adat: 32		
Független változók	koefficiens	t-statisztika
konstans	$\beta_0 = -1,29$	-2,93
$\log(1-(y^s/y^n))_{t-1}$	$\beta_1 = 0,39$	6,62
$\log(UE^n/UE^s)_{t-1}$	$\beta_2 = -0,051$	-2,82
$\log(MS^n)_{t-1}$	$\beta_3 = 0,066$	9,64
$\log(D^{ns})$	$\beta_4 = -0,062$	-1,02
F-statisztika	34,4	
R ²	0,84	
adj. R ²	0,81	
Durbin-Watson	2,06	

Forrás: (Straubhaar, 2001, p. 20)

Az eredmények alapján megállapítható, hogy valamennyi regressziós paraméter szignifikánsan különbözik nullától (vagyis valamennyi figyelembe vett tényező bír magyarázó értékkel), és a paraméterek előjelei megfeleltek a szerző elvárásainak (a nagyobb jövedelemkülönbség nagyobb migrációt eredményez, a munkanélküliségi ráta javulása délen, vagy romlása északon csökkenti a migrációt, a migrációs bázis emelkedése északon növeli a migrációt, ill. minél nagyobb a fővárosok távolsága, annál kisebb a migrációs potenciál).

A nettó migrációs rátára (vagyis a hazatérőket is figyelembe vevő vándorlási adatokra) vonatkozó becslés eredményét a 25. táblázat foglalja össze:

25. táblázat: Nettó migráció modellje

Függő változó: nettó migráció ^{s,n}		
Megfigyelt adat: 32		
Független változók	koefficiens	t-statisztika
konstans	$\beta_0 = -0,42$	-1,18
$\log(1-(y^s/y^n))_{t-1}$	$\beta_1 = 0,17$	3,55
$\log(UE^n/UE^s)_{t-1}$	$\beta_2 = -0,0016$	-1,11
$\log(MS^n)_{t-1}$	$\beta_3 = 0,023$	4,13
$\log(D^{ns})$	$\beta_4 = -0,043$	-0,88
F-statisztika		7,3
R ²		0,52
adj. R ²		0,45
Durbin-Watson		2,04

Forrás: (Straubhaar, 2001, p. 20)

A 25. táblázat alapján megállapítható, hogy a nettó migrációra illesztett regressziós modell magyarázóereje lényegesen kisebb.

Straubhaar tanulmányában a dél-északi migrációs folyamatokra illesztett regressziós modell alkalmazásával kísérletet tett a kelet-nyugati migrációs folyamatok előrevetítésére is. Ezt mutatják be a 26. és 27. táblázatok.

26. táblázat: Becsült bruttó migrációs ráták

Bruttó migrációs ráta a közép-kelet-európai országok lakosságának százalékában	GDP-rés: $1 - \left(\frac{y^s}{y^n}\right)_{t-1}$	Egyéb változók (a becslés során Straubhaar ezek változatlanóságát feltételezi)
0,19	40%	$(UE^n)_{t-1}$:10,5% $(UE^s)_{t-1}$:15% $(MS)_{t-1}$:1 000 000 (D^{ns}) :1500 km
0,27	50%	
0,34	60%	
0,4	70%	

Forrás: (Straubhaar, 2001, p. 22)

27. táblázat: Becsült nettó migrációs ráták

nettó migrációs ráta a közép-kelet-európai országok lakosságának százalékában	GDP-rés: $1 - \left(\frac{y^s}{y^n}\right)_{t-1}$	Egyéb változók (a becslés során Straubhaar ezek változatlanóságát feltételezi)
0,06	40%	$(UE^n)_{t-1}$:10,5% $(UE^s)_{t-1}$:15% $(MS)_{t-1}$:1 000 000 (D^{ns}) :1500 km
0,1	50%	
0,13	60%	
0,15	70%	

Forrás: (Straubhaar, 2001, p. 22)

Thomas Straubhaar azonban megjegyezte, hogy kísérlete nem prognózis, csupán egy projekció, és nem kíván valószínűséget rendelni eme projekció bekövetkezéséhez. A modell ugyan látványos és logikus, ám alkalmazásának (és még inkább feltétel nélküli elfogadásának) számos buktatója van:

- 1) Vajon azonos mozgatórugók állnak-e a görög, portugál és spanyol emigráció, valamint a kelet-európai vándorlási folyamatok mögött? Az előzőekben igazoltam, hogy még az egyes kelet-európai országok között is jelentős eltérések figyelhetők meg. Ugyanakkora különbség a munkanélküliségben, a jövedelmekben ugyanakkora mértékű vándorlást indukál-e?
- 2) A két vizsgálat között eltelt több mint egy évtizedben történtek-e olyan változások (globalizáció felerősödése, konjunkturális folyamatok, integráció mélyülése stb.) amelyek módosítják az egyes tényezők migrációra gyakorolt hatását?
- 3) A t-próbák szerint az egyes tényezők nem egyenlő mértékben befolyásolják a vándorlási folyamatokat (a jövedelemkülönbségeknek van a legnagyobb magyarázó ereje), sőt a nettó migrációt illetően a munkapiaci folyamatok, ill. a fővárosok távolsága, akár el is hagyható tényezők a modellből, olyan csekély magyarázó erővel bírnak. Kérdés, hogy lehetnek-e olyan kvantifikálható tényezők, amelyekkel érdemes lenne kiegészíteni/kicserélni Straubhaar modelljét.
- 4) Kérdés, amit egyébként maga Straubhaar is feltesz, hogy a nagyságrendre vonatkozó prognózison (pl. komoly, gazdasági hatással is bíró migráció várható) túl vajon érdemes-e konkrét számokat jövendölni.

2.3.2. Vándorlási folyamatok a kibővített Európai Unióban

A 2.2.2-es, ill. 2.3.1-es fejezetekben bemutatott két példa is azt igazolja, hogy meglehetősen komplikált és számos buktatót rejt a migráció nagyságrendjének becslése. A 2004-es első körös keleti bővítéstől kezdve azonban lehetőség van egy valós adatokon nyugvó elemzés elvégzésére. Összevethetővé válnak a kelet-nyugati migrációs folyamatok a különböző régi tagállamokban. Ennek azért van különös jelentősége, mert 3 ország (Írország, Nagy-Britannia, Svédország) már a csatlakozástól (2004. május 1-jétől) lehetővé tette a szabad munkaerő-áramlást, míg más országok csak később nyitották meg határaikat a kelet-európai munkavállalók előtt. A kapunyitási dátumokat a 28. táblázat foglalja össze.

28. táblázat: A szabad munkaerő-áramlás megengedésének dátumai az EU-ban

2004-ben csatlakozott országokra vonatkozik			2007-ben csatlakozott országokra vonatkozik		
Dátum	„kapunyító” országok	Megjegyzés	Dátum	„kapunyító” országok	Megjegyzés
2004.05.01.	Írország, Nagy-Britannia, Svédország	Regisztrációs kötelezettséget számos ország előír: pl. Nagy-Britannia: Workers Registration Scheme, Írország Personal Public Service Number.	2007.01.01.	Csehország, Ciprus, Észtország, Finnország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Svédország, Szlovákia, Szlovénia	Nagy-Britannia a 2007-es bővítési tapasztalatok miatt nem nyitotta meg kapuit Románia és Bulgária munkavállalói előtt!
2006.05.01.	Finnország, Görögország, Portugália, Spanyolország				
2006.07.27.	Olaszország				
2007.05.01.	Hollandia				
2007.11.01.	Luxemburg				
2008.07.01.	Franciaország				
2009.05.01.	Belgium, Dánia				
2009.01.01.	Görögország, Magyarország, Portugália, Spanyolország	2009.05.01.	Dánia		
2011.05.01.	Ausztria, Németország			2014.01.01-ig	Valamennyi tagállam

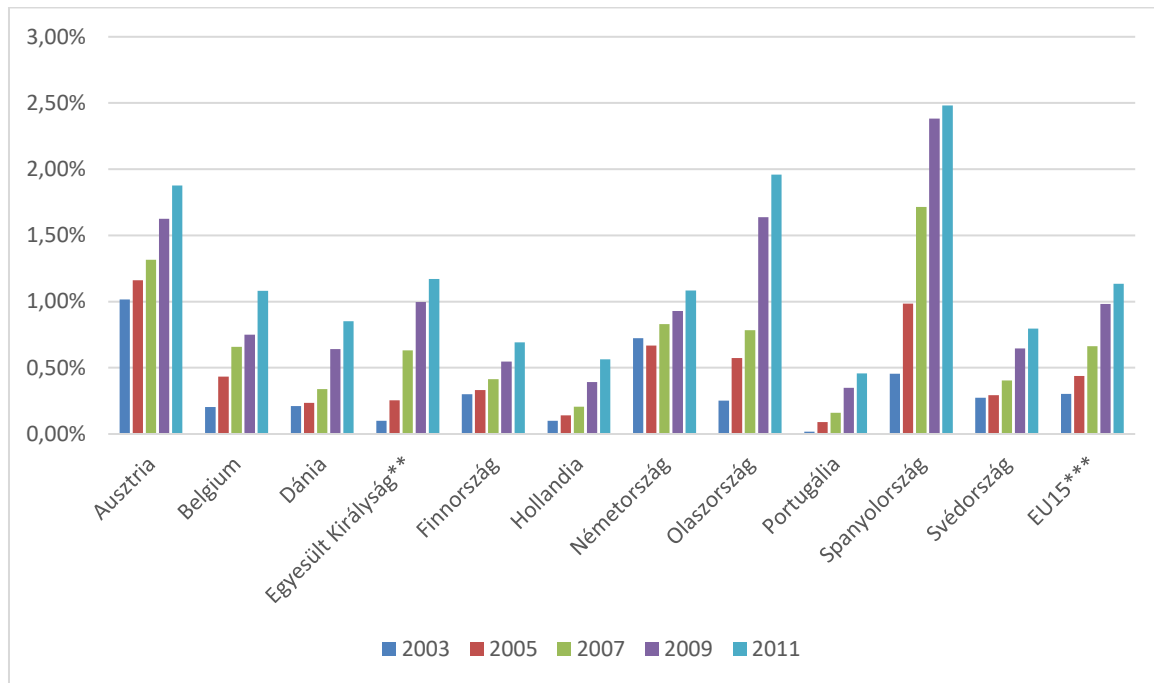
Forrás: Saját készítésű táblázat

Az átmeneti időszakra vonatkozóan az alábbi szabályok voltak érvényben:

- Az általános utazási szabadságot nem, csak a más országban gyakorolt munkavállalási jogot korlátozhatják (korlátlan lehetőség a feketemunkára).
- Az új tagállamok csatlakozásától számított 2 éven keresztül a régi uniós országok nemzeti joga és szakpolitikája határozza meg az új országokból érkező állampolgárok munkavállalási lehetőségeit, pl. hogy kell-e munkavállalási engedéllyel rendelkezniük. A régi országoknak jogukban áll a munkavállalást további 3 évig korlátozniuk, amennyiben erről az első 2 év letelte előtt értesítik a Bizottságot.
- A korlátozás ezután további 2 évig maradhat érvényben azon országokban, amelyek komoly munkaerő-piaci zavarokkal küzdenek, ha a kérdéses országok erről a Bizottságot értesítik. A csatlakozástól számított 7 év elteltével valamennyi korlátozást meg kell szüntetni.
- A korlátozást bevezető tagállami szabályok hatálya alá eső munkavállalók számára elsőbbséget kell biztosítani a nem uniós országok munkavállalóival szemben. (vö.: Románok Spanyolországban, Olaszországban, Nagy-Britanniában stb.)
- A valamely uniós tagállamban jogszerűen foglalkoztatott külföldi munkavállalókat a fogadó ország munkavállalóival megegyező bánásmód illeti meg.
- Egy adott tagállam ugyanolyan korlátozást léptethet életbe egy másik tagállam állampolgáraival szemben, mint amelyet ez utóbbi alkalmaz az ő állampolgáraival szemben.

A fentiekből adódóan az elmúlt években egyre több ország vélte úgy, hogy szabaddá teszi a munkaerő-áramlást a kelet-európai országok irányába. A 2004-es csatlakozókkal szemben két ország tartotta fenn a maximálisan lehetséges 7 évig a korlátozásokat: Németország és Ausztria. Ugyanakkor, mint a derogációs szabályozásból is kiderül, a tagállamok között a korlátozások ideje alatt sem lehetséges az utazás és letelepedés szabadságának akadályozása. Szabad volt továbbá a szolgáltatások áramlása és a tőke áramlása is. Többek között ezzel is magyarázható, hogy bár a legtöbb állam (többek között a 2004-es tapasztalatokat is figyelembe véve) korlátozásokat tartott fent a 2007-ben csatlakozott Romániával és Bulgáriával szemben, e két ország mégis népességarányosan a legnagyobb migrációs államok közé sorolható. Az EU keleti bővítését követő migrációs folyamatokat számos szerző elemezte, többek között: (Brücker, et al., 2009), (Fassmann, et al., 2014), (Kahanec, et al., 2010), (Holland, et al., 2011), (Kahanec & Zimmermann, 2016), (Hárs & Simon, 2012), (Hárs & Simon, 2015), (Lakatos, 2016).

A 11. ábra a 2004-es és 2007-es bővítést követő migrációs adatoknak egy fontos szegmensét mutatja: milyen arányban jelentek meg az egyes nyugat-európai országokban a 2004-ben csatlakozott keleti országok (EU10) állampolgárai.

11. ábra: Migráció a 10 újonnan csatlakozott közép-kelet-európai tagállamból néhány régi tagállam népességének százalékában*

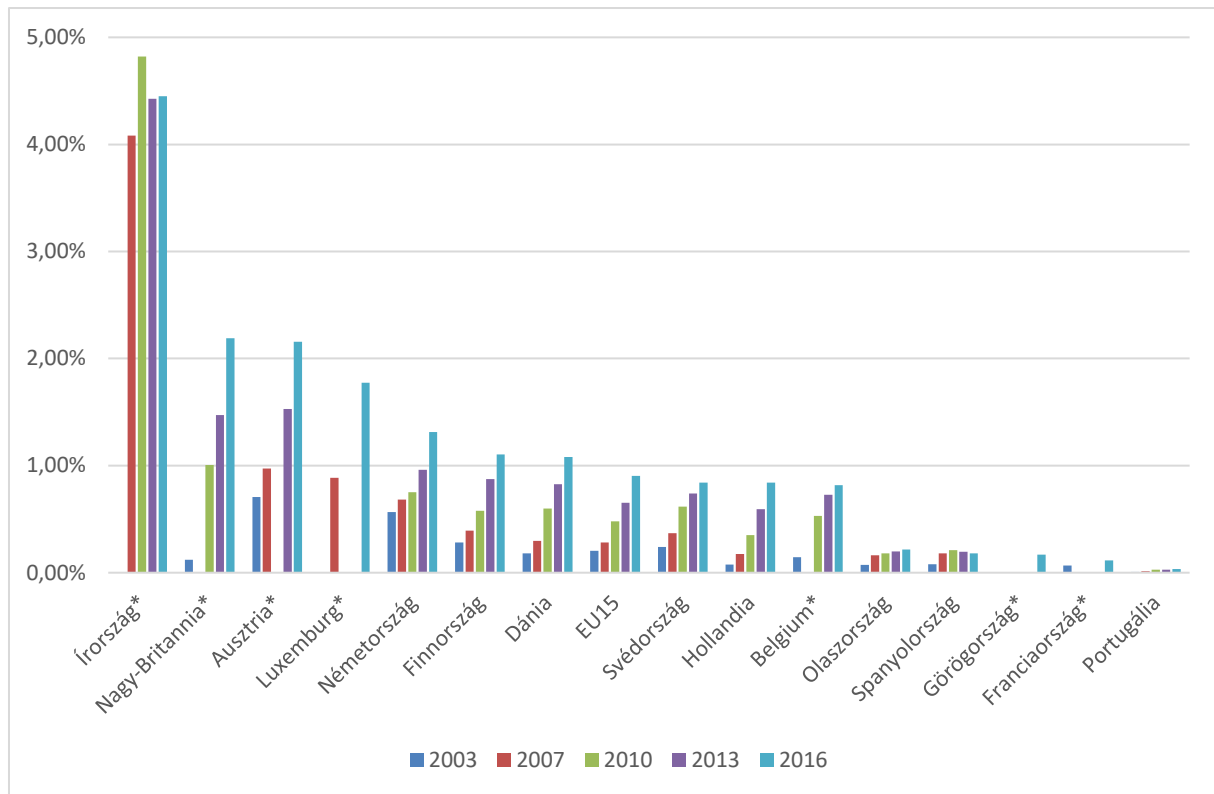
Forrás: (Fassmann, et al., 2014), és az EUROSTAT adatai alapján saját számítás

* Franciaországról, Írországról, Görögországról és Luxemburgról nem állt rendelkezésre (teljes) információ ezért ezek az országok kimaradtak az elemzésből

** Kivetített adatok, az Egyesült Királyságban csak a litván- a lengyel- és a román állampolgárokra állt rendelkezésre adat

*** A négy fent említett országot nem számolva

A 10 újonnan csatlakozott közép-kelet-európai ország a migrációs folyamatok szempontjából két jól elkülöníthető csoportra bontható: a 2004-es bővítési kör országaira és a 2007-es bővítési kör országaira. Ezen országcsoportok migrációs folyamatait a 12. és 13. ábra mutatja be.

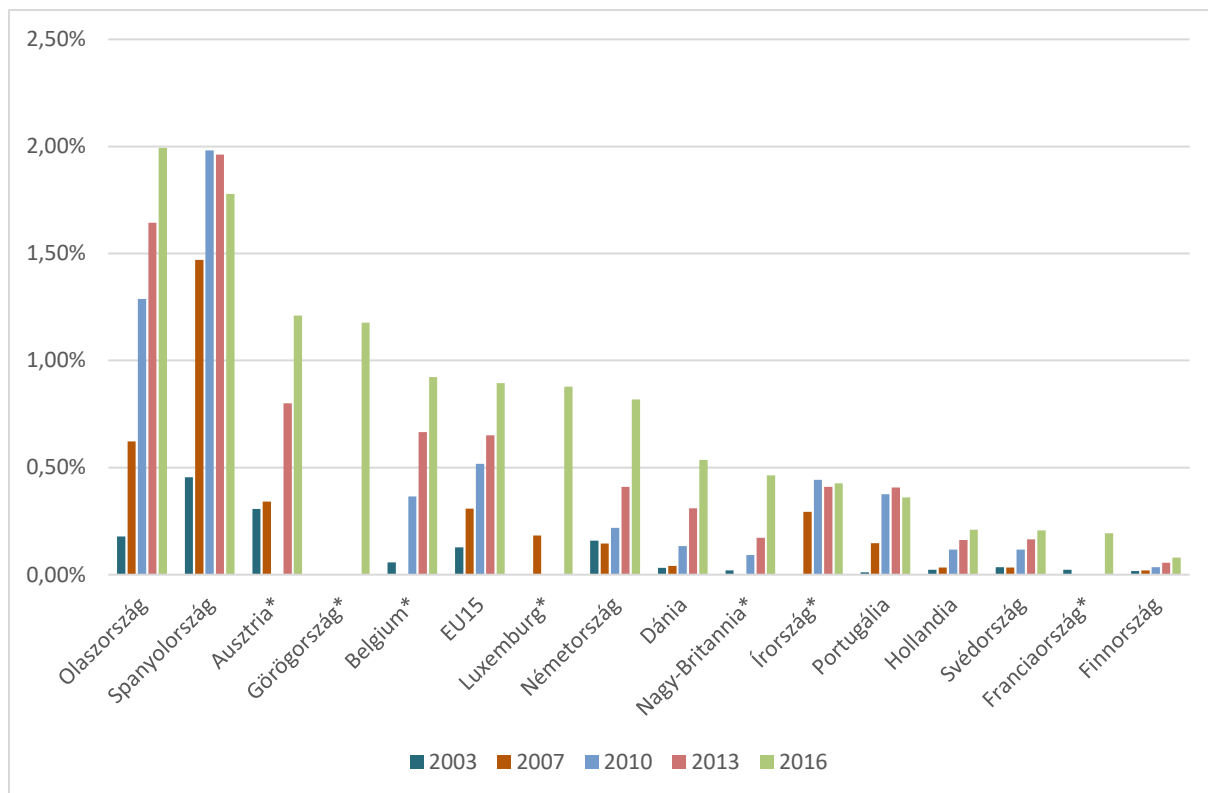
12. ábra: EU8 országok állampolgárainak aránya az EU15 országokban (%)

* Nem minden évre állt rendelkezésre adat

Forrás: (Kahanec, et al., 2010, p. 11) és az EUROSTAT adatai alapján saját szerkesztés

A 11. és 12. ábra alapján megállapítható, hogy a 8+2 kelet-közép-európai országból (EU8) a 2004-es bővítést követően emelkedett a régi tagállamokba vándorlók aránya. Az ábrák a felsorolt régi (EU15) tagállamok összlakosságának százalékában adja meg az új tagállamokból érkezők arányát. A bevándorlás a legtöbb régi tagállamban emelkedő tendenciát mutat.

A 13. ábra a 2007-ben csatlakozó két tagállamból (EU2), vagyis Bulgáriából és Romániából elvándorlók arányát mutatja a felsorolt régi EU-tagállamok összlakosságának arányában.

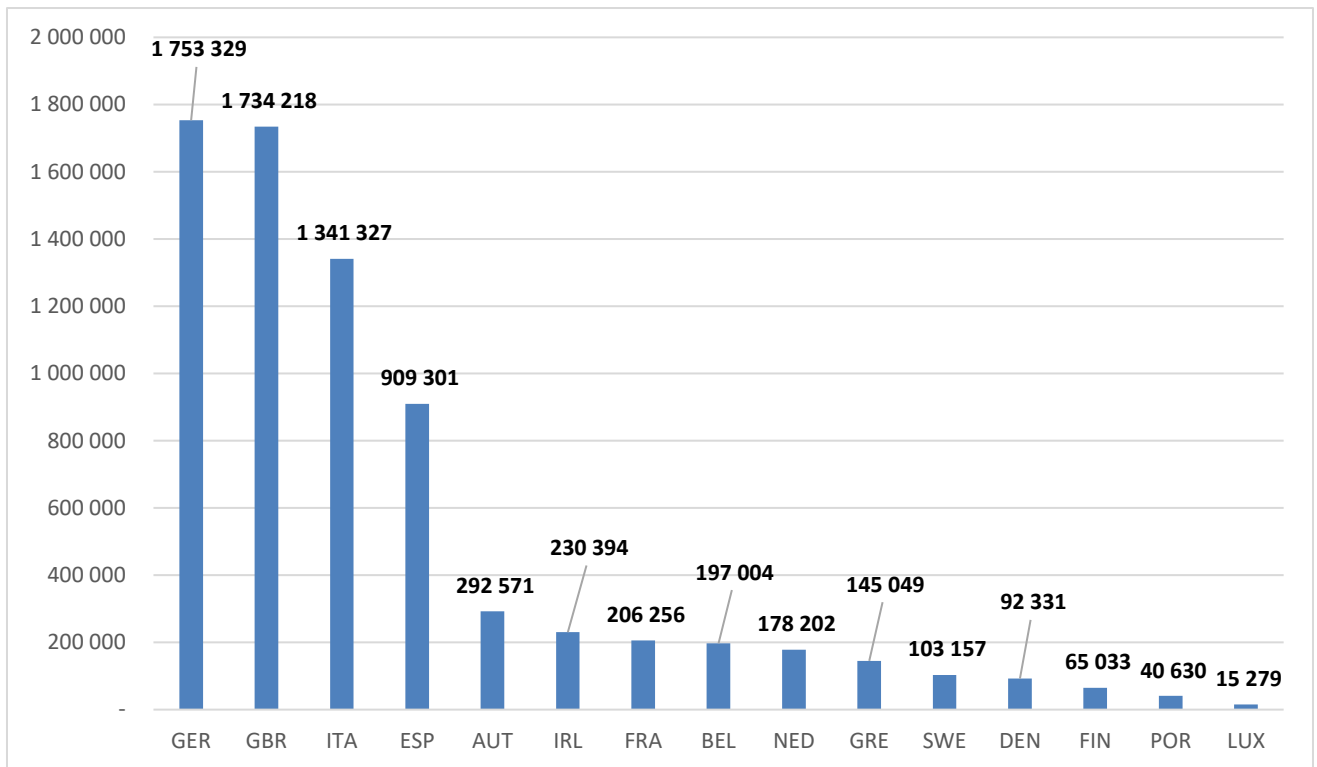

13. ábra: EU2 országok állampolgárainak aránya az EU15 országokban (%)

Forrás: (Brücker, et al., 2009, p. 27) és EUROSTAT adatai alapján saját szerkesztés

Az előző ábrához hasonlóan a vizsgált időszakban itt is jól megfigyelhető a migránsok arányának dinamikus növekedése. Az előző ábrától eltérően azonban itt mindenképpen fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ez a két ország csak 2007-től volt tagja az Európai Uniónak, mégis a csatlakozást megelőző időszakban is egyre többen vándoroltak el Bulgáriából és Romániából. Még egy fontos különbség figyelhető meg az EU8-ak vándorlási folyamataihoz képest: Bulgária és Románia állampolgárainak más országok (Spanyolország, Olaszország és Görögország) voltak az elsődleges célállomásai. Tehát nem a leggazdagabb országok, ezért nem a legmagasabb keresetek motiválták őket, hanem földrajzi (Görögország és Bulgária között), kulturális, nyelvi vagy egyéb tényezők. Olaszországban és Spanyolországban az összlakosság közel 2-2%-a érkezett az EU2 országcsoportból (elsősorban Romániából).

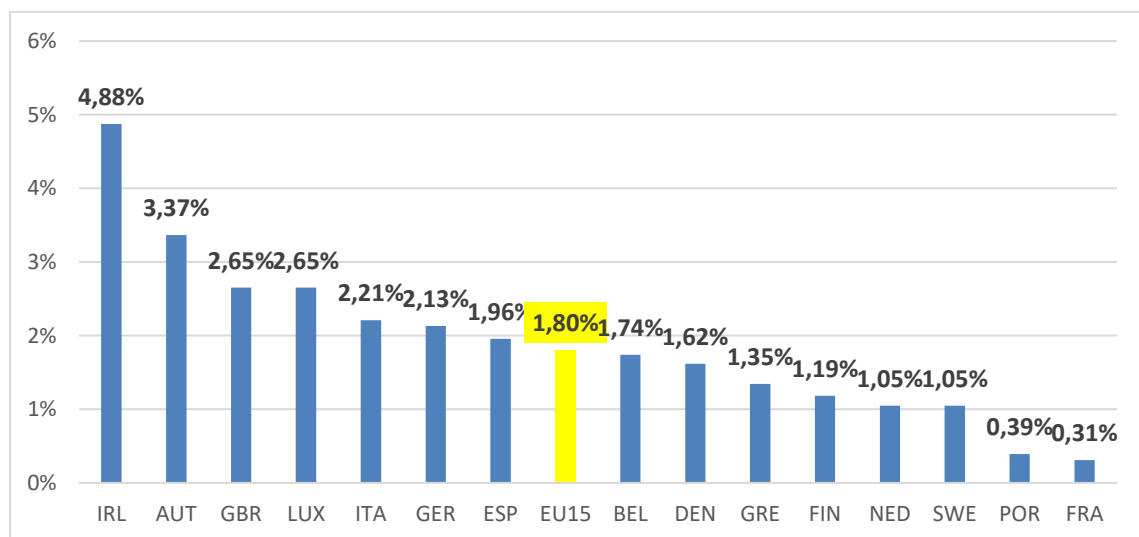
Ha megnézzük az elérhető legfrissebb adatbázist, akkor azt látjuk, hogy az egyes nyugat-európai országokban komoly szintre emelkedett a kelet-európaiak aránya. Ezt szemlélteti a 14. ábra szemlélteti:

14. ábra: EU10 állampolgárok (fő) a régi tagállamokban (2016)

Forrás: EUROSTAT adatbázisai alapján saját számítás

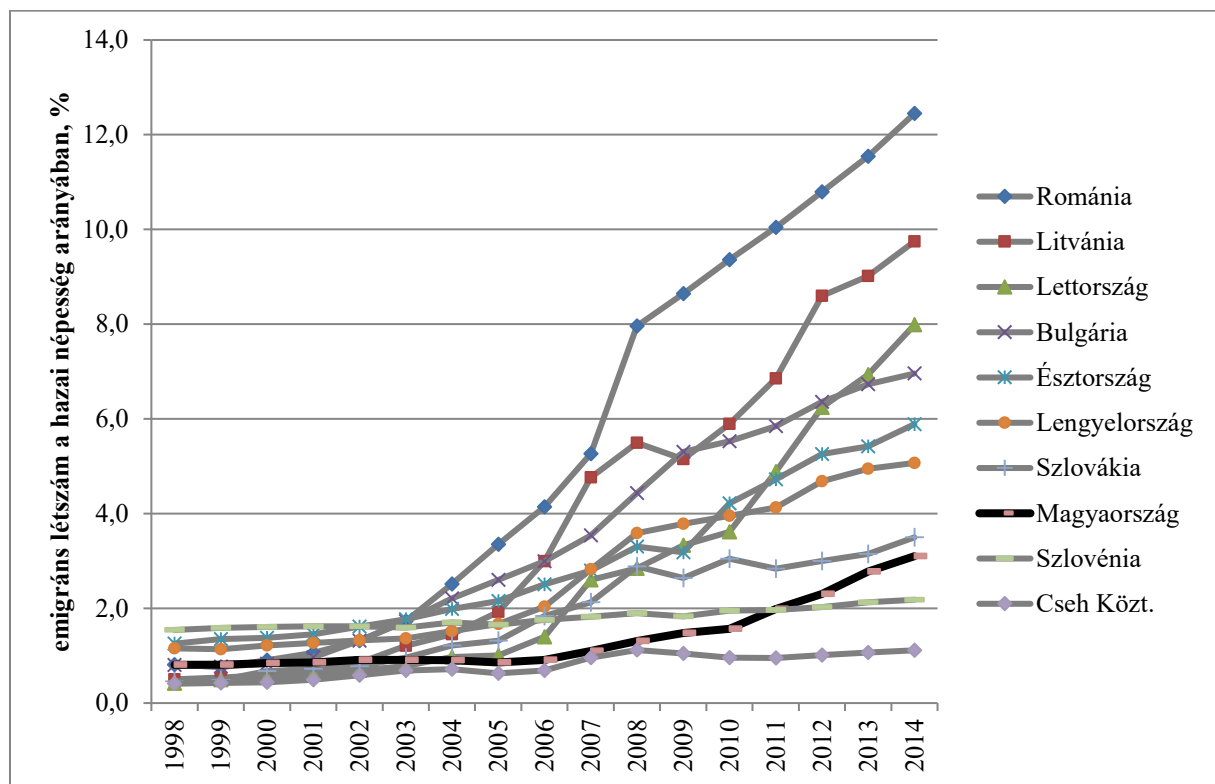
ugyanaz az adatsor a befogadó országok lakosságának arányában is megtekinthető, ezt mutatja meg a 15. ábra:

15. ábra: EU10 állampolgárok a régi tagállamok lakosságának arányában (% , 2016)

Forrás: EUROSTAT adatbázisai alapján saját számítás

Azt is érdemes összevetni, hogy az emigrációs országok között milyen eltérések mutatkoznak. Ezt mutatja meg a 16. ábra.

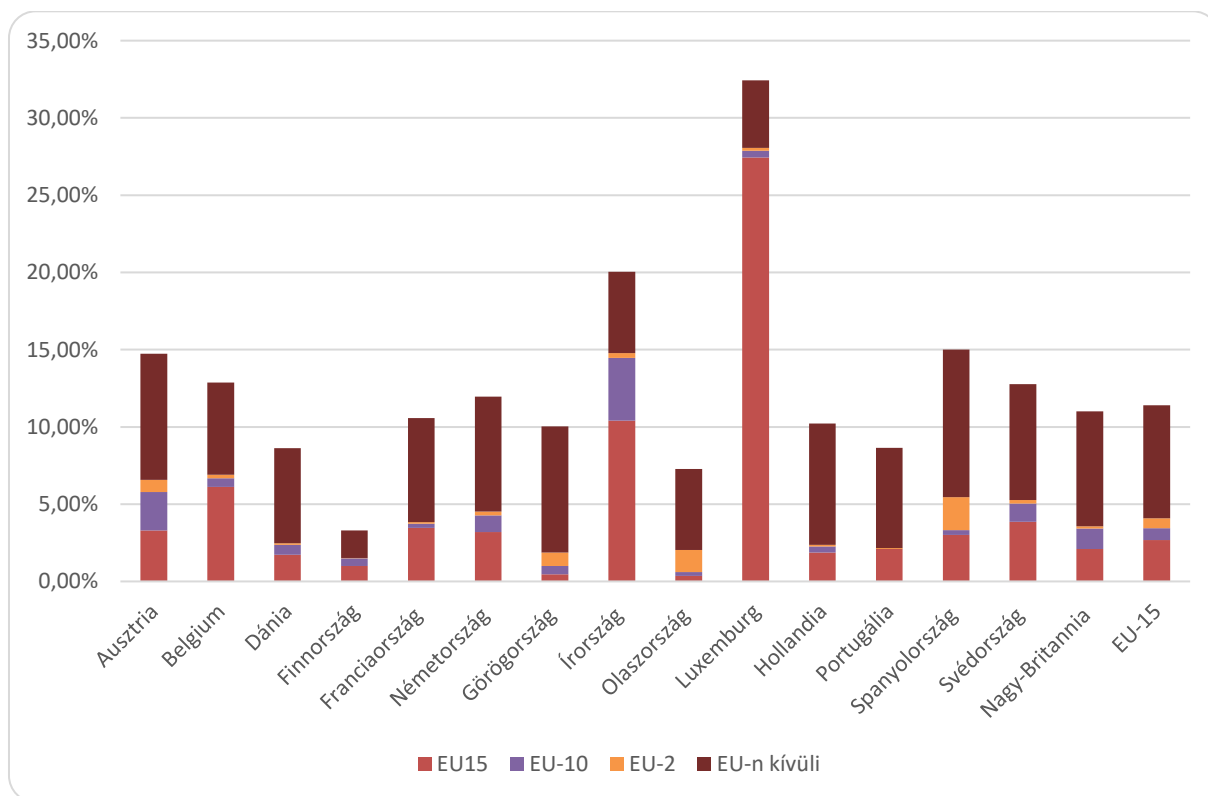
16. ábra: EU10-ek emigrációja 1998-2014

Forrás: (Hárs, 2016, p. 44)

A 16. ábra alapján megállapítható, hogy jelentős különbség van a kelet-európai országok között a migránsok nagyságrendjében. Lakosságarányosan a legnagyobb küldő országok: Románia, Litvánia, Lettország, Bulgária, Észtország és Lengyelország (ezekből az országokból a hazai lakosság több, mint 5%-a emigrált az 1998-2014-es időszakban). Lakosságarányosan legkisebb elvándorlással pedig a Cseh Köztársaság, Szlovénia, Magyarország és Szlovákia rendelkezett (ezekben az országokban a lakosságarányos emigráció nem haladta meg a 4%-ot). Fontos megjegyezni, hogy az adatok állományt jelölnek, ugyanakkor a vándorlási folyamatok dinamikája is nyomon követhető. Hazánkra levonható következtetés, hogy a magyarországi vándorlási folyamatok az elmúlt években felerősödtek.

Érdeemes összevetni a kelet-európai migrációs folyamatokat a többi térség vándorlási jelenségeivel. Lakosságarányosan a legnagyobb bevándorlás Luxemburgot érinti, ahol a lakosság több mint 30%-a külföldi állampolgár, igaz a bevándorlók nagy része „EU-bürokrata”

és a régi tagállamokból érkeznek. Luxemburg mellett az EU-ban Írország, Ausztria, Spanyolország, Belgium, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország és Hollandia a legfontosabb bevándorlási célállomás, ezekben az országokban 10% fölött van a külföldiek aránya. A külföldiek túlnyomó többsége azonban a régi tagállamokból, illetve az EU-n kívülről érkezett. Ezt szemlélteti a 17. ábra.

17. ábra: Külföldiek aránya az EU régi tagállamaiban (a lakosság százalékában)

Forrás: A (World Bank, 2011) tanulmánya alapján, saját számítás

A 17. ábra alapján több fontos megállapítás is tehető:

- Az EU régi tagállamaiban Finnország kivételével jelentős a külföldi állampolgárok aránya, mindenhol a hazai lakosság 5%-a felett van ez az érték, számos ország esetében pedig a 10%-ot is meghaladja.
- A külföldiek arányát tekintve elsősorban nem a kelet-európai bevándorlók száma a meghatározó, minden tagállamban (és így természetesen az unió átlagában is) nagyobb a régi tagállamokból érkezők, és a 27 tagú EU-n kívülről érkezők aránya, mint a kelet-európaiaké. Különösen és egyre inkább igaz ez a 2015-ben rendkívüli mértékben megugró közel-keleti és afrikai menekültáramlás következtében.

A fenti ábrák legfontosabb adataiból ki kell emelni néhány fontos következtetést és ezeknek a gyakorlati jelentőségét:

- 1) A kelet-nyugat irányú migráció a legtöbb régi EU-tagállamban érzékelhető, gazdasági jelentőséggel bíró esemény, ugyanakkor a régi tagállamokban élő külföldi polgárok között nem a kelet-európai munkavállalók alkotják a legnépesebb számú csoportot, a legtöbb országban az EU-n kívüliek és a régi tagállamokból érkezők is megelőzik őket.
- 2) Nagyon komoly különbségek mutatkoznak a célállomások között. Megállapítható, hogy lakosságarányát tekintve Írország volt a legvonzóbb bevándorlási ország. Ez röviden azt jelenti, hogy az ír gazdaságot érintette legerőteljesebben a kelet-európai migráció. Azonban fontos megjegyezni, hogy ha a célállomásokra érkező külföldieket nem lakosságarányosan, hanem abszolút számokban vizsgáljuk, akkor teljesen más sorrend adódik. Logikus, hogy ha a bevándorlók száma a nyolcvanmilliós Németország lakosságának 2,13százalékát teszi ki (kb. 1 750 000 fő), akkor ez főben kifejezve lényegesen nagyobb, mint a 4,5 milliós Írország lakosságának 4,88 százaléka (kb. 230 000 fő). Ha az abszolút értékeket és nem az arányokat nézzük, akkor a legnagyobb befogadó országok Nagy-Britannia és Németország.
- 3) Komoly különbség mutatkozik az EU8-as és EU2-es csoportba foglalt országok migrációja között: A főbb célállomások (az abszolút számokat és nem a lakosságarányt tekintve): Nagy-Britannia, Németország és Írország az EU8-ak, ill. Spanyolország és Olaszország az EU2-ek számára.
- 4) Komoly eltérések mutatkoznak a küldő országok között is. Ha az ország csoportokat nézzük, megállapítható, hogy más a célállomás az EU8-ak, és más az EU2-ek számára. A migrációs hajlandóságban is komoly különbségek mutatkoznak, a 2007-ben csatlakozott összesen 30 milliós Bulgáriából és Romániából, nagyságrendileg ugyanannyian élnek és dolgoznak külföldön, mint a 75 milliós lakossággal bíró 8 másik országból. 2007-es adatok szerint, ez mindkét országcsoportban kb. az EU-15-ök lakosságának 0,5 százaléka (összesen tehát a régi tagállamok lakosságának 1%-a Kelet-Európából érkezett), ami 1,3-1,3 millió fő, tehát összesen kb. 2,5 millió. A 2016-os adatok szerint viszont mindez már 3,6 – 3,6 millió főt tett ki, a régi tagállamok lakosságának közel 1-1 százalékát, összesen 1,8 százalékát. Ha nagyságrendileg vizsgáljuk, a legfontosabb küldő országok: Románia, Lengyelország és Bulgária, ha lakosságarányosan nézzük, akkor a Románia, Bulgária, Litvánia és Lettország a legjelentősebb elvándorlási országok. Tehát ha azt vizsgáljuk, honnan érkezik a legtöbb

bevándorló a régi tagállamokba, akkor az abszolút számok érdekesek, ha pedig az érdekel minket, melyik küldő országban jelenti a legkomolyabb kihívást az elvándorlás, akkor a lakosságárányos rangsor a mérvadó.

2011. a német és osztrák „kapunyitás” óta megfigyelhető, hogy a kelet-nyugati migráció iránya módosul. Nagy-Britannia és főleg Írország jelentősége csökken, míg Ausztria és Németország egyre fontosabb célállomás bizonyos kelet-európai országok (elsősorban Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Románia és Bulgária számára). A földrajzi és kulturális közelség, a magas arányú német nyelvtudás a küldő országokban és a továbbra is meglévő jelentős jövedelmi különbségek, ösztönözhetik majd a keleti munkavállalókat, hogy egyre inkább a német nyelvterület irányába vándoroljanak. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni két további tényezőt.

2017. első felében még mindig bizonytalan a tartós világgazdasági növekedés beindulása. Nem lehet pontosan megmondani, hogy a stagnálás meddig tart, és milyen mértékű lesz, de valószínű, hogy Európára a továbbiakban is különösen kellemetlenül hat majd napjaink válsága. Az EU országait természetesen eltérő mértékben érinti a gazdasági pangás, de biztos, hogy teljesen függetleníteni egyik ország sem tudja magát ettől a folyamattól. Ha a munkapiaci feszültségek a gazdasági stagnálás esetleg recesszió következtében tartósak maradnak, akkor a fejlett EU-tagállamok számára továbbra is gondot fog okozni a szabad munkaerő-áramlás. Várható, hogy ezek az országok kettős mércét alkalmaznak a bevándorlókkal szemben. A hiányszakmák és a magasan képzett munkavállalók esetén kifejezetten ösztönzik majd a bevándorlást, míg a tömeges migrációt, és annak esetleges negatív externáliáit az EU-jogszabályok adta szűk kereteket, adott esetben akár módosítást is alkalmazva próbálják majd tágítani. Erre példa Nagy-Britannia törekvése a migránsokra jutó szociális juttatások megnyirbálására, illetve az az Ausztriában felmerült ötlet, mely szerint olyan szabályozásra van szükség, amely kevésbé ösztönzi külföldi munkavállalók alkalmazását.⁶¹ Az Európai Unió politikai alkufolyamatai, töréspontjai, jövőbeli stratégiai szövetségei a múltban sem voltak előre kiszámíthatóak, és a bizonytalan világgazdasági környezetben nem nagyon mutatkoznak annak jelei, hogy az EU képes legyen a nemzetállami érdekeken felülemelkedni. Különösen izgalmas kérdés, hogy a brexitnek milyen hatásai lesznek.

⁶¹ Vö.:

http://www.portfolio.hu/gazdasag/munkaugy/osztrak_munkavallalasi_korlatozas_visszaszolt_a_magyar_kulugy.227202.html letöltve: 2016.05.30.

3. fejezet: A munkaerő-áramlás gazdasági hatásainak modellezése

Az előző fejezetekben a várható migráció nagyságrendjének becslésével, és a valós migrációs folyamatok konkrét elemzésével foglalkoztam. A 3. fejezet kísérletet tesz a gazdaságra gyakorolt hatások elemzésére.

Ha a migrációra gazdasági jelenségként tekintünk (jól tudjuk, nem csak az), akkor alapvetően két irányból érdemes vizsgálni a vándorlási folyamatot. Egyfelől érdemes átgondolni, hogy melyek azok a gazdasági (és nem gazdasági) tényezők, melyek a munkaerőt országok között mozgatják. A neoklasszikus közgazdasági elmélet, és számos azon nyugvó migrációkutatás ezt a kérdést nagyon egyszerűen megválaszolja: a munkaerő országok közötti áramlását egyedül az országok közötti egy főre jutó jövedelmi különbségek (számos esetben az ezt a munkapiacon megjelenítő bérkülönbségek) befolyásolják.

Másrésről azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a migráció, mely a legtöbbször egy gazdasági tényezők által befolyásolt jelenség, maga is kivált gazdasági hatásokat. A neoklasszikus alapon nyugvó tényező-áramlás modellek (lásd többek között: (Harris & Todaro, 1970), (Lewis, 1954), (Ranis & Fei, 1961), (Schiff, 1994) (Todaro & Maruszko, 1987) (Haas, 2009) (Bodvarsson, et al., 2015)) ezeket a hatásokat nagyon egyszerűen elemzik. Abból a feltételezésből indulnak, ki hogy a munkaerő-migráció nem más, mint a homogén termelési tényezők egy részének átcsoportosítása a szegényebb országokból a gazdagabb országok irányába, amelynek a mozgatóereje a tényezőárak különbsége.⁶² A vándorlási folyamatok addig tartanak, míg a tényezőárak ki nem egyenlítődnek, ezáltal hosszú távon maga a migráció szünteti meg a migrációt kiváltó bérkülönbségeket. A vándorlás gazdasági hatásait e modell keretei között a későbbiekben részletesen elemzem. Megvizsgálom, hogy a (neoklasszikus) modellszerű tárgyalás során milyen egyszerűsítő feltevessel élünk, és ezek milyen gondot okoznak, ha az elméleti megközelítés gyakorlati alkalmazhatóságát értékeljük.

⁶² Számos esetben pl. (Harris & Todaro, 1970) nem is két ország, hanem két térség (pl. város és vidék) közötti munkaerő-áramlást vizsgálnak.

A legfontosabb kérdések melyek mind az elméleti, mind a gyakorlati megközelítés során felmerülnek, a következők:

- A migráció leszorítja-e a béreket a célországban, emeli-e a béreket a küldő országban?
- A bérek kiegyenlítődése teljes lesz?
- Okoz-e a migráció munkapiaci feszültségeket, vagyis növeli-e a munkanélküliséget a célországban, és előidéz-e munkaerőhiányt a küldő országban, akár országos, akár regionális, akár ágazati szinten?
- Van-e a migrációnak hosszú távon jelentősebb növekedési hatása a küldő, ill. a fogadó országokban?
- Milyen kapcsolat van a munkaerő- és a tőkeáramlás között?
- Milyen hatása van a migrációnak egy ország fizetési mérlegére?
- Milyen gazdasági következményei lehetnek a munkaerő-áramlás egyik speciális fajtájának, a magasan képzett szakemberek migrációjának?

A továbbiakban ezeknek a kérdéseknek a részletes megválaszolására teszünk kísérletet. Abból az alapfeltevésekből indulok ki, hogy az összes gazdasági hatással csak akkor érdemes foglalkozni, ha az alábbi feltételek közül valamennyi teljesül:

- a vizsgált migrációs folyamat a küldő és fogadó országok közül legalább az egyikben olyan nagyságrendet ér el, mely jelentősen meghaladja a korábbi migráció értékét.
- A vizsgált migrációs folyamat félelmeket szül és/vagy feszültségeket kelt a társadalom egyes csoportjaiban.⁶³
- A küldő és fogadó országok közül legalább az egyik demográfiai folyamatait (akár pozitív, akár negatív irányban) befolyásolja a migráció.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a migráció gazdasági hatásait akkor érdemes vizsgálni, ha a migráció szintje elér egy bizonyos „ingerküszöböt”. A továbbiakban azt

⁶³ Ez jellemzően akkor szokott bekövetkezni, ha legalább az egyik ország legalább egy társadalmi rétege rosszul jár a migrációval

feltételezem, hogy a dolgozatomból szempontjából releváns európai uniós kelet-nyugati „intramigráció” elérte ezt a küszöböt.⁶⁴

3.1. A munkaerő állomány növekedése

Gazdaságpolitikai szempontból a nemzetközi migráció egyik legfontosabb kérdése és legközvetlenebb hatása az, hogy mennyivel növekszik a befogadó ország (illetve csökken a küldő ország) munkaerő-állománya. Természetesen ennek a számnak önmagában nincs túl nagy magyarázó ereje, ezért inkább az arányokat célszerű nyomon követni, vagyis azt, hogy hány százalékkal változik a munkaerő-állomány a fogadó és küldő országokban. Fontos az is, hogy a migrációs folyamatokat minél összetettebb módon vizsgáljuk. Érdekes megvizsgálni, hogy a képzett, vagy képzetlen munkaerő áramlik-e, növekszik-e a munkanélküliség, vagy új munkahelyek jönnek létre, érinti-e a bevándorlás, és ha igen milyen mértékben a béreket stb. Ahogy korábban már utaltam rá, a migráció tovaggyűrűző gazdasági hatásait elemezni akkor érdemes, ha a munkaerő-áramlás nagyságrendje meghalad egy bizonyos szintet, vagyis a migrációkutatást a nagyságrend kérdésével kell kezdeni. Természetesen arra vonatkozóan nem lehet generális mértéket megállapítani, hogy mekkora ez a szint, de általánosságban elmondható, hogy ha a befogadó ország lakosságának egy százalékát meghaladja az újonnan érkezett külföldi munkaerő-állomány, akkor annak már lesznek (vagy legalábbis lehetnek) érzékelhető gazdasági hatásai. Ha megnézzük a kelet-európai EU-bővítés előtti „migrációs prognózisdömping” természetét,⁶⁵ kiderül, hogy az egyes szerzők 1-3 millió főre tették a hosszabb távú migrációs potenciált. A 2004-ben csatlakozott 8 országból (Boeri & Brücker, 2001) 1,8 millió főt várt. (Sinn, et al., 2001) 15 év alatt 2,7 millió főt, (Walterskirchen & Dietz, 1998) 10 év alatt 1,1-1,6 millió főt⁶⁶, (Bauer & Zimmermann, 1999) 15 év alatt 2,5 millió főt, (Fassmann & Hintermann, 1998) 721 000 főt, (Straubhaar, 2001) 15 év alatt 3 millió főt, (Salt, et al., 2004)

⁶⁴ Mindezt nem nehéz belátni, ha figyelembe vesszük, hogy az EU 2004-es (tehát első kelet-európai) bővítésekor a 15-ből 12 régi tagállam élt a szabad munkaerő-áramlást korlátozó derogáció lehetőségével, miután a csatlakozási tárgyalások egyik legkényesebb pontja számos régi tagállam számára a szabad munkaerő-áramlás volt.

⁶⁵ Egészen pontosan a termés töredékét. A migrációkutatások legfontosabb nyugati publikációit az első fejezetben már bemutattam, ezért ezt itt most nem részletezem.

⁶⁶ A szerzőpáros becslése Ausztriára vonatkozott, ebből arányosítással kapták meg az EU15-re vonatkozó értéket, mely módszer pontossága igencsak kérdéses. Erre a dolgozatomban külön is kitérek, bár nem ez az egyetlen kérdőjel a migrációs becslések körül.

2,25 millió főt, az Európai bizottság pedig 2030-ig 3,9 millió főt prognosztizált. Ezek a számok a 8 kelet-közép-európai ország lakosságának 1-5%-át, a 15 régi EU-tagállam lakosságának 0,2-1%-át teszik ki. A fent hivatkozott szerzők nagyjából egyetértettek abban, hogy bár a régi tagállamok migrációs félelmei túlzóak, bizonyos korlátozások indokoltak lehetnek. Ennek az a magyarázata, hogy az általuk prognosztizált migráció olyan nagyságrendet ér el, amely megterhelheti néhány ország munkapiacát.⁶⁷ Ez a fogadó országokban bérfezültségeket és munkanélküliséget okoz. A továbbiakban azzal a feltételezéssel élek, hogy a befogadó, vagy küldő ország szempontjából nézve egyaránt a lakosság 1%-ára rúgó migráció az, aminek gazdasági és társadalmi hatásait már érdemes vizsgálni.⁶⁸ Ha figyelembe vesszük, hogy számos régi EU-tagállamban 10% körüli a külföldiek aránya, ill. vannak olyan kelet-európai országok, ahol 5% körül, vagy akár afölött van az elvándorlók aránya, akkor az 1%-os küszöb, biztosan nem túl magas kritikus érték.

Természetesen nem csak az arányok, hanem a tendenciák is fontosak, és a legtöbb migrációs statisztika azt igazolja, hogy a 2004-es csatlakozás óta a kelet-európai állampolgárok nyugat-európai munkavállalási hajlandósága egyre nagyobb.⁶⁹ Jó példa erre a közel 60 milliós Nagy-Britannia esete, ahová a 2004-ben csatlakozó 8 közép-kelet-európai országból 7 év alatt közel 1 200 000 bevándorló érkezett, jelentősen növelve ezzel a kelet-európai munkavállalók arányát a brit munkapiacra.⁷⁰

A gazdasági és társadalmi hatások azonban nem csak az újonnan érkezők számától függenek, hanem a kiinduló helyzettől is (betöltetlen álláshelyek, munkanélküliség, korábban bevándoroltak aránya, társadalmi konfliktusok, stb.).

A migráció okozta további gazdasági hatások a munkaerő-állomány növekedéséből következnek. Érdemes megvizsgálni, hogy a befogadó és küldő ország gazdaságának egyes szegmenseiben milyen következményei lehetnek a humán migrációnak.

⁶⁷ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy (nem véletlenül) elsősorban német és osztrák szerzőkről van szó.

⁶⁸ Természetesen ez csak egy afféle hüvelykujj-szabály, nem állítom, hogy a 0,9%-os migrációnak ne lehetne komoly hatása, vagy, hogy az 1,1% biztosan nagyon komoly gazdasági-társadalmi következményekkel jár.

⁶⁹ Disszertáciomban legrészletesebben a Nagy-Britanniába irányába megvalósuló munkaerő-áramlást vizsgáltam, és WRS-adatok alapján, ahogy ezt a második fejezetben ismertettem, a legtöbb ország vándorlási folyamatai 2008. 3. negyedét követően lelassultak. Ahogy bevezetőmben is utaltam rá, 2011-ben nagymértékben emelkedett a Németországba irányuló migráció, feltételezhető tehát, hogy a kelet-európai migrációs nyomás még mindig jelentős, a legfontosabb bevándorlási célországok közé pedig Németország is bekerült.

⁷⁰ Nagy-Britannia példájával, annak tanulságaival részletesen foglalkoztam disszertációm második fejezetében.

3.2. GDP-, jövedelemelosztási- és bérhatások

Hogy a munkaerő-áramlásnak lesz-e érzékelhető hatása a gazdasági növekedésre, az nagyon sok tényezőtől függ. Mielőtt ezeket a faktorokat megvizsgálom, azt szeretném bemutatni, hogy a közgazdasági mainstream alapján az elméleti közgazdaságtan logikájával, annak eszköztárával miként ragadható meg a növekedési hatás.

3.2.1 *Migráció és gazdasági növekedés az elméleti közgazdaságtan szemszögéből. Egyszerűsítő feltételezések és modellelemzés*

Az elméleti közgazdasági kutatás fontos vizsgálati módszere a modellezés, amikor egy rendkívül összetett jelenséget (jelen esetben a munkaerő-áramlást) egy leegyszerűsített modell segítségével tanulmányozunk. A neoklasszikus migrációelmélet által alkalmazott egyszerűsítő feltételei a következők⁷¹:

1. feltétel: A munkaerő-áramlás hatásait két ország között vizsgáljuk.⁷²
2. feltétel: A két ország között van egy status quo állapot (különböző okok miatt nincs szabad munkaerő-áramlás az egyik országból a másikba), amely hirtelen megváltozik.
3. feltétel: Feltételezzük, hogy az országok termelési lehetőségeinek határai az erőforrásokkal (termelési tényezőkkel) való ellátottságuktól, ill. az elérhető technológiai színvonaltól függenek.
4. feltétel: A modellek a termelésben általában két termelési tényezőt vesznek számításba: a tőkét és a munkát. Gyakori a termelési folyamat parciális elemzése, ilyenkor a tőkeállomány értékét adottnak (konstansnak) vesszük. Feltételezzük továbbá, hogy az ily módon kapott parciális termelési függvény a teljes értelmezési tartományában folytonos és csökkenő hozadékú.
5. feltétel: A két ország közül az egyik tőkeintenzívebben (vagy jobb technológiával) termel, előbbi esetben magasabb az egy munkásra jutó tőkeállomány, és mindkét esetben magasabb a munka határterméke, ill. annak piaci értéke, ebből adódóan pedig a fejlettebb országban magasabb a munkabér.
6. feltétel: Mindkét országban teljes foglalkoztatást feltételezünk.

⁷¹ Az egyszerűsítő feltételekhez számos kritikai megjegyzést, és észrevételt fűzök a továbbiakban.

⁷² Két országos modellt alkalmazott többek között: (Harris & Todaro, 1970), (Chiswick & Miller, 2014) (Layard, et al., 1992), (Simon, 1999).

7. feltétel: A modell az országok közötti munkaerő-áramlást ceteris paribus vizsgálja, vagyis figyelmen kívül hagyja az áruk és a tőke szabad áramlásának hatásait.
8. feltétel: A piacgazdasági és munkaerő-piaci verseny tökéletes, az információáramlás teljes és költségmentes.
9. feltétel: Érvényesül a homogenitási posztulátum, ami azt jelenti, hogy a termékek és termelési tényezők között nincs az eltérő minőségből adódó különbség.

A fenti feltételrendszert áttekintve fogalmazódott meg bennem a 3. hipotézis:

3. hipotézis:

A neoklasszikus munkaerő-áramlás elméleti alapfeltevéseinek egy része nem igaz az EU-n belüli kelet-nyugati migrációs folyamatokra.

A neoklasszikus munkaerő-áramlás modellszerű elemzésének kiterjesztése során az 1-9 egyszerűsítő feltételeket én is alkalmazni fogom. Fontosnak tartom megjegyezni azonban, hogy az 1-9 feltételek közül számos kritérium nem teljesül a kelet- és nyugat-európai országok között lezajló migrációs folyamat során. A kritikai észrevételeket minden egyes feltétel kapcsán megfogalmazom, és a feltételek, ill. azok kritikái kapcsán megpróbálom igazolni a 3. hipotézist.

1. feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: A migrációs célországokba általában több országból érkeznek a bevándorlók.⁷³ Ennek azért van jelentősége, mert a hatások, amelyek a küldő országokban külön-külön nem jelentősek (pl. alacsony az elvándorlók száma), a fogadó országban összeadódnak. Ez a tény magyarázatul szolgál arra is, hogy miért ítélik meg eltérően a kelet- és nyugat-európai országok az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás hatásait. A munkaerő-áramlás hatásait azonban magam is a két országos modellel vizsgálom. Megjegyezném, hogy a fenti dilemma részben feloldható, ha nem országokról, hanem térségekről (pl. EU8-országok migrációja az EU15 országokba) beszélünk. Ilyenkor viszont éppen az országspecifikus tényezők vesznek el.

⁷³ lásd. pl. a 2. fejezetben részletezett brit példát

2. feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: Ez a feltételezés nem is áll olyan messze az európai uniós migráció feltételeitől, ugyanis korábban a vasfüggöny, majd később a fejlettebb nyugat-európai országok adminisztratív korlátozásai miatt, valóban nem volt szabad a munkaerő-áramlás. Ez a Kelet- és Nyugat-Európa között meglévő status quo fokozatosan (történelmi léptékben nézve viszont mégis csak egy csapásra) megváltozott (a 2004-es csatlakozási szerződés szerint 2011-re, a 2007-es szerint 2014-re valamennyi európai uniós tagállamnak kötelező volt eltörölni az adminisztratív és egyéb akadályokat). Vagyis a csatlakozási tárgyalások megkezdésekor tényleg lehetett egy feltorlódott migrációs potenciál. (Walterskirchen & Dietz, 1998) tanulmányukban foglalkozik a feltorlódott migrációs potenciállal, és a szabad munkaerő-áramlás 10 éves korlátozásának lehetőségét is megvizsgálják. Fentiek alapján a 2. feltételt én is alkalmazom. Kiindulási pontom az, hogy a két ország között van egy status quo állapot (különböző okok miatt nincs szabad munkaerő-áramlás az egyik országból a másikba), amely hirtelen megváltozik.
3. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: Ez a tény az elméleti közgazdaságtan egyik alappillére (Samuelson, 1967), ám napjaink növekedési elméletei sokkal árnyaltabban vizsgálják ezt a kérdést, külön kitérnek pl. a technológiai hatásokra, vizsgálják a humán tőke növekedési szerepét stb.⁷⁴ Az egyszerűsége miatt a 3. feltételt én is alkalmazom.
4. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: A közgazdasági modellek ebben a kérdésben (sem) egységesek: az a modell, amelyre munkámban hivatkozom (Layard, et al., 1992) tanulmányában jelent meg. Ugyanakkor (Krugman & Obsfeld, 2003) Magyarországon is jól ismert Nemzetközi Gazdaságtan c. munkája a tőke helyett a természeti tényezőket (egészen pontosan a földterület mennyiségét) veszi alapul, teljesen hasonló módszertannal. (Krugman, et al., 2012) szintén a munka és tőke termelési tényező kombinációját vizsgálta. Ez utóbbi azért különösen érdekes, mert International Economics c. művük a 2003-ban megjelent azonos című munka 9. kiadása. Az a feltételezés, hogy a munkaerő szabadon áramolhat két ország között a tőke azonban nem, nyilvánvalóan nem igaz. Érdeemes tehát kitérni azokra az esetekre, amikor a

⁷⁴ A gazdasági növekedélméleteket összefoglaló alapműveknek tekinthető (többek között): (Novales, et al., 2014) és (Barro & Sala-i-Martin, 2004)

konstans tőkeállomány feltételét feloldjuk. Erre én is kísérletet teszek, a későbbiekben megvizsgálom az egyszerre megvalósuló szabad munka- és tőkeáramlás hatásait.

5. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: Ezt a feltételt kritika nélkül el tudom fogadni, így én is alkalmazom.
6. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: A neoklasszikus modellnek ez a feltételezése is olyannak tekinthető, amit egyszerűsége miatt annak ellenére is alkalmazunk, hogy tudjuk: nem teljesül a valóságban. Olyannyira nem, hogy számos ország legfontosabb gazdasági problémái közé sorolja a munkanélküliség és az aktivitás/inaktivitás kérdését.
7. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: Ez az egyik legproblematisabb leegyszerűsítés az elméleti modellekben. A ceteris paribus klauzula lehetővé teszi az egyszerűbb (és látványosabb) elemzést, azonban jelen esetben igen komoly hatásokat hagy figyelmen kívül. A globalizálódó világgazdaságban általánosan megfigyelhető, (az Európai Unióban pedig egyenesen az unió lényegét adó alapelv) a szabad kereskedelem és akadálymentes tőkeáramlás felé való elmozdulás. A munkaerő-áramlás szempontjából ennek azért van jelentősége, mert, ha ez utóbbit korlátozzuk, ám az előbbi kettő szabad, akkor a végeredmény nagyon hasonló lesz (bérek kiegyenlítődése, munkapiaci feszültségek stb.), csak más úton jutottunk el az eredményhez. Erre a fontos tényre a későbbiekben részletesen is kitérek.
8. Feltételre vonatkozó kritikai megjegyzés: Ezt a feltevéseket számos közgazdasági elemzés alkalmazza, az egyszerűbb elemzés miatt. A migráció szempontjából azonban nagyon komoly jelentőséggel bír, hogy nincsenek tökéletes (és költségmentes) információk. Az utazás az ismeretlenbe érzése komoly visszatartó erő. Egy potenciális migránsnak ugyanis nagyon komoly kockázatokat kell viselnie, ha külföldön szeretne munkát vállalni. Nincs specifikus helyismerete, nincs pontos információja a munkakörülményekről, a bérekről, a megélhetési költségekről stb. Ezért van komoly jelentősége a migráció számára a kapcsolati hálóknak. Számos esetben megfigyelhető, hogy ha van külföldi ismeretség, könnyebben döntenek a vándorlás mellett az emberek. Fenntartásaim ellenére a 8. feltételt én is alkalmazom, mert úgy érzem modell szinten nincs alternatíva. A 8. feltétellel szemben számos kritikus mű született, (Polányi, 2004, p. 26) például ezt írja: „Tézisünk az, hogy az

önszabályozó piac eszméje jórészt merő utópia. Ilyen piac egy pillanatig sem létezhet a társadalom emberi és természeti szubsztanciájának megsemmisítése nélkül: az embert fizikailag teszi tönkre, környezetét pedig pusztasággá változtatja”.

9. Szintén egy olyan feltevés, mely nem valósul meg a nemzetközi munkaerő-áramlás gyakorlatában. Az egyik legfontosabb minőségi különbség a hazai és külföldi munkaerő között a nyelvtudás. De problémát okozhatnak az országoként eltérő képzési, vagy akár a kulturális különbségek is. Mindezek ellenére a 9. feltételt én is alkalmazom a modellalkotás során.

Az 18. ábra összefoglalja a neoklasszikus migrációelmélet alapfeltevéseit és az azokkal szembeni kritikákat, ill. megmutatja, hogy mennyire teljesülnek a kelet-nyugat-európai migráció során ezek a feltevések:

A neoklasszikus modell axiómái			
		(Nagyjából) teljesül	(Inkább) Nem teljesül
1) 2 ország			
2) Status quo		2)	1)
3) TLH és a növekedés a termelési tényezők függvénye		5)	3)
4) Két termelési tényező, parciális termelési függvény			4)
5) $\left(\frac{K}{L}\right)_{Külföld} > \left(\frac{K}{L}\right)_{Belföld} \Rightarrow W_{Külföld} > W_{Belföld}$			6)
6) Teljes foglalkoztatás			7)
7) Nincs áru, szolgáltatás, és tőke áramlás			8)
8) Tökéletes verseny, tökéletes és költségmentes információk			9)
9) Homogén termelési tényezők			

18. ábra: A Neoklasszikus modell axiómái a gyakorlatban

Forrás: saját ábra

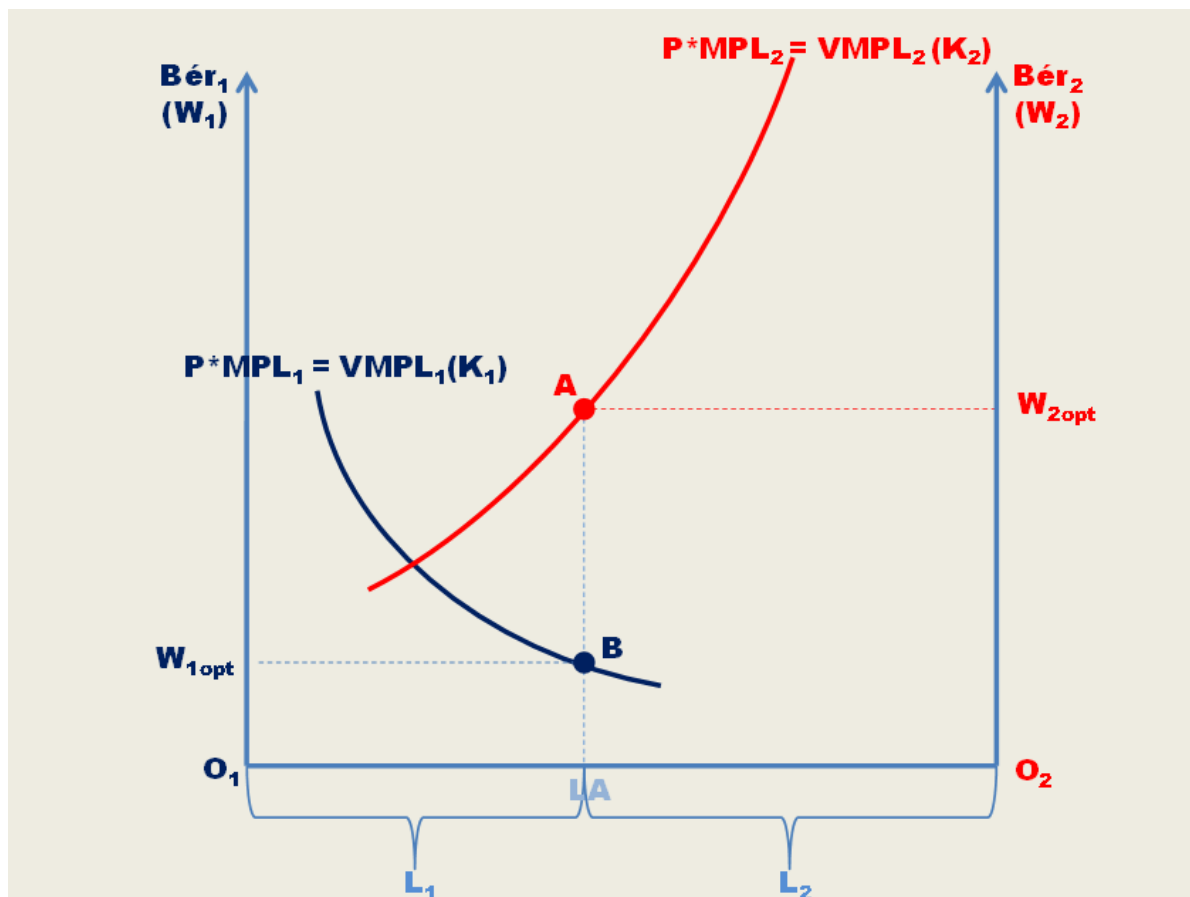
A fenti 9 egyszerűsítő feltétel kritikai elemzésének segítségével a 3. hipotézist elfogadtam, és megfogalmaztam értekezésem 3. tézisé:

3. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet alapfeltevései számos esetben olyan mértékben rugaszkodnak el a valóságtól, hogy az már a modell általános alkalmazhatóságát, és a következtetések levonását is veszélyezteti. Mindezek ellenére a neoklasszikus migrációs modellnek van létjogosultsága, amennyiben a nemzetközi munkaerő-áramlás mértékét és hatásait a tiszta piacgazdaság keretei között szeretnénk elméleti síkon megvizsgálni.

3.2.2. A neoklasszikus munkaerő-áramlási modell ismertetése

Először azt nézem meg, hogy milyen következtetések vonhatók le a munkaerő-áramlás gazdasági hatásaira vonatkozóan az adott feltételrendszer mellett. A 19. ábra és a 20. ábra néhány alapösszefüggés tisztázása mellett a migráció munkapiaci és jövedelmi hatásait követi nyomon. Az ábrák két ország munkapiacát forgatják egybe, így a munkaerő-áramlás, mint termelési tényező mozgás hatásai egyszerre lesznek kimutathatók mindkét országban.⁷⁵

⁷⁵ A későbbiekben ugyanezt az ábrázolási technikát alkalmazom a tőkeáramlás kapcsán is.

19. ábra: 2 országos világgazdasági modell eltérő bérekkel

Forrás: Saját ábra

A 19. ábra látható jelölések a következők:

- Vízszintes tengely (L): a munka mennyiségét mérjük rajta, fontos kiemelni, hogy hossza a két ország együttes munkaerő-állománya ($L_1 + L_2$). A munkaerő-tengelyen kijelölt két pont (LA) az eredeti (migráció nélküli) munkaerő-allokációt mutatja.
- O_1 : az 1-es ország (munkaerőt küldő alacsonyabb bérű ország) munkatengelyének origója. Az 1-es ország munkamennyisége balról jobbra haladva nő, míg eléri a kapacitáskorlátot (az ország maximálisan elérhető munkaerő-állományát), mely az O_1 -LA szakasznak felel meg.
- $Bér_1 (W_1)$: az 1-es ország béreit adott valutában kifejező bértengely. Az O_1 - W_{1opt} szakasz hossza az 1-es ország béreit mutatja, feltételezve a teljes foglalkoztatást, a tökéletes versenyt, és a vállalatok profitmaximumra való törekvését. Ismert közgazdasági összefüggés, hogy a fenti egyszerűsítő feltételek mellett az optimális

(értsd profitmaximumot biztosító) bér ott található, ahol $W = VMPL$.⁷⁶ Az O_1 -LA szakasszal jelzett munkamennyiségnél $VMPL_1$ határtermék-érték függvényénél ez pontosan W_{1opt} bért jelent.

- $VMPL_1(K_1)$, $VMPL_2(K_2)$: Az adott országok határtermék-érték függvényei adott (K_1 , ill. K_2) tőkeállomány mellett. Azt feltételezzük, hogy 2-es ország termelési adottságai maximális munkaerő-kihasználtság mellett magasabb határtermék értéket eredményeznek, ami csak akkor lehetséges, ha
 - a) ugyanolyan technológiák mellett nagyobb az egy főre jutó tőkeállomány
 - b) ugyanolyan tőkeállomány mellett jobb a technológia
 - c) az első kettő valamilyen kombinációja
 - d) valamely egyéb a modellben most nem tárgyalt tényező határtermék-érték növelő hatása (pl. humán tőke, természeti tényezők)

Az országok közötti termelékenységi különbségek magyarázatai rendkívül szerteágazóak, disszertációmban ezzel a kérdéssel nem kívánok részletesebben foglalkozni. Azt azonban megjegyezném, hogy a valósághoz minden bizonnyal a c) és d) eset áll közelebb, míg a mostani modellben az egyszerűbb kezelhetőség miatt az a) eset hatásait vizsgálom.

- O_2 : a 2-es ország (munkaerőt fogadó magasabb bérű ország) munkatengelyének origója. A 2-es ország munkamennyisége jobbról balra haladva nő, míg eléri a kapacitáskorlátot, mely az O_2 -LA szakasznak felel meg.
- $Bér_2 (W_1)$: a 2-es ország béreit adott valutában (amely valutánem megegyezik azzal, melyben az 1-es ország béreit mértük) kifejező bértengely. O_2 - W_{2opt} szakasz hossza a 2-es ország béreit mutatja, feltételezve a teljes foglalkoztatást, a tökéletes versenyt, és a vállalatok profitmaximumra való törekvését. A fenti egyszerűsítő feltételek mellett az optimális (értsd profitmaximumot biztosító) bér ott található, ahol $W = VMPL$. Az O_2 -LA szakasszal jelzett munkamennyiségnél $VMPL_2$ határtermék-érték függvényénél ez pontosan W_{2opt} bért jelent.

Mint azt korábban tisztáztuk, a neoklasszikus modell a bérkülönbségeket tekinti a munkaerő-migráció kiváltó tényezőjének. Ahhoz, hogy a béreket tökéletesen kiegyenlítő munkaerő-áramlás megvalósuljon, az alábbi feltételeknek kell teljesülnie:

⁷⁶ Tehát ahol a munkabér megegyezik az utolsó munkás határtermék-értékével.

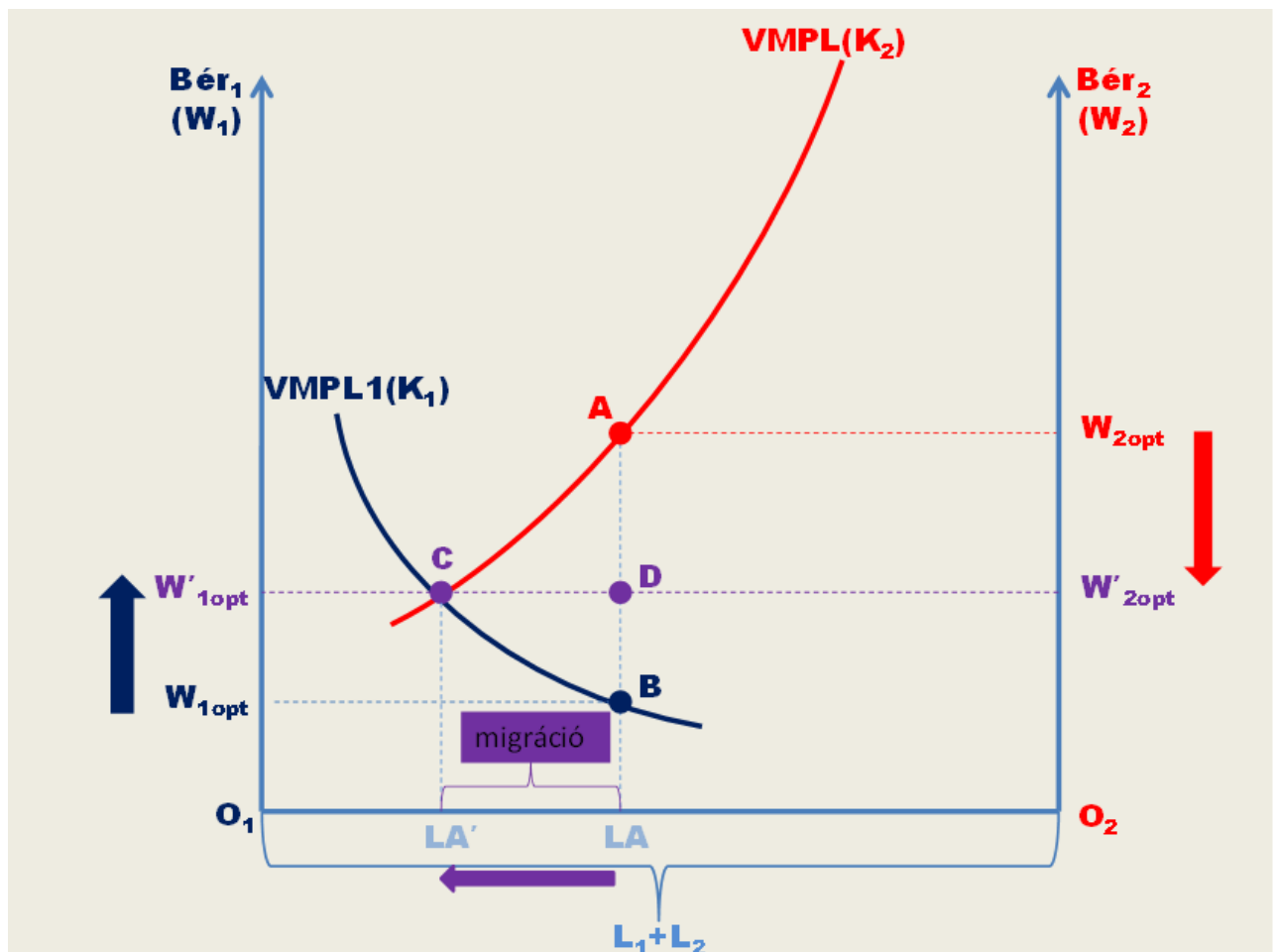
- a) A munkaerő homogén termelési tényező, vagyis a két ország munkaerő-állománya és annak hatékonysága között semmilyen különbség nincs.⁷⁷
- b) Az egyes országok munkavállalói racionális egyének, tökéletesen informáltak és munkavégzésük helyszínét kizárólag az alapján választják ki, hogy hol magasabbak a bérek.
- c) A munkaerő-áramlás teljesen szabad, annak nincsen sem adminisztratív (pl. hatósági szabályozások lásd 2004-2011 közötti derogáció az EU-ban), sem egyéb (pl. nyelvtudás hiánya) akadálya.
- d) A munkaerő-áramlás nem jár tranzakciós költségekkel.

3.2.3. A migráció és hatásai a modellben:

Abban az esetben, ha teljesülnek a fenti feltételek (a neoklasszikus elmélet pontosan ezt feltételezi, lásd pl. (Krugman, et al., 2012, p. 70)⁷⁸, akkor a migráció addig zajlik, amíg az azt kiváltó ok (a bérek különbsége) el nem tűnik. Mivel a munkaerő-állomány az alacsonyabb bérű országban csökken a magasabb bérű országban pedig nő, és mivel feltételeztük a csökkenő hozadékú Cobb-Douglas féle termelési függvény létezését (Cobb & Douglas, 1928), a munkaerőt kibocsátó országban emelkednek, a munkaerőt befogadó országban csökkennek a bérek. A folyamat időintervallumával most nem foglalkozom, a végeredményt pedig a 20. ábra segítségével elemzem:

⁷⁷ Hatékonyság-különbséget, mint azt a fentiekben tisztáztuk, egyedül az országok egy főre eső tőkeállománya okozhat.

⁷⁸ A hazánkban is nagy sikert aratott (a Panem kiadó gondozásában megjelent) Nemzetközi Gazdaságtan tankönyv 9. (magyarul sajnos nem elérhető) kiadása.

20. ábra: A munkaerő-áramlás béreket kiegyenlítő hatása

Forrás: Saját ábra

A 20. ábra alapján jól látható, hogy a korábban meglévő bérkülönbségek a munkaerő migrációja révén megszűntek. Az ábrán W'_{1opt} a migráció hatására kialakuló egyensúlyi bért jelöli a küldő országban, amely megegyezik a fogadó országban kialakuló migráció utáni bérrel (W'_{2opt}). Az LA-LA' szakasz pedig a küldő országból a fogadó országba áramló munkaerő számát mutatja. A nyilak értelemszerűen a változás irányát és nagyságát ábrázolják.

Miután a fentiekben a jelöléseket tisztáztuk, nézzük meg a migráció gazdasági hatásait:

3.2.3.1 GDP és bérhatás:

Az 1-es ország induló GDP-je az adott feltételrendszer mellett nagyon egyszerűen

megállapítható: $GDP_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL$. A migráció hatására az, $\overline{LA - LA'}$ szakasszal

jellemezhető mennyiségű munkaerő áramlik ki az 1-es országból. Ennek (ceteris paribus) GDP

csökkentő hatása van. A módosult GDP: $GDP'_1 = \int_{O_1}^{LA'} VMPL_1 \cdot dL$. Ebből adódóan a GDP

változás területe: $\Delta GDP_1 = -T_{LA'-LA-B-C}$, vagy ami ezzel egyenértékű:

$\Delta GDP_1 = - \int_{LA'}^{LA} VMPL_1 \cdot dL$ tehát a GDP változásának mértékét a 10. ábrán a LA', LA, B és C

pontok által körbezárt terület mínusz egyszerese mutatja. A GDP változásának mértéke adott tőkeállomány mellett alapvetően 2 dologtól függ:

- Egyrészt attól, hogy milyen meredek a termelési függvényből származtatott határtermék-érték függvény (magyarul milyen technológiával hasznosítjuk az adott mennyiségű tőkeállományt, ill. mekkora a tőke és munka parciális termelési rugalmassága), és ebből adódóan mekkora lesz a béremelkedés a küldő országban.
- Másrésztől (és a mi szempontunkból most ennek van jelentősége), attól, hogy mekkora a migráció nagysága.⁷⁹

Az ábra alapján megbecsülhető a migráció jövedelmi hatása. Ahogy korábban is többször utaltam rá, feltételezzük, hogy az 1-es ország termelési függvénye a közgazdasági modellekben gyakran alkalmazott Cobb-Douglas típusú. Azzal kapcsolatban, hogy létezik-e és ha igen egyértelműen meghatározható-e egy ország termelési függvénye, és ez Cobb-Douglas típusú-e vagy sem, erősen megoszlanak a vélemények. Kétségtelen tény azonban, hogy a Cobb-Douglas termelési függvénynek van néhány vonzó tulajdonsága:

- először is, jól tükrözi a csökkenő hozadékot, és kellőképpen egyszerűvé (értsd kezelhetővé) teszi a kibocsátás alakulásának elemzését.
- Másodsor, visszaadja azt az alapvető összefüggést, hogy akár a tőkeállomány, akár a munkamennyiség növelése, akár az alkalmazott technológia változása pozitív hatással van a GDP-re.

Az előbb említett tulajdonságok miatt a Cobb-Douglas termelési függvény rendkívül népszerű közgazdasági elemzési eszköz, számos modell él vele. Dolgozatomnak ebben a fejezetében elméleti következtetések levonására, modellszintű elemzésre törekszem, így a fenti kételyek

⁷⁹ Természetesen a migráció nagysága is függ az előbbiektől, és mint a későbbiekben igazolom, a migráció nagyságrendjét végső soron a tényezőintenzitásbeli különbségek döntik majd el.

tudatában is ezt az elemzési eszközt választom. A Cobb-Douglas termelési függvény általam használt általános alakja:

$$Y_1 = \bar{A}_1 \cdot \bar{K}_1^{\bar{\alpha}_1} \cdot L_1^{1-\bar{\alpha}_1}$$

Ahol:

- Y_1 az 1-es ország reál GDP-je⁸⁰
- „ A_1 ” paraméter a technológiai szintre utaló (konstans), mint külső adottságként megjelenő tényező⁸¹
- „ K_1 ” a rövidtávon rögzített tőkeállomány
- „ L_1 ” a változó munkaállomány
- α_1 pedig a termelési függvény rugalmassági együtthatója.⁸²

Természetesen az árszínvonal ismeretében meghatározhatjuk a nominális GDP értékét is:

$P_1 \cdot Y_1 = \bar{P}_1 \cdot \bar{A}_1 \cdot \bar{K}_1^{\bar{\alpha}_1} \cdot L_1^{1-\bar{\alpha}_1}$. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a GDP változás esetében jóléti hatás szempontjából a reál GDP változása a mérvadó. Mindez addig nem jelent problémát számunkra, amíg a vizsgált időszakban konstans árszínvonalakkal dolgozunk.⁸³ Számos közgazdasági modell (így a legtöbb makroökonomia és nemzetközi gazdaságtan tankönyv) α értékére az egyszerűbb kezelhetőség végett $\frac{1}{2}$ -et számol, a valósághoz azonban az $\frac{1}{3}$ áll közelebb.⁸⁴ A termelési függvény L szerint vett (parciális) deriváltja (a határtermék-függvény):

$MPL_1 = \frac{dY_1}{dL_1} = \frac{(1-\bar{\alpha}_1) \cdot \bar{A}_1 \cdot \bar{K}_1^{\bar{\alpha}_1}}{L_1^{\bar{\alpha}_1}}$. Tudjuk, hogy MPL-t egy exogén, konstans P-vel megszorozva⁸⁵ a határtermék érték függvényét (VMPL) kapjuk. Ennek megfelelően (feltételezve

⁸⁰ A termékben kifejezett, denominált reál GDP csak elméleti szinten létezik, a gyakorlatban annak változását szokták elemezni, és gazdasági növekedésként értelmezni.

⁸¹ A konstans tényezőket egy följük húzott vonallal jelöltem a képletben. Az A_1 paramétert a nemzetközi szakirodalom gyakran TFP-vel jelöli (Total Factor Productivity).

⁸² Ez a paramétert úgy is értelmezhető, amely megmutatja, hogy mekkora a GDP-n belül a tőkejövedelem aránya, míg az $1-\alpha$ a munkajövedelem/GDP arányra utal.

⁸³ Megint egy olyan feltételezés, mely a valóságban nem teljesül.

⁸⁴ Nem feledve a Cobb-Douglas függvény alkalmazhatóságával kapcsolatban tett szkeptikus megjegyzéseket. A továbbiakban a rugalmassági együtthatókra α , ill. $1-\alpha$ értékeket használunk, kikötve, hogy: $0 < \alpha < 1$.

⁸⁵ Természetesen az is lehet vita tárgya, hogy konstans-e P. Ez a közgazdasági modellekben csak akkor igaz, ha tökéletes versenyt feltételezünk, minden egyéb tényező változatlansága mellett. A bevezető feltételrendszerben ezt rögzítettem, és a továbbiakban nem vizsgálom az árszínvonal változásának hatásait.

a konstans árszínvonalat): $VMPL_1 = \frac{(1 - \bar{\alpha}_1) \cdot \bar{A}_1 \cdot \bar{P}_1 \cdot \bar{K}_1^{\bar{\alpha}_1}}{\bar{L}_1^{\alpha_1}}$. Az is könnyen belátható

közgazdasági alapösszefüggés, hogy a profitmaximumra törekvő vállalatok által (versenyző) munkapiacon kialakított optimális bér: $W_{1opt} = VMPL_1$. Így, ha az 1-es ország munkaerő-állományát (\bar{L}_1) behelyettesítjük a termelési függvénybe⁸⁶, megkapjuk az 1-es ország kiinduló GDP-jét (Y_1), ha \bar{L}_1 -et $VMPL_1$ -be helyettesítjük, megkapjuk az optimális bért (W_{1opt}). Ezt követően, ha feltételezzük, hogy (minden egyéb változatlansága mellett) a migráció hatására L_1 -re csökken az egyes ország munkaerő-állománya, (egyszeri jelentős migráció megy végbe egy országban)⁸⁷, ismét meghatározhatjuk a nominális GDP-t (GDP_1'), ill. az optimális bért (W_{1opt}'). Esetünkben annak van jelentősége, hogy adott (és változatlan) K , A , P , ill. α paraméterek mellett meghatározhatjuk egy x százalékos migráció jövedelmi hatását.

A modell alapján könnyen megállapítható, hogy míg az 1-es országban csökken a GDP, a 2-es országban a bevándorlók hatására megnövekedett munkaerő-állomány növeli a bruttó hazai összterméket. Ennek a növekménynek a mértékét a $\Delta GDP_2 = T_{LA'-LA-A-C}$ terület mutatja, vagy

ami ezzel egyenértékű: $\Delta GDP_2 = \int_{LA}^{LA'} VMPL_2 \cdot dL$ tehát a GDP változásának mértékét a 10. ábrán

a LA' , LA , A és C pontok által körbezárt terület mutatja. Érdeemes megjegyezni, ahogy ezt (Layard, et al., 1992) is megteszi, hogy a befogadó ország GDP növekménye (a magasabb bérek miatt) meghaladja a küldő ország GDP csökkenését, vagyis a migráció összesített jóléti hatása a két országban együttesen pozitív. Ezt mutatja a $\Delta GDP_1 + \Delta GDP_2 = T_{A-B-C}$ terület, másként:

$\Delta GDP_2 - \Delta GDP_1 = \int_{LA}^{LA'} VMPL_2 \cdot dL - \int_{LA'}^{LA} VMPL_1 \cdot dL$, melyet a szakirodalom Harberger

háromszögnek⁸⁸ nevezett el.

⁸⁶ Feltételezzük, hogy nincs munkanélküliség.

⁸⁷ Az általam alkalmazott modell, csak részben dinamikus. Két időpont közötti változást meg tudunk jeleníteni a segítségével (ezt meg is teszem), így akár azt is mondhatjuk, hogy a gazdasági összhatás szempontjából csak a kiinduló és végső állapot érdekel minket. Arra viszont a modell nem alkalmas, hogy a kezdő- és végpont közötti változások dinamikájáról informáljon minket.

⁸⁸ Ezt a (nem csak pozitív) jóléti hatásokat összesítő módszert a migráció hatásán kívül más területen is alkalmazzák (pl. externáliák holtteher-vesztesége, külkereskedelem jóléti hatása stb.). A Harberger háromszögről bővebben értekeznek: (Hines, 1999)

A valós európai uniós folyamatokat az elméleti közgazdaságtan következtetéseivel összevetve érdekes ellentmondásra bukkanhatunk. A 2004-es keleti bővítéskor a legtöbb régi tagállam⁸⁹ derogációs kérelemmel élt a szabad munkaerő-áramlást illetően. A jövedelmi hatásokat figyelembe véve azonban a közgazdasági logika szerint nem nekik, hanem a fejletlenebb országoknak kellett volna derogációs kérelemhez folyamodniuk.

A fenti probléma tisztázására fogalmaztam meg 4. hipotézisemet, melynek bizonyítását a következő alfejezetben vezetem le.

4. hipotézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme.

Ahhoz, hogy a fenti látszólagos ellentmondást feloldjuk, érdemes egy kicsit tovább vizsgálni a jövedelmi hatásokat. Vizsgáljuk meg, hogyan járnak az egyes termelési tényező tulajdonosok a migrációval, ehhez nézzük meg még egyszer a 20. ábraát!

3.2.3.2 Jövedelemelosztási hatás:

Az 1-es ország kiinduló GDP-jét ($GDP_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL$) egyszerű modellünkben két részre

oszthatjuk: a munkások (bér) jövedelmére, és a tőkészek profitjövedelmére. A GDP-ből kifizetett

összes bért a $T_{O_1-LA-B-W_{1opt}}$ terület, vagyis $\sum W_{1opt} = \int_{O_1}^{LA} W_{1opt} \cdot dL$ mutatja. A GDP többi része a

profit, melyet Π -vel jelölök. $\Pi_1 = GDP_1 - \text{összes bér} = \int_{O_1}^{LA} (VMPL_1 - W_{1opt}) \cdot dL$. Ha megnézzük

az 1-es ország módosult GDP-jének (GDP'_1) összetételét, azt látjuk, hogy bár az összes bér a

$T_{O_1-LA'-C-W'_{1opt}}$ területre, azaz $\sum W'_{1opt} = \int_{O_1}^{LA'} W'_{1opt} \cdot dL$ változott,⁹⁰ ez a munkavállalók jólétét nem

érinti kedvezőtlenül, sőt az 1-es ország munkavállalói valójában jól járnak a migrációval, hiszen a migránsok által keresett $T_{LA'-LA-D-C}$ területtel jellemezhető bérjövdelem

⁸⁹Írország, Nagy-Britannia és Svédország kivételével.

⁹⁰ A változás előjele nem határozható meg egyértelműen, attól függ, hogy a migrációs hatás, vagy a bérhatás erősebb.

$\sum W'_{1opt,mig} = \int_{LA'}^{LA} W'_{1opt} \cdot dL$ is az ő jövedelmüknek tekinthető.⁹¹ A migránsok bére nem része a

GDP-nek, de a bruttó nemzeti jövedelem (GNI) mutatója tartalmazza ezt a bért is.⁹²

Összességében megállapítható tehát, hogy a migráció kedvezően érinti a kibocsátó ország munkavállalóit, akiknek bére (függetlenül attól, hogy elvándoroltak, vagy sem) W_{1opt} -ról W'_{1opt} -ra növekedett. Növekedés figyelhető meg az 1-es ország GNI-jében is, mely a kiinduló

helyzetben megegyezett GDP_1 -el $(\int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL)$, a változás után pedig

$GNI'_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL + \int_{LA'}^{LA} (W'_{1opt} - VMPL_1) \cdot dL$. A GNI növekménye tehát a T_{B-D-C} területnek

felel meg, ami $\int_{LA'}^{LA} (W'_{1opt} - VMPL_1) \cdot dL$. Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy az elvándorló

munkaerő, és az ennek következtében emelkedő bérek révén 1-es országban jövedelem újraelosztás megy végbe, mely kedvezőtlenül érinti 1-es ország tőketulajdonosainak profitjövedelmét.

Ez (ahogy a fentiekben tisztáztuk) a kiinduló helyzetben $\Pi_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL - \int_{O_1}^{LA} W_{1opt} \cdot dL$

területtel volt jellemezhető, majd a változás hatására $\Pi'_1 = \int_{O_1}^{LA'} VMPL_1 \cdot dL - \int_{O_1}^{LA'} W'_{1opt} \cdot dL$ területre

csökkent. A 20. ábra alapján összegezve tehát a migráció jövedelmi hatásait:

⁹¹ Az, hogy valamely jövedelmet melyik országhoz soroljuk, első ránézésre egyszerű kérdésnek tűnhet, valójában nem az. Tekinthető-e például magyar jövedelemnek az évek óta külföldön dolgozó, és családjával ott is élő magyar állampolgár jövedelme? Ha nem, kizárhatjuk-e Magyarország jövedelmei közül az összes külföldön dolgozó magyar munkavállaló bérét? Statisztikailag persze egyszerű ezekre a kérdésekre válaszolni (lásd a következő lábjegyzetpontot), azonban azt is könnyű belátni, hogy a statisztikai módszertan a migrációs jövedelem elszámolásokat illetően közel sem tökéletes.

⁹² Feltéve, hogy a migránsok gazdasági érdekeltsége továbbra is az 1-es országhoz köti őket. Az IMF által ajánlott fizetési mérleg statisztikákban (Magyar Nemzeti Bank, 2006) ez úgy jelenik meg, hogy minden 1 évnél rövidebb munkaviszonyból származó külföldi bérjövedelem része az adott ország GNI-jének, ill. ha egy évnél hosszabb idejű munkavállalásról van szó, akkor a hazautalt jövedelem része az adott ország GNDI-jének (a GNI-nek nem). Ezek a hazautalt jövedelmek nagyon komoly hatással is lehetnek egyes országok folyó fizetési mérlegére, ahogy az pl. (Barrel, et al., 2007, p. 11) tanulmányában is megtalálható.

az 1-es országban:

- 1) A GDP a $T_{LA'-LA-B-C}$ területtel csökkent. A GDP csökkenés mértéke függ:
 - az elvándorlók számától, mely azonban a két ország közötti jövedelmkülönbség mértékén múlik
 - a munkakeresleti függvény inverzének ($VMPL_1$) meredekségétől.

- 2) A GNI a T_{B-D-C} területtel növekedett. Ennek a növekménynek a mértékét ugyanazon tényezők befolyásolják, amelyek a GDP változásra is hatással voltak. A GNI (pozitív) változása és a GDP (negatív) változása közötti különbséget a migránsok külföldön elért bérjövödelme jelenti.⁹³ Hosszabb távon (egy éven túl) azonban ez csak akkor tekinthető a migránsokat küldő ország nemzeti jövedelmének, ha a gazdasági érdek a migránst továbbra is hazájához köti.

- 3) A munkaerő-áramlás hatásaival jól járnak az otthon maradt hazai munkavállalók (az ő jóléti nyereségük a $T_{W_{opt}-E-C-W'_{opt}}$ területtel jellemezhető), és a migránsok, (ők a $T_{E-B-D-C}$ területnek megfelelő pluszjövödelmet szerzik), tehát a migránsokat küldő ország valamennyi munkavállaló állampolgára nyer a munkaerő-áramlással (mindösszesen: $T_{W_{opt}-B-C-W'_{opt}}$ területnek megfelelő jövedelemmel gyarapodnak)

- 4) Ugyanakkor rosszul járnak a migrációval a migránsokat küldő ország tőketulajdonosai, akiket a magasabb bérek és a kisebb hazai munkaerő-állomány (a kettő összefügg) egyaránt hátrányosan érint. A tőketulajdonosok vesztesége az 1-es országban a $T_{W_{opt}-B-C-W'_{opt}}$ területtel jellemezhető.

a 2-es országban:

- 1) A GDP a $T_{LA-LA'-C-A}$ területtel növekedett. A GDP növekedés mértékét ugyanazok a tényezők befolyásolják, mint amelyek 1-es országban a csökkenést okozták (elvándorlók száma, inverz munkakeresleti függvény meredeksége). Érdeemes felhívni

⁹³ Ez modellünkben nagyon egyszerűen igazolható: ha a migránsok jövedelméből ($T_{LA-LA'-C-D}$), kivonjuk a GDP változás területét ($T_{LA-LA'-C-B}$), pontosan GNI változás területét (T_{B-D-C}) kapjuk.

a figyelmet⁹⁴ arra a tényre, hogy ha az elméleti közgazdaságtan fentebb felsorolt alapfeltevései fennállnak, akkor egészen biztos, hogy 2-es ország GDP növekménye meghaladja az 1-es ország GDP csökkenését. Összességében tehát a migráció hatékonyságnövekedéssel, a világgazdasági termelés növekedésével jár. Ez a világgazdasági GDP növekmény a T_{A-B-C} területtel jellemezhető.

- 2) A GNI a T_{A-C-D} területtel növekedett. Ennek a növekménynek a mértékét ugyanazon tényezők befolyásolják, amelyek a GDP-növekményre is hatással voltak. Érdekes külön kihangsúlyozni, hogy míg a GDP esetében 1-es országban csökkenést, 2-es országban növekedést tapasztaltunk (pozitív összesített eredménnyel), addig a GNI mindkét országban növekedett. A két ország együttes GNI növekményének területe T_{A-B-C} megegyezik a két ország együttes GDP növekményének területével. Nem az a kérdés tehát, hogy jól jár-e a világgazdaság a nemzetközi munkaerő-áramlással, hanem az, hogy ezt a jólétet melyik ország jövedelmének tekintjük. Ha a GDP-t nézzük, az 1-es ország veszít, a 2-es nyer (többet, mint amennyit az 1-es veszít), ha a GNI-t vizsgáljuk, akkor mindkét ország jövedelemváltozása pozitív. A neoklasszikus közgazdasági elmélet egyértelmű üzenete tehát, hogy a migráció kedvező gazdasági jelenség, mely hatékonyságnövekedéssel és pozitív jóléti hatásokkal jár.
- 3) A jólét növekedése azonban nem jelenti azt, hogy 2-es ország valamennyi gazdasági szereplője jól jár. A neoklasszikus elmélet szerint a két ország bérei a munkaerő-áramlás következtében kiegyenlítődnek, ami 2-es ország esetében bércsökkenést jelent.⁹⁵ Kijelenthető tehát, hogy a modell szerint 2-es ország munkavállalói (a migránsokat leszámítva) rosszul járnak.⁹⁶ A munkavállalók veszteségét a $T_{W_{2opr}-A-D-W'_{2opr}}$ terület jellemzi.

⁹⁴ Számos migrációs elmélettel foglalkozó irodalom meg is teszi (Kondoh, 2017).

⁹⁵ Jelen esetben ez nominális bércsökkenés, ám a tökéletes verseny miatti változatlan árszínvonalat feltételezve ez egyúttal reálbércsökkenést is jelent. Azt a kérdést persze nem szabad kikerülni, és a neoklasszikus elmélet kritikai elemzésében ezt meg is vizsgáltam, hogy tekinthető-e változatlan az árszínvonal világgazdasági termelésnövekedés esetén.

⁹⁶ Ezt egy nagyon fontos megállapításnak tartom, még akkor is, ha nem feltétlenül, és nem minden esetben igaz. Megerősíti ugyanis a fejlettebb országok munkaerő-áramlástól való félelmeit. A tömeges munkaerő-áramlásnak főleg a leginkább érintett szektorokban valóban lehet hatása a bérekre. Az mindenesetre könnyen belátható, hogy ha a migráció tömeges jelenség, és kedvezőtlenül érinti a hazai munkavállalókat, akkor a migráció korlátozásának kérdése a nagypolitika szintjén is megjelenik, hiszen a probléma (sokszor látszólagos) kezelésével szavazatokat

- 4) 2-es ország tőketulajdonosai egyértelműen a migráció nyerteseinek tekinthetők, hiszen egyrészt plusz munkaerőhöz jutnak, másrészt a munkaerő olcsóbbá válik a bérek csökkenése miatt. A tőketulajdonosok nyeresége a $T_{W_{2opt}-A-C-W'_{2opt}}$ területtel jellemezhető, mely nagyobb, mint a munkavállalók vesztesége.

A fentieket kicsit leegyszerűsítve kijelenthető tehát, hogy:

- A GDP 1-es országban csökken, 2-es országban nő, és a növekmény meghaladja a csökkenést.
- A GNI mindkét országban nő. Az összesített GNI növekmény megegyezik az összesített GDP növekménnyel.
- A migránsok és az 1-es ország munkavállalói jól járnak, míg a 2-es ország munkavállalói veszítenek.
- 1-es ország tőketulajdonosai jól, 2-es ország tőketulajdonosai rosszul járnak a migrációval.

A 3.2.3.2-es alfejezetben bemutatott levezetés alapján a 4. hipotézist elfogadom, és megfogalmazom értekezésem 4. tézisét:

4. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme. Ezek az országok, bár elméletileg jól járnak a szabad munkaerő-áramlással (pozitív GDP és GNI hatás), valójában a várható bér- és munkapiaci feszültségek miatt, elsősorban politikai okokból nyúltak az átmeneti korlátozások eszközéhez.

3.2.4. A migrációt helyettesítő tőkeáramlás hatásai a modellben

Még érdekesebb képet kaphatunk, ha a munkaerő-áramlás folyamatát a tőkeáramlással együtt vizsgáljuk. A tőke, mint termelési tényező ugyanis egyrészt mobilabb a munkánál, másrészt áramlásával kapcsolatban lényegesen kevesebb korlátozást alkalmaznak. A tőkeáramlás fejlett-fejletlen régiók viszonylatában általában ellentétes irányú, mint a munkaerő-áramlás. Alapvető

lehet nyerni. Nem véletlen, hogy éppen az a Németország és Ausztria korlátozta legtovább (a maximálisan lehetséges 7 évig) a szabad EU-s munkaerő-áramlást, ahol a felmérések szerint a legnagyobb volt a társadalmi ellenállás.

közgazdasági összefüggés, hogy a tőkeszegény régiókba irányuló tőkebefektetések magasabb határterméket (profitot) érhetnek el. Ezt a hatást gyengíti, hogy a tőkét kiegészítő munkaerőnek a fejlettebb (kibocsátó) térségben magasabb a termelékenysége, erősíti viszont, hogy az alacsonyabb bérek miatt a termékek előállításának egységköltsége a fejletlenebb célországban alacsonyabb.⁹⁷

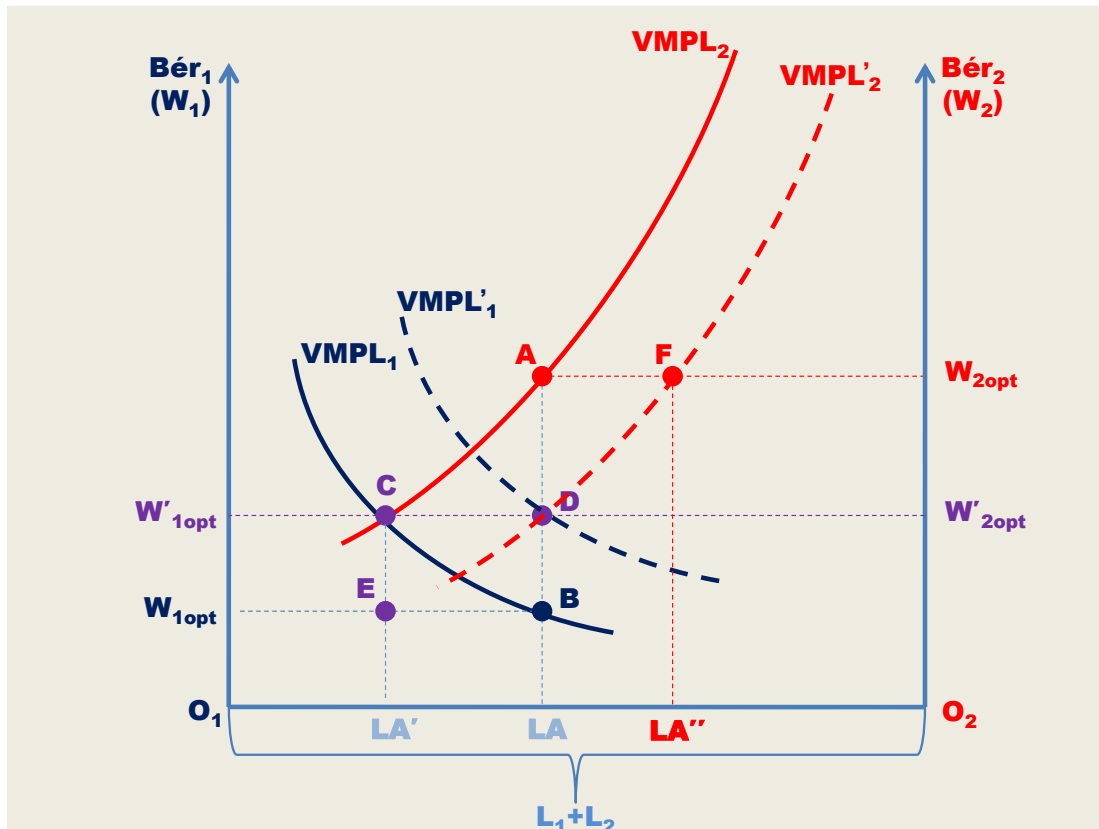
A tőke és a munka áramlása szorosan összefügg egymással. A tőkeáramlás révén gyorsulhat a fejletlenebb ország gazdasági növekedése, új munkahelyek jöhetnek létre, emelkedhet a bérszínvonal. Ha ezek a kedvező hatások bekövetkeznek, csökken a munkavállalási céllal elvándorolni szándékozók létszáma. Ha viszont a munkaerő elvándorlása tartósan magas marad, csökken az ország tőkevonzó képessége is, a migráció ugyanis emeli a béreket a kibocsátó országban, csökken a munkaerő-kínálat, és feltehetően csökken a képzett munkaerő aránya is.

A külföldi működő tőke-befektetések fontos szerepet játszanak a közép-kelet-európai gazdaságok átalakulásában, felzárkózásában. A rendszerváltást követően komoly szerkezetváltás, technológia transzfer és munkahelyteremtés volt a befektetések eredménye. A bérek a versenyszférában magasabbak az átlagosnál, de még mindig lényegesen elmaradnak a fejlett országok bérszínvonalától mögött. Ebből következik, hogy a jövőben továbbra is jelentős költségelőnnyel lehet majd az új tagoknál termelni, ami további befektetésekre ösztönöz. Az EU tagsággal ráadásul az országhoz tartozó kockázatok is jelentősen csökkentek.⁹⁸ Ugyanakkor a meglévő bérkülönbségek nem csak a tőkebefektetéseket ösztönzik, hanem szabad munkavállalás esetén a migrációt is. A neoklasszikus közgazdasági elmélet szerint mindaddig érdemes termelési tényezőt egyik országból a másikba csoportosítani, míg a határtermékek ki nem egyenlítődnek. Más szóval a tényezőáramlások eredménye a felzárkózás, illetve az érintett régiók konvergenciája lesz. Korábbi csatlakozásokat vizsgálva, és azok tapasztalatait levonva azonban megállapítható, hogy a konvergencia még szabad áru- és termelési tényezőáramlás esetén sem törvényszerű. Görögország, Spanyolország és Portugália esetében a négy szabadság elve gyakorlatilag a 90-es évek eleje óta érvényesül, a gazdasági felzárkózás mégsem gyorsult látványosan.

⁹⁷ A közgazdasági logika szerint a befektetési döntést a termékre eső egységköltség alapján kell meghozni, mégsem állíthatjuk, hogy ez lenne az egyetlen döntési tényező. Különböző országokba történő befektetéseknél ugyanis számolni kell bizonyos országhoz tartozó kockázattal is.

⁹⁸ Ez még akkor is igaz, ha 2011. évi euro válság valamelyest árnyalja a képet.

A fentiek alapján érdemes megvizsgálni azt az esetet is, amely a neoklasszikus modell szerint akkor következne be, ha a munkaerő nem, a tőke viszont szabadon áramolhat két ország között. Fontos megjegyezni, hogy az Európai Unió belül éveken keresztül a munkaerő-áramlás korlátozása mellett, a tőkeáramlás gyakorlatilag teljesen szabad volt. Ennek hatásait a 21. ábra szemlélteti:

21. ábra: A tőkeáramlás és jóléti hatásai

Forrás: saját ábra

Ebben az esetben a két ország munkaerő-állománya nem változik, a tőke 2-es országból áramlik 1-es országba (az ottani alacsonyabb bérek miatt). A tőkeáramlás csökkenti 2-es ország határtermék-értékét (a $VMPL_2$ függvény lefelé tolódik), és ugyanez a tőke növeli 1-es ország határtermék-értékét ($VMPL_1$ függvény felfelé tolódik). Természetesen a tőkeáramlásra mindaddig van motiváció, míg a bérek a két országban ki nem egyenlítődnek.⁹⁹ Vagyis a VMPL függvények addig mozdulnak fel- illetve lefelé, míg az eredeti munkaerő-allokációnál (LA pont), vagyis D pontban nem metszik egymást. Az összesített jóléti hatások ebben az esetben a következőképpen alakulnak:

⁹⁹ Ne feledjük, hogy homogén munkaerőt feltételeztünk.

A tőkével jobban ellátott (értsd tőkeintenzívebben termelő) 2-es országból kiáramlik a tőke, ennek eredményeként ugyanakkora munkaerő-állomány mellett csökken a GDP. Az eredeti

GDP: $GDP_2 = \int_{O_2}^{LA} VMPL_2 \cdot dL$, a módosult GDP: $GDP'_2 = \int_{O_2}^{LA} VMPL'_2 \cdot dL$. 1-es országban, amely

a tőkeáramlás célállomása, az eredeti GDP: $GDP_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL_1 \cdot dL$ a módosult GDP pedig:

$GDP'_1 = \int_{O_1}^{LA} VMPL'_1 \cdot dL$. A GDP változása 1-es országban: $\Delta GDP_1 = \int_{O_1}^{LA} (VMPL'_1 - VMPL_1) \cdot dL$. A

kettes ország GDP változása: $\Delta GDP_2 = \int_{O_2}^{LA} (VMPL'_2 - VMPL_2) \cdot dL$. A GDP változás annál

nagyobb mértékű, minél nagyobb a tőkeállomány változás, ill. minél nagyobb a tőke parciális termelési rugalmassága.

Érdeemes itt megjegyezni, hogy ha a két ország között szabad munkaerő-áramlás lett volna, akkor a 2-es ország GDP-je növekszik és az 1-es ország GDP-je csökken, szabad tőkeáramlás esetén (melyet ugyanúgy az eltérő bérek motiválnak) az 1-es ország GDP-je nő, és 2-es ország GDP-je csökken. Természetesen a GDP hatásnak és a fenti ténymegállapításnak nincsen olyan komoly jelentősége, hiszen ez esetben is csupán annyi a kérdés, hogy bizonyos jövedelmeket mely országhoz könyvelünk el. Ha a tőketulajdonosok külföldön elért jövedelmét (egészen pontosan annak általuk profitként realizált részét) az 2-es ország nemzeti jövedelméhez (GNI) soroljuk, akkor az összes jövedelmi hatás már 2-es országban is (lehet) pozitív.¹⁰⁰ Ha alaposabban megvizsgáljuk a 11. ábrát, és a hozzá tartozó egyenleteket, alapösszefüggéseket, akkor összesíthető a tőketulajdonosok többletjövedelme, és az egyéb jövedelmi hatások. Ez a következő részekből tevődik össze:

1-es ország munkavállalói jól járnak, a tőkések veszítenek. A munkavállalók jövedelemnövekménye pont annyival haladja meg a tőketulajdonosok veszteségét, amennyi az 1-es ország többlet GNI-je. Az ábrán ez a következő területekkel jellemezhető:

¹⁰⁰ Hogy valóban pozitív lesz-e az a repatriált profit nagyságától függ. Ha 2-es ország GDP veszteségét kompenzálja az 1-es országból hazautalt profit, akkor a nemzeti jövedelem változása 2-es országban pozitív irányú lesz.

1) $-T_{W_{1opt}-B-C-W'_{1opt}}$: Ez a terület mutatja 1-es ország tőketulajdonosainak veszteségét. Ez:

$$-\left[\int_{O1}^{LA} [VMPL_1 - W_{1opt}] \cdot dL - \int_{O1}^{LA'} [VMPL_1 - W'_{1opt}] \cdot dL \right].$$

2) $T_{W_{1opt}-B-D-W'_{1opt}}$: Ez a terület mutatja 1-es ország munkavállalóinak a béremelkedésből

következő többletjövedelmét. Ez: $\int_{O1}^{LA} [W'_{1opt} - W_{1opt}] \cdot dL$

3) A két terület összege (természetesen a veszteség mínusz előjellel), adja az együttes jóléti hatást, mely a T_{B-D-C} területtel jellemezhető. Ez egészen pontosan:

$$\int_{LA'}^{LA} [W'_{1opt} - VMPL_1] \cdot dL.$$

1-es ország összesített jövedelemtöbblete természetesen nem csak a GNI mutatóval értelmezhető. Amennyiben a tőkeáramlás GDP hatására vagyunk kíváncsiak, akkor figyelembe kell még venni a külföldi tőkések által az adott országban realizált jövedelmeket is. Ez:

$$\int_{O1}^{LA} [VMPL'_1 - VMPL_1] \cdot dL - \int_{LA'}^{LA} [W'_{1opt} - VMPL_1] \cdot dL. \text{ Az összesített GDP hatás tehát:}$$

$$\int_{O1}^{LA} [VMPL'_1 - VMPL_1] \cdot dL. \text{ Összegzésként megállapítható, hogy a tőkeáramlás eredményeként}$$

az 1-es országban nőtt a GDP és a GNI. A GDP növekmény meghaladja a GNI növekményt, a kettő közötti eltérés a külföldiek által az adott országban realizált profit. Megállapítható továbbá, hogy a tőkeáramlás hatására az 1-es országban emelkedtek a bérek, amely nyilvánvalóan kedvező jelenség a munkavállalók számára, kedvezőtlenül érinti azonban a hazai tőketulajdonosokat.¹⁰¹

¹⁰¹ Az elméleti modell jóléti hatásainak összegzése ennél nem megy tovább. Érdekes azonban felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a tőkét befogadó ország hosszú távú fejlődése nagymértékben függ attól, hogy a külföldi tőkések realizált profitjuk mekkora hányadát repatriálják, illetve, hogy fellépnek-e és ha igen milyen mértékben ún. szinergiahatások a külföldi tőkebefektetések és a hazai vállalatok jövedelmezősége között. Számos fejlődő ország küzd a duális gazdaság problémájával, vagyis azzal a ténnyel, hogy a külföldi tőkebefektetések a hazai vállalatoktól elszigetelten (vagy a hazai vállalatokat kiszorítva) történnek, és az így keletkezett profit jelentős részét kiviszik az adott országból.

A 2-es ország tőketulajdonosainak és munkásainak összesített jóléti eredményét egy kicsit nehezebb megállapítani, de az ábra és egyenletek együttes értelmezésével ez is értelmezhető: a 2-es ország tőketulajdonosai jól járnak, munkavállalói veszítenek.

1) A tőkések jövedelemváltozása három részből tevődik össze:

$$a) \int_{O1}^{LA} [VMPL'_1 - VMPL_1] \cdot dL - \int_{LA'}^{LA} [W'_{1opt} - VMPL_1] \cdot dL : \text{ Ez az a jövedelemtöbblet,}$$

amit a 2-es ország tőkésai az 1-es országban realizálnak.¹⁰²

$$b) - \left[\int_{O2}^{LA} [VMPL_2 - VMPL'_2] \cdot dL - \int_{LA'}^{LA} [W_{2opt} - VMPL_2] \cdot dL \right] : \text{ Ez az a jövedelem}$$

kiesés, amit a 2-es ország tőkésai a 2-es országban azért nem realizálnak, mert a tőke egy részét nem otthon, hanem az 1-es országban fektették be.

$$c) \int_{O2}^{LA} [VMPL'_2 - W_{2opt}] \cdot dL - \int_{O2}^{LA'} [VMPL'_2 - W_{2opt}] \cdot dL : \text{ Ez az a jövedelemtöbblet, amit}$$

a 2-es ország tőkésai a bérek csökkenése miatt otthon realizálnak.

A 2-es ország tőkésait érő összesített hatás pozitív, hiszen nem csoportosítanak át tőkejavaikat az 1-es országba, ha az ottani megtérülés kisebb lenne, mint amennyit veszítenek azzal, hogy kivonják a tőkét a 2-es országból. A tőkéseket érő pozitív hatást pedig felerősíti a bérek 2-es országban való csökkenése.

2) A 2-es ország munkásai, mint a fentiekben is tisztáztuk, veszítenek a tőkeáramlással, hiszen a kivont tőke miatt csökken a termelékenységük (határtermékük) emiatt pedig bércsökkenést kénytelenek elviselni.¹⁰³ A munkavállalók vesztesége:

$$- \int_{O2}^{LA} [W_{2opt} - W'_{2opt}] \cdot dL$$

Ez a veszteség igazolhatóan nagyobb annál, mint amennyit a 2-es ország tőkésai nyernek a bércsökkenéssel. Ilyen értelemben a tőkeáramlás egyfajta holtteher-

¹⁰² A jóléti hatás szempontjából most nem lényeges, hogy ezt a többletjövedelmet profítként kivonják az országból, esetleg újra befektetik az 1-es, vagy a 2-es országban, ez a jövedelem ugyanis mindenképpen a 2-es ország tőketulajdonosait gyarapítja.

¹⁰³ Újfent fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez csak a szigorú elméleti alapaxiómák miatt alakul így. A valós életben gyakori a merev bérek alkalmazása, ebben az esetben a bérek csökkenése helyett a munkanélküliség növekedése lehet a fájdalmas mellékhatás.

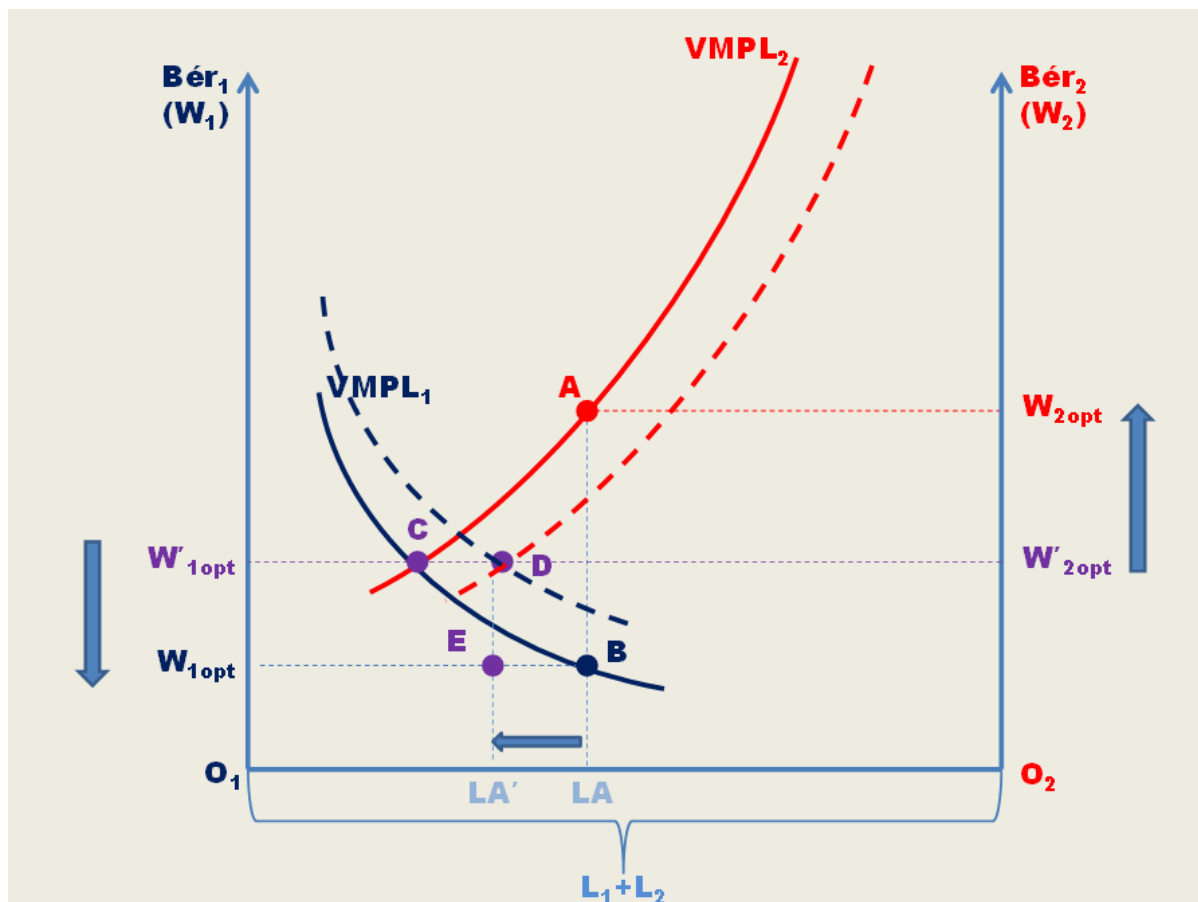
veszteséget okoz. A T_{ADF} terület mutatja azt a veszteséget, mely abból fakad, hogy az országból kivont tőke miatt nem realizálják az olcsóbb munkaerőből fakadó hatékonyságnövekedést teljes egészében.

Összegezve a 2-es országra gyakorolt hatásokat egyértelműen megállapítható, hogy a tőke kivitel csökkenti a GDP-t. A GNI-re gyakorolt hatás, már nem ennyire egyértelmű, ez csak akkor lehet pozitív, ha a csökkenő hazai termelést (és a holtteher-veszteséget) kompenzálja a külföldön elért többletjövedelem. Bár a gyakorlat azt mutatja, hogy a tőkeexportőr országok általában többet nyerne az ügyleten, mint amennyit veszítenek, a fenti modell segítségével ez a hatás nem mutatható ki egyértelműen.¹⁰⁴

3.2.5. Az egyszerre megvalósuló munka- és tőkeáramlás hatásai

Miután külön-külön megvizsgáltam a munkaerő-áramlás és a tőkeáramlás hatásait, fontosnak tartom megjegyezni, hogy a két folyamat egyszerre is végbemehet, ahogy azt a mindennapi gyakorlat is igazolja. Ennek modellszerű bemutatása nagyon egyszerű: a 20. ábra és a 21. ábra elmozdulásai egyszerre zajlanak, mindaddig, míg a (migráció miatt) módosult munkaerő-allokációnál éppen nem metszik egymást a (tőkeáramlás hatására) módosult határtermék-érték görbék. Egy ilyen esetet szemléltet a 22. ábra:

¹⁰⁴ Napjaink egyre jobban globalizálódó világgazdasági folyamatainál a tőkeáramlások jóléti hatásait egyre nehezebb egy-egy országra vetíteni, egy-egy ország jövedelmeként elkönyvelni. Ami biztosan igazolható, a nemzetközi tőkeáramlással a befektető vállalat jól jár, mert a telephelyválasztásnál a leghatékonyabb termelést fogja választani.

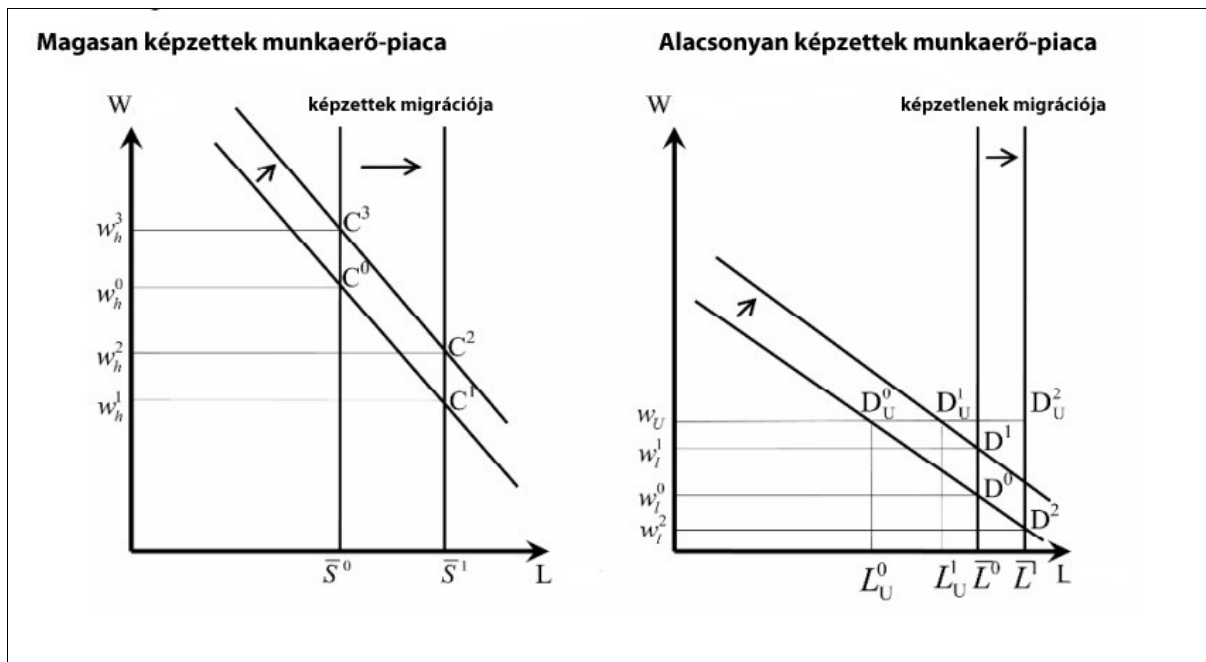
22. ábra: Egyszerre megvalósuló munkaerő-migráció és tőkeáramlás

Forrás: Saját ábra

A két termelési tényező ellentétes irányú együttes áramlása esetén az egyes termelési tényezőkre vonatkozó jóléti hatások mérséklődnek, de irányuk változatlan marad.

3.2.6. A humán tőke migrációja

A migráció hatásainak szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható szempont, hogy a képzett, vagy képzetlen munkaerő áramlása valósul meg. A közgazdasági elmélet ismer olyan modelleket, melyek együttesen vizsgálják egy duális munkapiac kölcsönhatásait. Ezek közül Chiswick (1992) a humán tőke migrációjának egy lehetséges forgatókönyvét mutatja be, ill. modellje segítségével lehetővé válik, hogy elemezzük a képzetlenek tömeges migrációjának hatásait a képzettek munkapiacán. (Kahanec, et al., 2010, pp. 6-9) részletesen elemzi a magasan képzettek és a képzetlenek munkaerőpiaca közötti kapcsolatrendszer. Ezek a hatások jól elemezhetők a 23. ábra segítségével:

23. ábra: Magasan kvalifikáltak migrációjának és képzetlen munkaerő migrációjának munkapiaci hatásai

Forrás: (Kahanec, et al., 2010, p. 7)

Az ábrán első lépésként egy érzékelhető humán tőke migráció valósul meg, ezt mutatja a bal oldali koordináta-rendszerben a magasan képzettek munkakínálatának S_0 -ról S_1 -re való elmozdulása. Jól működő piacokat feltételezve,¹⁰⁵ ennek eredményeként az egyensúlyi pont C_0 -ból C_1 -be megy át, a képzettek bére W_h^0 –ről W_h^1 –ra csökken. Mivel a képzettek és képzetlenek munkaerőpiaca kiegészíti egymást, a képzettek bércsökkenése megnöveli a munkakeresletet a képzetlenek munkapiacán. Ennek bérekre gyakorolt hatása attól függ, hogy merevek-e a bérek, pl. az érdekképviseleti szervek megegyezése miatt, ahogy ez sok európai országban jellemző. Merev bérek esetén az alacsonyan képzettek szektorában emelkedik a foglalkoztatás (L_U^0 -ról L_U^1 -re), hiszen a bérmegállapodások miatt a munkakereslet növekedése nem a béreken csapódik le. A foglalkoztatás növekedése viszont visszahat a magasan képzettek munkapiacára,¹⁰⁶ itt is emelkedik a munkakereslet, amelynek következtében a bérek is emelkednek, jelen esetben ez W_{2h} . Összességében megállapítható tehát, hogy a képzettek migrációjából a befogadó országok munkavállalói közül a képzetlenek profitálnak többet.

¹⁰⁵ Ami munkapiac esetén egyáltalán nem biztos, hogy minden esetben megvalósul.

¹⁰⁶ Ahogy említettük a két piac kiegészíti egymást.

Hasonló logikával nyomon követhető a képzetlenek migrációjának hatásmechanizmusa is. A munkakínálat növekedése a képzetlenek szektorában (merev bérek esetén) növeli a munkanélküliséget ($\overline{L_U^0 - L^0}$ -szakaszból $\overline{L_U^0 - L^1}$ -szakra). Ez a továbbiakban a rögzített bérek csökkentésének elfogadására ösztönözheti a munkavállalókat.¹⁰⁷ Amennyiben ez bekövetkezik, nő a foglalkoztatás, ez pedig emeli a munkakeresletet a képzettek piacán. A munkakereslet növekedése W_{3h} -ra növeli a képzettek bérét. Összefoglalásként megállapítható, hogy munkapiaci szempontból a befogadó országban a képzetlenek számára előnyös a képzettek migrációja, és ez fordítva is igaz, a képzettek számára előnyös a képzetlenek migrációja.¹⁰⁸ Napjainkban a közgazdászok között egyetértés mutatkozik abban, hogy a humán tőke egyre fontosabb termelési tényező, így az az ország, amelyik humán tőkét nyer a migráció révén, sokkal több előnyhöz jut, mint amit az által veszít, hogy nő a verseny (csökkennek a bérek) a képzettek munkapiacán. Bővebben ír erről a kérdésről, (Mankiw, et al., 1992) és (Barro & Sala-i-Martin, 2004).

¹⁰⁷ Pl. arra a szintre, ahol migráció nélkül, ám versenyző munkapiac mellett lettek volna a bérek.

¹⁰⁸ Természetesen a migrációs folyamatok hatásmechanizmusa, ennél a példánál is sokkal összetettebb az elméleti közgazdasági alapmodellnél. Kérdés, hogy az elvándorló képzettek, vajon képzettként (humán tőkéjüket hasznosítva) helyezkednek-e majd el, vagy pl. diplomás mosogatóként realizálják a bérkülönbségeket. Kérdés az is, hogy a humán tőke áramlása beindít-e továbbgyűrűző (mondjuk a K+F fejlesztés révén más szektorokban is megjelenő) pozitív gazdasági hatásokat?

4. fejezet: A hazai felsőoktatás hallgatóinak migrációs szándékai

A migrációval kapcsolatos elméleti kutatásaim gyakorlati tesztelésére felmértem a hazai felsőoktatási hallgatók (nemzetközi) vándorlási szándékait. A közel 500 kérdőív „legyártása”, a magyar felsőoktatás néhány alapvető arányszámát figyelembe vevő szétosztása, valamint a válaszok kiértékelése, komoly szervezést, és sok munkát igényelt.¹⁰⁹ A részletes, 37 kérdést tartalmazó felvételbe az ország 8 nagy felsőoktatási intézményének (BME¹¹⁰, BGF¹¹¹, ELTE¹¹², ME¹¹³, NYF¹¹⁴, PTE¹¹⁵, SE¹¹⁶, SZE¹¹⁷) összes évfolyamán, az intézmények 5 képzési ágán (mérnök, közgazdász, jogász, orvos, bölcsész) tanuló, véletlenszerűen kiválasztott hallgatókat vontam be.¹¹⁸ A kérdőívben rákérdeztem a tanulási, a munkavállalási és a letelepedési célú migrációs szándékokra.¹¹⁹ Napjaink Magyarországon különösen izgalmas az a kérdés, hogy mekkora a felsőoktatási hallgatók körében a tanulási, ill. munkavállalási célú migrációs potenciál és melyek azok a tényezők, amik a hallgatók vándorlási szándékait befolyásolják. Reményeim szerint a felmérések jó alapul szolgálhatnak a felsőoktatási hallgatók migrációs szándékával kapcsolatos további megkérdezések összehasonlító elemzéséhez.¹²⁰

¹⁰⁹ A kérdőívek kitöltéséhez nyújtott segítséget ezúton is szeretném megköszönni valamennyi érintettnek, az intézményi közvetítőknek, oktatókollégáknak, és természetesen a kitöltést vállaló hallgatóknak.

¹¹⁰ Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

¹¹¹ Budapesti Gazdasági Főiskola

¹¹² Eötvös Lóránd Tudományegyetem

¹¹³ Miskolci Egyetem

¹¹⁴ Nyíregyházi Főiskola

¹¹⁵ Pécsi Tudományegyetem

¹¹⁶ Semmelweis Egyetem

¹¹⁷ Széchenyi István Egyetem

¹¹⁸ A kérdőív az alábbi linkről letölthető:
http://dl.dropbox.com/u/43689166/K%C3%A9rd%C5%91v_fels%C5%91oktat%C3%A1si_mig%C3%A1ci%C3%B3.pdf

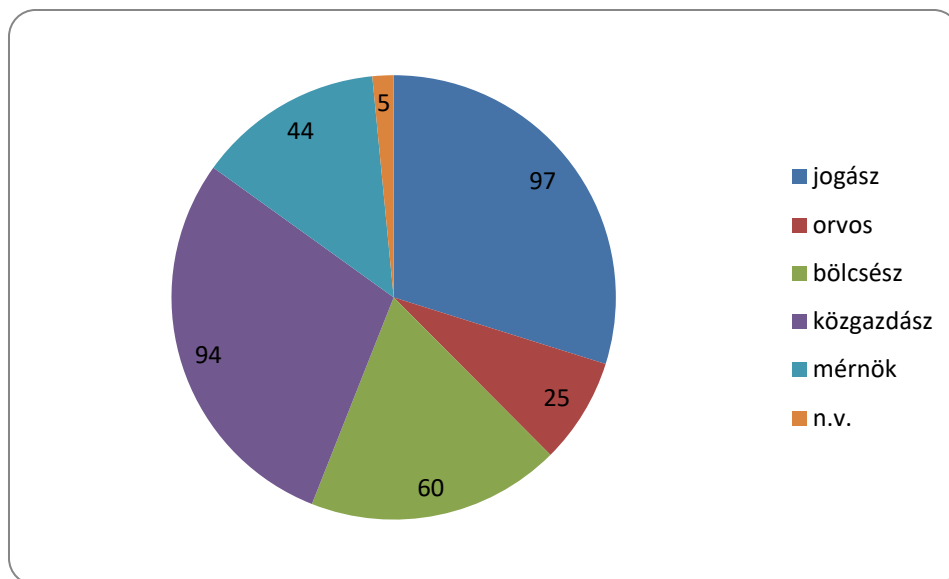
¹¹⁹ A letelepedési szándéokra vonatkozóan végül olyan kevesen válaszoltak pozitívan, hogy annak elemzését kihagytam.

¹²⁰ Két tényezőt mindenképpen figyelembe kell venni: 1) a kérdőív kitöltői csupán szándéknyilatkozatot tesznek a mobilitás mellett, ez nem kötelezi őket semmire. 2) A múltbéli adatok összehasonlíthatóak ugyan a jövőbeli várt folyamatokkal, de tekintettel kell lenni arra, hogy a tanulási mobilitást befolyásoló tényezők állandóan változnak.

A fejezetet két részre tagolom, az első részben a tanulási, a másodikban a munkavállalási célú migrációs szándékokat elemzem saját felmérésem alapján.

4.1. A válaszadók összetétele

A kiküldött 500 kérdőívből 324 érkezett vissza, azaz a válaszadási hajlandóság 64,8%. A válaszadók képzési terület szerinti megoszlását foglalja össze a 24. ábra:

24. ábra: A válaszadók megoszlása képzési terület szerint

Forrás: Saját ábra

Mivel csak a kiküldött kérdőívek arányát tudtam az országos képzési arányokhoz igazítani, a visszaérkezőkét már nem, a válaszok között a jogászképzés felül, a mérnökképzés alulreprezentált lett. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni, hogy van-e eltérés az egyes képzési területeken részt vevő hallgatók migrációs szándékai között. Ennek érdekében SPSS-ben lefuttattam egy keresztábra-elemzést, mely a képzési terület és a migrációs szándék közötti kapcsolat erősségét tesztelte Khi-négyzet teszttel. Ahol szignifikáns kapcsolat mutatható ki (5%-os szignifikanciaszintet feltételeztem), ott a Cramer együttható értékét is megadtam, mely a kapcsolat szorosságára utal. A tesztek eredményeit a 29. táblázat foglalja össze:

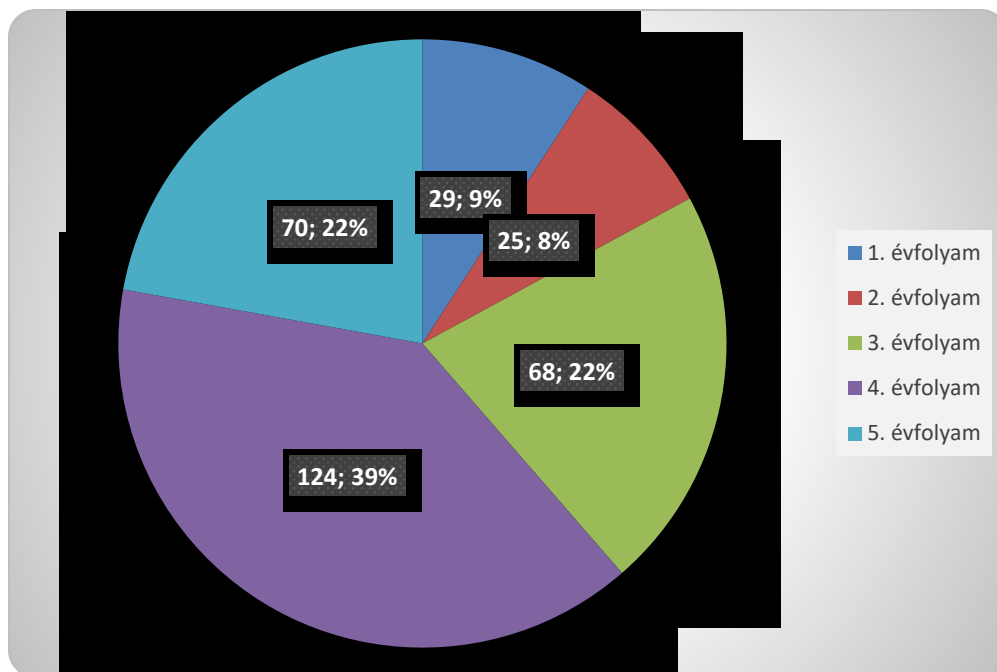
29. táblázat: képzési terület és migrációs szándék

Keresztábra a képzési terület és az alábbiak között:	Khi-négyzet értéke	p-érték	Döntés (alfa=5%) nullhipotézisről	Cramer-együttható értéke
összesített munkavállalási migráció	3,698	0,448	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
egy évnél rövidebb munkavállalási migráció	11,544	0,021	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,19
egy évnél hosszabb munkavállalási migráció	11,093	0,026	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,186
összesített tanulási migráció	8,123	0,087	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
egy évnél rövidebb tanulási migráció	11,727	0,02	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,192
egy évnél hosszabb tanulási migráció	4,882	0,3	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	

Forrás: Saját táblázat

Mint a táblázatból kiderül, kérdőívem alapján az egy évnél rövidebb és az egy évnél hosszabb munkavállalási célú migrációs szándékot, valamint az egy évnél rövidebb tanulási szándékot befolyásolja, hogy mely képzési területen tanuló hallgatót kérdeztem meg.

A kérdőíves lekérdezés során ügyeltem arra, hogy lehetőleg minél több végzős hallgató válaszoljon, mert ők inkább rendelkeznek már külföldi tapasztalattal a tanulás és/vagy munkavállalás terén. Ennek megfelelően a 3. (főiskolai végzős), a 4. és az 5. (egyetemi végzős) évfolyamos hallgatók aránya felül, az 1. és 2. évfolyamos hallgatóké alulreprezentált lett a mintában. A százalékos megoszlást mutatja a 25. ábra:

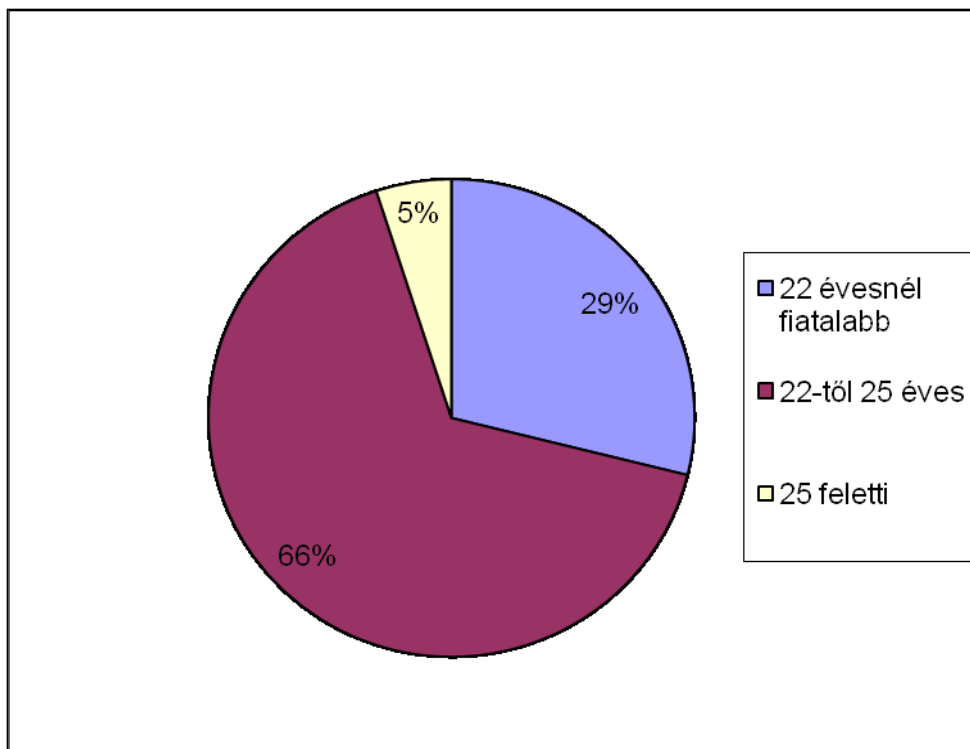
25. ábra: A válaszadók évfolyam szerinti megoszlása

Forrás: Saját ábra

A kitöltők közül hárman nem válaszoltak a nemre vonatkozó kérdésre, a 321 válaszoló közül 178 nő, 143 férfi, vagyis a nők aránya 55,5% a férfiaké pedig 44,5% a mintában. Ezek az arányok szinte tökéletesen megfelelnek a nemre vonatkozó statisztikáknak (54% nő, 46% férfi).¹²¹

Az életkor szerinti megoszlás részben következik az irányított mintavételi szándékból, mely szerint elsősorban végzős, vagy végzéshez közeli nappali tagozatos hallgatókat szerettem volna megkérdezni. A legfiatalabb válaszadó 18, a legidősebb 29 éves. Az életkor szerinti arányokat a 26. ábra tükrözi:

¹²¹ Az adott tanévre vonatkozó statisztikákat Csécsyné – Besenyei (2006) tanulmánya alapján vizsgáltam, adataimat ezzel a tanulmánnyal vettem össze.

26. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása

Forrás: Saját ábra

A kérdőívben olyan kérdéseket igyekeztem feltenni, melyekre adott válaszokból információ nyerhető felsőoktatásban részt vevő hallgatók migrációs hajlandóságára, azok irányára, és a főbb „taszító” és „húzó” tényezőkre. Munkám során sokat foglalkoztam azon becslőeljárások kritikai elemzésével, melyek kizárólagosan (vagy elsődlegesen) a jövedelmi különbségeket tekintik a munkaerő-áramlás magyarázó tényezőjének. A felmérés, egyfajta alternatívakeresésnek is felfogható, kerestem azokat a tényezőket, melyek egy jól körül határolható csoport migrációs döntései mögött húzódnak.

4.2. A felmérés eredményei

A kérdőíves felmérésben a migrációs hajlandóságot, a motivációs tényezőket, és a potenciális célországokat

- a külföldi tanulás
- a külföldi munkavállalás

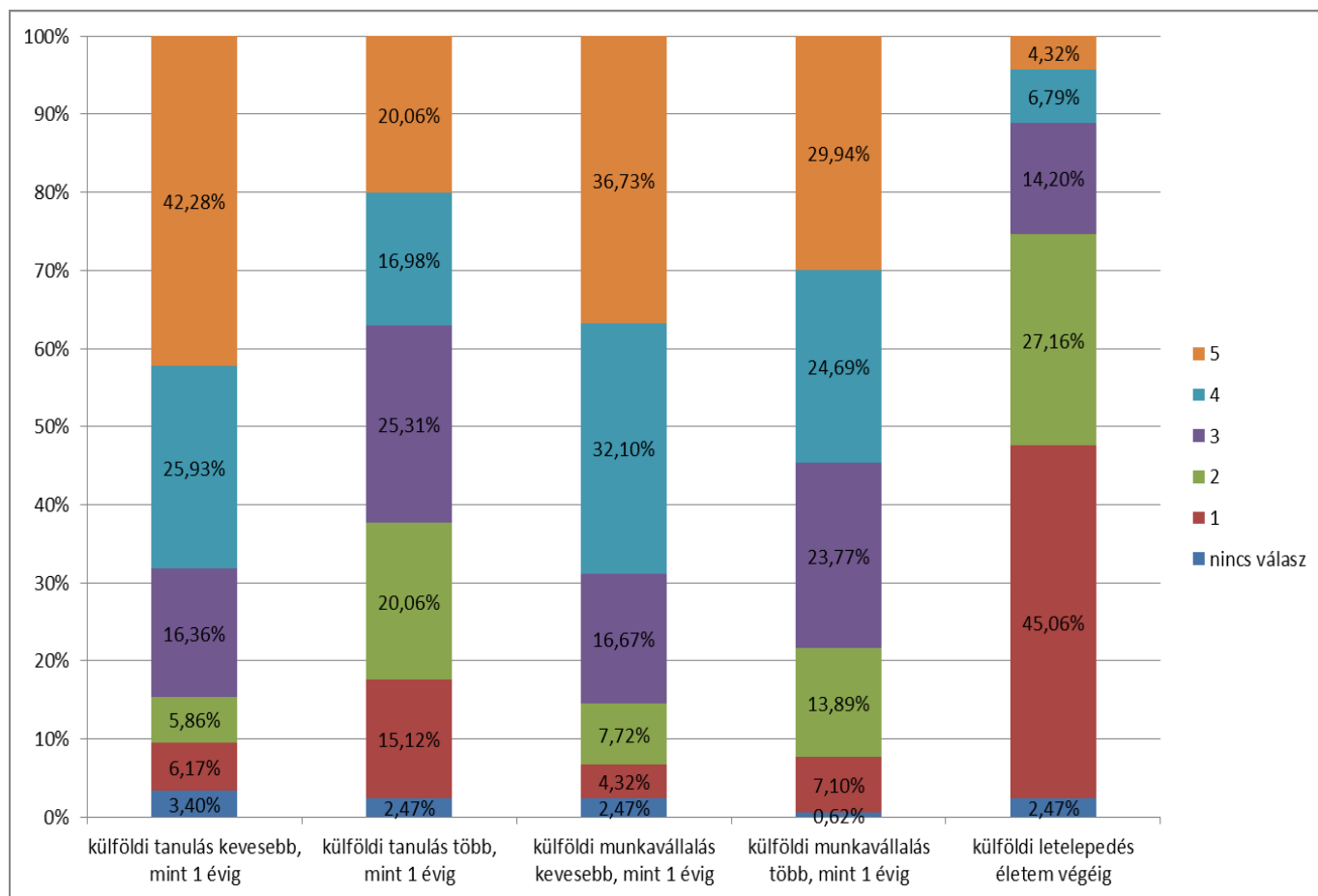
- és a külföldi letelepedés terén vizsgáltam (végül ez utóbbira kapott adatokat nem értékeltem, olyan kevés pozitív válasz érkezett a külföldi letelepedésre vonatkozóan, hogy a minta alapján kijelenthető: a magyar hallgatók nem tervezik a végleges külföldi letelepedést.)

Az általános migrációs hajlandóság elemzésére az alábbi kérdést tettem fel:

Az alábbi lehetőségek közül, melyik jöhet számításba az Ön számára? (Kérjük, osztályozzon egytől ötig, ahol az 1-es a biztosan nem vállalná, az 5-ös a biztosan vállalná kategóriát jelöli!)

- Külföldi tanulás az EU egyik tagállamában, kevesebb, mint egy évig
- Külföldi tanulás az EU egyik tagállamában, több mint egy évig
- Külföldi munkavállalás az EU egyik tagállamában, kevesebb, mint egy évig
- Külföldi munkavállalás az EU egyik tagállamában, több mint egy évig
- Külföldi letelepedés az EU egyik tagállamában, életem végéig

A válaszok megoszlását a 27. ábra segítségével foglaltam össze:

27. ábra: Migrációs hajlandóság a hallgatók körében (százalék)

Forrás: saját ábra

4.2.1. *A külföldi tanulási szándék elemzése*

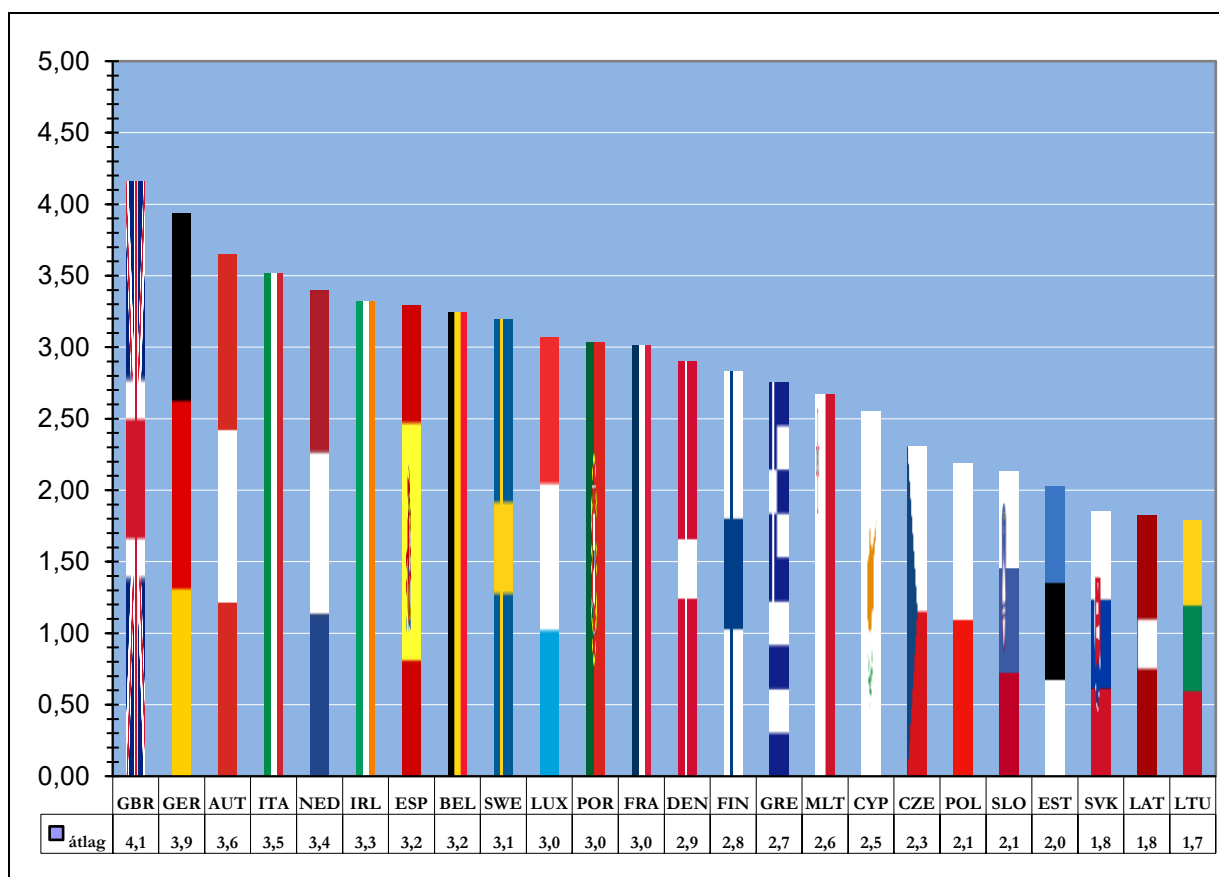
A 324 válaszadó közül 238-an választottak 4-es, vagy 5-ös értéket¹²² arra vonatkozóan, hogy az egy évnél rövidebb, vagy 1 évnél hosszabb külföldi tanulás, számításba jöhet-e számukra. (Az egy évnél rövidebb tanulásra 221 fő, az egy évnél hosszabbra 120 fő adott 4-es vagy 5-ös értéket. ¹²³ Ezek alapján megállapítható, hogy a hallgatók 73,5%-a számára elképzelhető egy külföldön folytatott tanulás. Ugyanakkor, ha a kérdést úgy tettem fel, hogy 1 évnél hosszabb időt is töltene külföldön tanulási céllal, akkor csak a válaszolók 37%-a adott 4-es vagy 5-ös (tehát általam igennek tekintett) értéket. A hallgatók Nagy-Britanniában, Németországban és Ausztriában tanulnának a legszívesebben. A válaszadók közül 241-en tekintették Nagy-Britanniát potenciális célállomásnak, 232-en Németországot és 223-an Ausztriát, a negyedik helyen lévő Olaszországot pedig már csak 171-en. ¹²⁴

A hallgatók tanulási célországokra vonatkozó osztályzatainak (1-től 5-ig) átlagát a 28. ábra foglalja össze:

¹²² Az 1-től 5-ig terjedő skálán a 4-es és 5-ös értékeket tekintettem migrációs szándéknak, a 3-ast semleges (talán igen - talán nem), míg az 1-es és 2-es válaszokat a migrációt elutasító szándéknyilatkozatnak tekintettem.

¹²³ A kérdőív összeállítása során azért adtam meg 5-ös skálát, hogy ne csak a szándéokra vonatkozóan, hanem annak erősségére is végezhesek majd elemzéseket.

¹²⁴ Egy válaszadó több országot is megjelölhetett

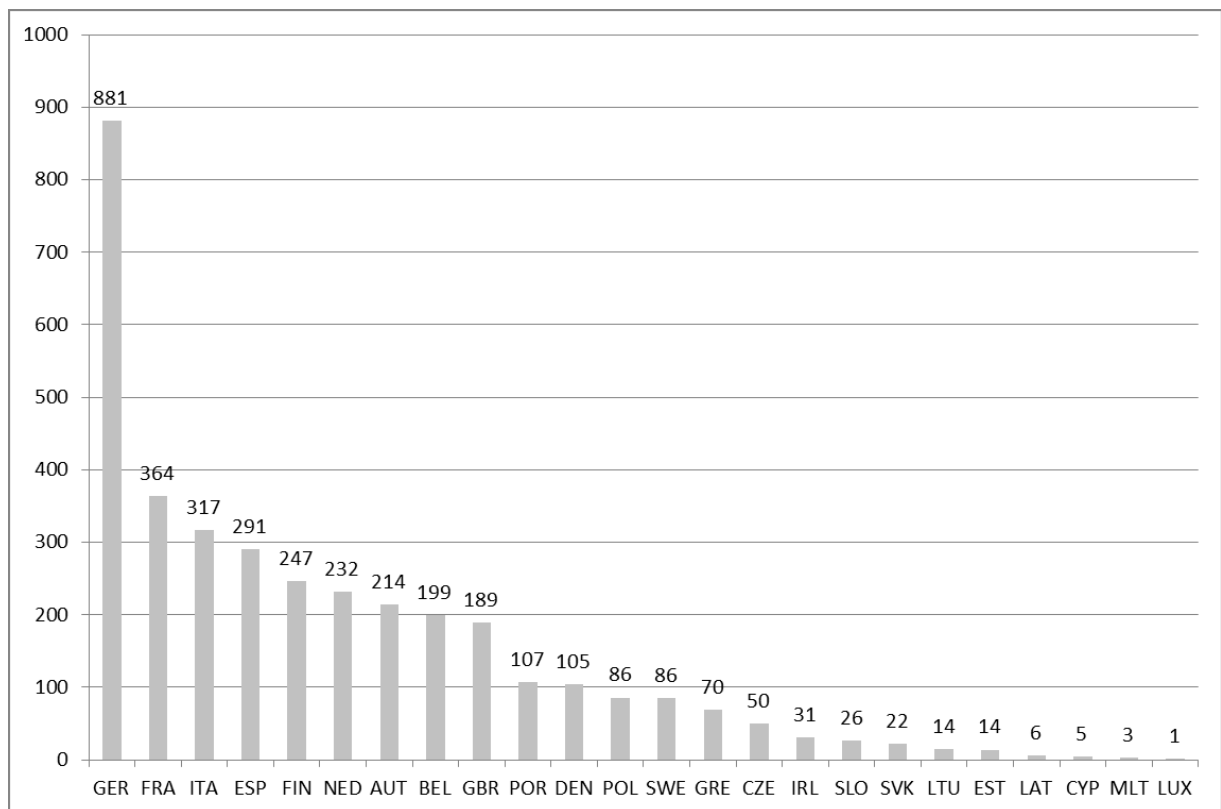

28. ábra: Külföldi tanulás célországai a kérdőívben adott osztályzatok alapján

Forrás: Saját ábra.

Érdekes felmérés eredményeit a valós folyamatokkal összevetni: **(Rédei, 2008)** részletes elemzést végez, a hallgatói mobilitás kapcsán. A hallgatói mobilitást a Tempus közalapítvány adatai alapján vizsgálta. Rédei módszerét meghagyva, az adatokat azonban az általam vizsgált időszakra begyűjtve végeztem saját számításokat. A két ábra annyiban különbözik egymástól, hogy a saját felmérésemben 1-től 5-ig terjedő skálán válaszoltak a felmérésben részt vevő hallgatók, minden ország kapcsán, ezek átlagát mutatja a

A 29. ábra a Tempus Közalapítvány publikált külföldi ösztöndíjadatait összegzi a 2006-tól 2010-ig terjedő időszakra.

29. ábra: Külföldi tanulás célországai az elnyert ösztöndíjak alapján (Tempus adatbázis)

Forrás: Tempus közalapítvány (www.tpf.hu, letöltve: 2012.04.20.)

A felmérés eredményeként adódó szándéknyilatkozat és a tényleges adatok elég jelentős eltérést mutatnak. A felmérésben 3 legnépszerűbb országból a tényleges rangsorban csak Németország került be az első háromba, a legnépszerűbb tanulási célország a hallgatói nyilatkozatok szerint az a Nagy-Britannia volt, mely a tényleges adatok szerint nem került be az első nyolcba. Írországot, mely szintén népszerű országnak bizonyult a hallgatói „kívánságlistán” a Tempus adatai szerint 31 hallgató választotta kevesebb, mint tizede, mint a felmérés szerint kevésbé népszerű Franciaországot. Az eltérések okai a saját felmérésem alapján nem állapíthatóak meg egyértelműen, két lehetséges okot az eltérésekre azonban megemlítenék¹²⁵:

- 1) A Tempus adatai az elnyert ösztöndíjakról, a hallgatók kérdőívemre adott válaszaival a tanulási célországok népszerűségéről nyújtanak adatot. A kettő nyilvánvalóan nem ugyanaz. Az elnyert ösztöndíjak országonkénti megoszlását a keretszámok, a

¹²⁵ Ezeket egy esetleges későbbi felmérés cáfolhatná, vagy igazolhatná.

finanszírozási források, a külföldi egyetemek fogadókészsége és számos egyéb tényező befolyásolhatta. A kérdőívre választ adó hallgatók túlnyomó többsége ezekkel a tényezőkkel valószínűleg csak akkor lehetett tisztában, ha már tájékozódott az ösztöndíjlehetőségekről. Mint az a 28. táblázatból kiderül, a kérdőívet kitöltők kb. fele (164 fő) tette meg ezt a lépést (közülük 56-an már pályáztak is konkrét ösztöndíjra), a másik fele úgy nyilatkozott az országokról, hogy nem volt tisztában az ösztöndíjlehetőségekkel. Az 27. táblázatból az is kiderül, hogy a jó ösztöndíjlehetőségeket a hallgatók kevésbé tekintették fontos szempontnak a tanulási célország megjelölésénél. Sokkal fontosabb volt a nyelvismeret, vagy a nyelvtanulási szándék. (Ezért is végezhetett olyan előkelő helyen Nagy-Britannia, Németország és Ausztria). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a külföldi egyetemeken való tanulás nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott ország nyelvén kell a tanulmányokat folytatni. A hallgatóknak így nyelvtudás hiányában is lehetőségük van egy egzotikusabb célország választására.

- 2) A Tempus adatbázisa nem mutatja meg a „bejelentés nélküli” külföldre távozókat. Azok a hallgatók, akik önerőből, családi támogatásra, vagy munkavállalásra alapozva kezdik meg külföldi tanulmányukat, nem jelennek meg az ösztöndíjakat összesítő statisztikákban.

Legerősebb befolyásoló tényezőnek a külföldi tanulás célországának kiválasztásánál a nyelvtanulási szándék, ill. a már meglévő nyelvtudás bizonyult. Az eredményeket (a válaszok tényezőkénti átlagait) a 30. táblázat foglalja össze.

30. táblázat: A külföldi tanulmányok országválasztásának befolyásoló tényezőinek rangsora

Az ország választást leginkább befolyásoló tényezők	átlagérték az 1-től 5-ig terjedő skálán
Tanulná az adott ország nyelvét	3,70
Beszéli az adott ország nyelvét	3,69
Jó híre van számára az adott országnak	3,66
Egzotikusnak tartja az országot	3,31
Kellemesnek tartja az adott ország klímáját	3,12
Jónak tartja az adott országban a tanulási lehetőségeket	2,91
Kedvesnek tartja az adott országban élő embereket	2,91
Jónak tartja az adott országban a kereseti lehetőségeket	2,78
Jónak tartja az adott országba szóló ösztöndíj lehetőségeket	2,31
Olesónak tartja a megélhetést az adott országban	2,24

Forrás: Saját táblázat

A táblázat alapján megállapítható, hogy a célország választásánál az anyagi szempontok kevésbé játszottak szerepet. A kereseti lehetőségeknél és ösztöndíj-lehetőségeknél sokkal fontosabb befolyásoló tényező a hallgatók szerint a nyelvtudás, az ország hírneve, vagy éppen egzotikussága. A válaszadók a felsoroltakon kívül egyéb befolyásoló tényezőt is megadhattak, ezzel összesen húszan éltek. A teljesség igénye nélkül itt megemlítek néhány „egyéb” befolyásoló tényezőt, a többit a melléklet tartalmazza:

- „Vannak ott barátaim”
- „Jártam már ott”
- „Kultúra”
- „Szimpátia”
- „Talán gyakorlatiasabb az oktatás”
- „Érdekelnek a szláv népek”

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a hallgatók a kérdőív kiértékelése szerint elsősorban nem a tanulási lehetőségek alapján választanak országot. Az „egyéb” tényezők között is csak egy ilyen érvet soroltak fel, és a megadott válaszlehetőségek közül is háttérbe szorult a tanulási

lehetőség, mint befolyásoló tényező. Ha ezt a tényt összekapcsoljuk azzal az eredménnyel, hogy kb. kétszer többen mennének 1 évnél rövidebb időre, mint 1 évnél hosszabbra, akkor megállapítható, hogy a hallgatók nem feltétlenül szakmát (sokkal inkább nyelvet) tanulni akarnak külföldre menni.¹²⁶

Megvizsgáltam a felmérés során azt is, hogy milyen előkészületeket tettek a hallgatók egy esetleges külföldi tanulmány érdekében. Az „előkészület” fogalmát „enyhén” értelmeztem, előkészületnek tekintettem az információgyűjtést, sőt a nyelvtanulást. A válaszok megoszlását a 31. táblázat mutatja:

31. táblázat: A külföldi tanulmányok érdekében tett „előkészületek”

Milyen előkészületet tett külföldi tanulmányai érdekében?	Igen válaszok száma
Nyelvtanulás	69,4%
Információ gyűjtése ösztöndíj lehetőségekről	50,6%
Információ gyűjtése külföldi egyetemekről	29,6%
Semmilyet	20,4%
Pályázat külföldi ösztöndíjra	17,3%
Külföldi egyetem kiválasztása	11,7%
Szállás keresése	8%
Egyéb	2,5%

Forrás: Saját táblázat

A nyelvtanulás, mint előkészület magas értéke egyértelmű, hiszen ma Magyarországon nem lehet diplomát szerezni nyelvvizsga nélkül.¹²⁷ Éppen ezért kérdéses azonban, hogy maga a nyelvtanulás mennyire a külföldi tanulmányok érdekében történik. A hazai hallgatók nyelvismeretéről végzett felmérést (Rédei, et al., 2011). A szerzők megállapítása szerint egy átlagos magyar hallgató (anyanyelvét is beleértve) 2,66 nyelvet beszél.¹²⁸ A nyelvtanulás és a külföldi tanulási szándék közötti kapcsolat létét 5 százalékos szignifikancia szinten, Khi-négyzet próbával ellenőriztem, és nem találtam sztochasztikus kapcsolatot, a két tényező

¹²⁶ Mint volt korábbi külföldi ösztöndíjas hallgató, és mint jelenleg a felsőoktatásban dolgozó oktató számomra ez az eredmény egy kicsit aggasztó, úgy vélem a külföldi oktatási intézményekben a szakmából is igen sokat lehet tanulni.

¹²⁷ Korábban már utaltam rá, hogy elsősorban végzős hallgatókkal töltöttem ki kérdőívet.

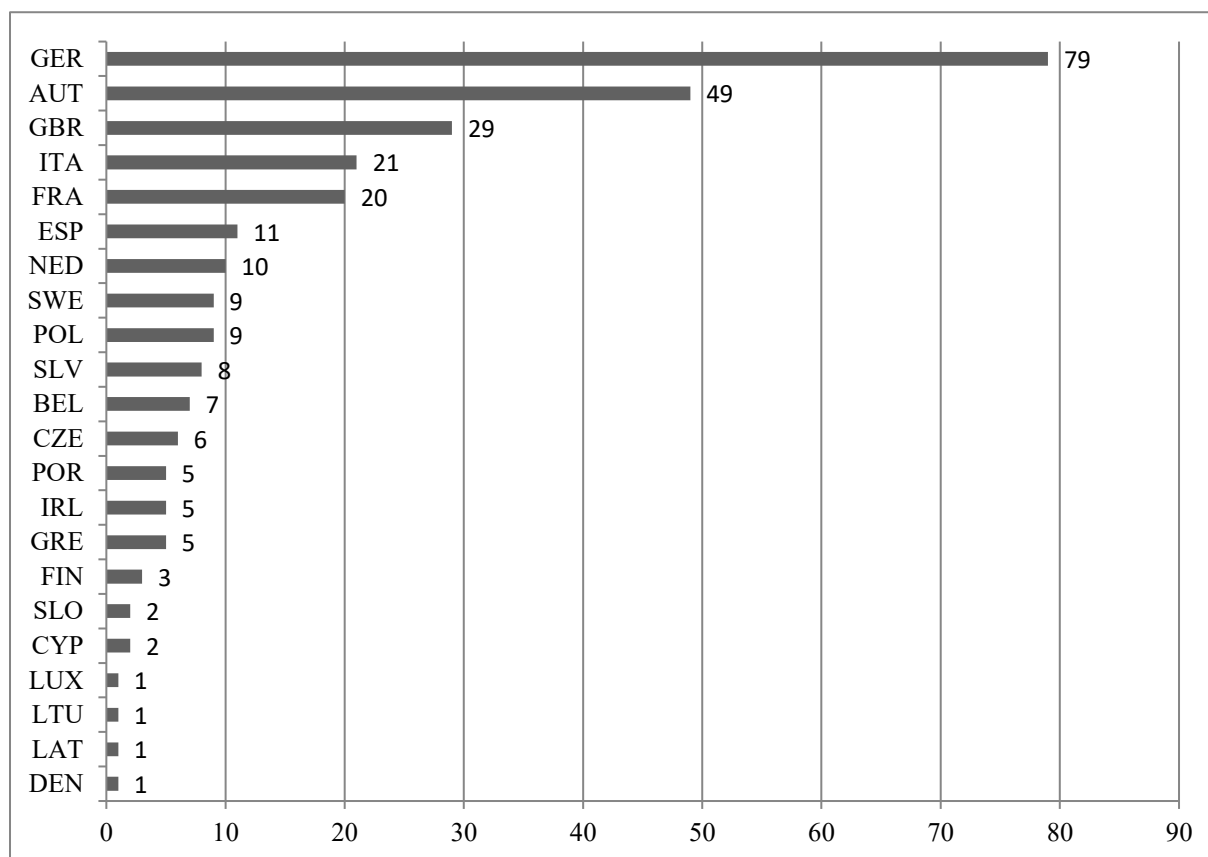
¹²⁸ Ebben az anyanyelve (mely természetesen általában a magyar) is benne van.

között.¹²⁹ Vagyis felmérésem alapján nem lehet kijelenteni, hogy aki a hazai felsőoktatásban nyelvet tanul, az nagyobb valószínűséggel szeretne külföldi tanulmányokat folytatni. (Természetesen a többi változó és a külföldi tanulási szándék közötti összefüggést is teszteltem Khi-négyzet próbával, de valamennyi esetben el kellett fogadnom a nullhipotézist, vagyis a sztochasztikus kapcsolat hiányát.)

A nyelvtanulás mellett megvizsgáltam azt is, hogy a már meglévő nyelvtudás szintje vajon befolyásolja-e a külföldi tanulási szándékot. A meglévő nyelvtudást a kérdőív 34. kérdésénél teszteltem. A kérdőíven a nyelvtudást 4 fokozatú skálán lehetett értékelni, én ezt az elemzésnél 3 kategóriára szűkítettem (alap-, közép-, felsőfok). A Cramer-féle asszociációs együttható értéke 0,158, vagyis a meglévő nyelvtudás szintje és a külföldi tanulási szándék között gyenge sztochasztikus kapcsolatot találtam.

A kérdőív 10-12. kérdései arra vonatkoznak, hogy van-e a hallgatónak külföldön élő (magyar, vagy külföldi) ismerőse, és ha igen, milyen irányba módosítja mindez a külföldi tanulási szándékát. A válaszok alapján megállapítható, hogy a hallgatók nagyobb részének (194 fő) van külföldön élő ismerőse, zömében Ausztriában, Németországban, Nagy-Britanniában, de számos további ország is található a felsorolásban, ezt mutatja a 30. ábra.

¹²⁹ Egészen pontosan azt néztem meg, hogy aki a nyelvtanulást a kérdőívben megjelölte, mint a migráció érdekében tett előkészületet, az nagyobb valószínűséggel emigrálna-e egy másik országba tanulási szándékkal.

30. ábra: Hallgatók külföldi ismerőseinek száma az EU-ban

Forrás: saját ábra

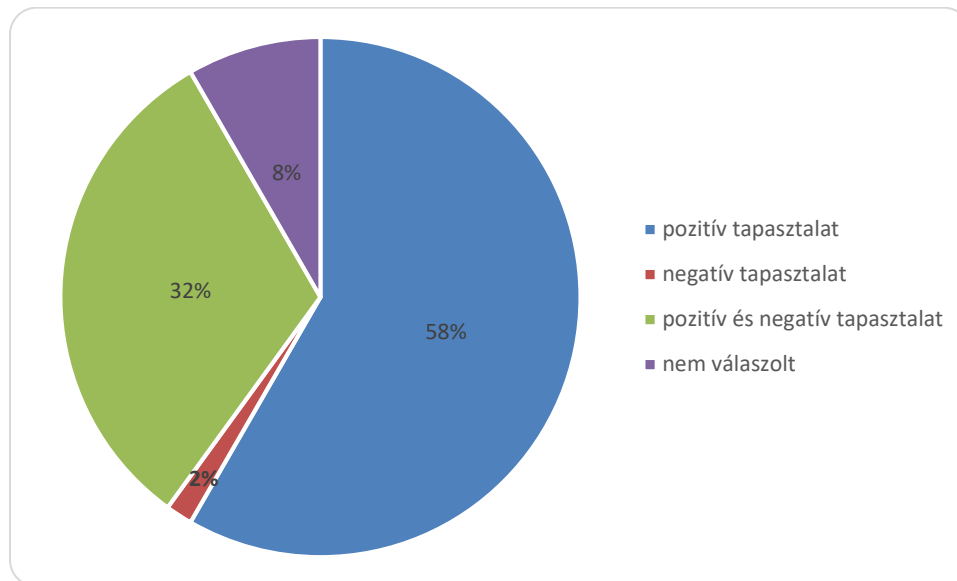
Önmagában az a tény, hogy a hallgatónak van-e külföldi ismerőse, vagy sem, az nem befolyásolja szignifikánsan a külföldi tanulási szándékot, hiszen a függetlenségvizsgálat próbafüggvényének értéke (0,41) kisebb, mint a felső kritikus érték (3,84).

A 3 legtöbb ismerőst adó ország (Németország, Ausztria és Nagy-Britannia) vonatkozásában külön-külön Khi-négyzet próbát végeztem annak ellenőrzésére, hogy az adott országbeli külföldi ismerős léte és adott országba irányuló tanulási migrációs szándék között van-e kapcsolat. Gyenge sztochasztikus kapcsolatot egyedül Németország esetében találtam.

A 12. kérdés arra vonatkozott, hogy szoros, vagy laza kapcsolatot tart-e fent a hallgató külföldi ismerősével, az erre adott válasz a tesztek szerint azonban nem állt összefüggésben a tanulási migrációval.

A kérdőív 13 – 19. kérdései a hallgatók esetleges korábbi külföldi tanulmányaira kérdeztek rá. Azok, akik már voltak külföldön tanulni nagyobb hajlandóságot mutatnak egy újabb külföldi tanulásra. Ezek a hallgatók (194 fő), nagyobb arányban pozitív tapasztalatokról számoltak be, majdnem kétszer annyi azoknak a száma, akik pozitív tapasztalatokkal tértek haza külföldről,

mint akiknek vegyes tapasztalatai voltak, míg csak negatív tapasztalatokkal egyetlen fő érkezett haza a megkérdezettek közül. Az eredményeket a 31. ábra összegzi:

31. ábra: Külföldi tanulás alatt szerzett tapasztalatok megoszlása

Forrás: saját ábra

Tanulságos eredményt kaptam arra a kérdésre, mely szerint visszatérne-e a hallgató arra a helyre, ahol tanult már korábban. 33-an válaszolták, hogy igen, 17 talán választ kaptam, 8-an inkább másik helyre mennének, és kategorikus nemet senki sem válaszolt.

Megvizsgáltam - bár a migrációs magyarázó tényezők között nem számoltam az eredménnyel -, hogy a hallgatók honnan értesülnek a külföldi tanulási lehetőségekről, és miből finanszírozzák a tanulmányaikat. Az eredményeket a 32. és 33. táblázatban foglaltam össze:

32. táblázat: Külföldi tanulás információforrásai (a korábban külföldön tanuló hallgatók körében)

Honnan értesült a külföldi tanulási lehetőségről?	válaszok száma
Az egyetemen/főiskolán hallottam róla	53,3%
Egy ismerősöm ajánlotta	36,7%
Az interneten néztem utána a külföldi tanulási lehetőségeknek	16,7%
A családdal beszéltünk róla	8,3%
A médiából értesültem róla	8,3%
Egyéb	0%

Forrás: Saját táblázat

Legtöbben a felsőoktatási intézményükben hallottak a külföldi tanulási lehetőségről. Nem elenyésző azok száma sem, akiknek egy ismerőse hívta fel a figyelmét erre. Az internet a 3. legfontosabb információforrás. Kevésbé jelentőségteljes ez ügyben a családon belüli információszerzés és a média információközvetítő szerepe. A fentiekén kívüli indokot senki sem említett.

33. táblázat: Külföldi tanulmányok finanszírozásának forrásai (a korábban külföldön tanuló hallgatók körében)

Miből finanszírozta külföldi tanulmányait?	Válaszok száma
Szülői támogatásból	38,3%
Ösztöndíjből és szülői támogatásból	25%
Ösztöndíjből	10%
Szülői támogatásból és munkából	10%
mindhárom fenti forrásból	6,7%
Ösztöndíjből és munkából	1,7%
Munkából	0%

Forrás: Saját táblázat

A külföldi tanulmányokat folytatott hallgatók több mint 1/3-a (23 fő a 60-ból), szülői támogatásból finanszírozta külföldi tanulmányait, a hallgatók negyede a szülői támogatás mellett ösztöndíjat is kapott. Kizárólag ösztöndíjből a hallgatók 10%-a finanszírozta tanulmányait. Feltűnő, hogy munkavállalás, mint finanszírozási forrás háttérbe szorul a többihez képest.

A 19-es kérdés arra vonatkozott, hogy a külföldi tanulmányokra vonatkozó döntést mennyire önállóan tudja egy-egy hallgató meghozni. Nyilvánvalóan minél kevesebb tényező tartja vissza, annál könnyebben szánja rá magát a migrációra. A visszatartó tényezők szerepét a 34. táblázatban foglaltam össze:

34. táblázat: Külföldi tanulási döntés befolyásoló tényezői

Egyet ért-e az alábbi állításokkal? (1 = egyáltalán nem értek egyet, 5 = teljesen egyetértek)	Válaszok átlaga
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a család anyagi helyzete.	4,09
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy sikerül-e ösztöndíjat szerezni, vagy sem.	4,08
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a családdal történő egyeztetés.	3,62
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy sikerül-e külföldön munkát szerezni, vagy sem.	3,53
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy egyedül vágok bele, vagy ismerősökkel.	3,33
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja barátnőmmel/barátommal történő egyeztetés	3,31

Forrás: Saját táblázat

A 34. táblázat alapján megállapítható, hogy a hallgatók külföldi tanulmányi döntésükénél kerülnek a bizonytalan helyzetet, és nagyobb valószínűséggel vágnak neki egy külföldi tanulásnak, ha a család anyagi helyzete ezt lehetővé teszi és/vagy az ösztöndíjak fedezik a tanulmányok költségeit (vagy annak egy részét). Ezzel szemben a hallgatóknál kevésbé hangsúlyos befolyásoló tényező, hogy egyedül, vagy ismerősökkel vágnak-e neki a külföldi tanulásnak, illetve az a tény, hogy hogyan vélekedik a döntésről a hallgató barátja, barátnője.

Azt a feltételezést, mely szerint az anyagi helyzet és a külföldi tanulási szándék kapcsolatban áll egymással, le is teszteltem. A kérdőív 36. kérdésénél azt vizsgáltam, hogy mekkora havi jövedelemből gazdálkodik a hallgató. A kérdőívben 4 kategóriát képeztem, melyet aztán az értékelésnél 3 kategóriára szűkítettem:

- kevesebb, mint havi 25000 forintból
- 25 ezer és 55 ezer forint közötti összegből
- Több mint 55 ezer forintból

A kapott eredményeket összevettem a tanulási migrációs szándékkal, és azt kaptam, hogy a jövedelmi kategória és az egy évnél hosszabb tanulási szándék gyenge sztochasztikus kapcsolatot mutat. (Cramer-féle együttható = 0,141)

4.2.2. *A külföldi munkavállalási szándék elemzése*

A kérdőív értékelésének második részében a dolgozatom szempontjából sokkal hangsúlyosabb munkavállalási szándékot elemzem. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a felmérés elsősorban nem valamiféle nagyságrendi becslés szándékával készült. Sokkal inkább vezérelt az a szándék, hogy megragadjam, mely tényezők vannak hatással a magasan képzettek (jelen esetben a felsőoktatásban részt vevők) munkaerő-áramlására. Mivel a tanulási és munkavállalási célú migrációt ugyanazzal a módszertannal végeztem, az értékelés metódusa is hasonló az előző pontban leírtakhoz.

A hallgatók munkavállalási célú migrációs szándékaira az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

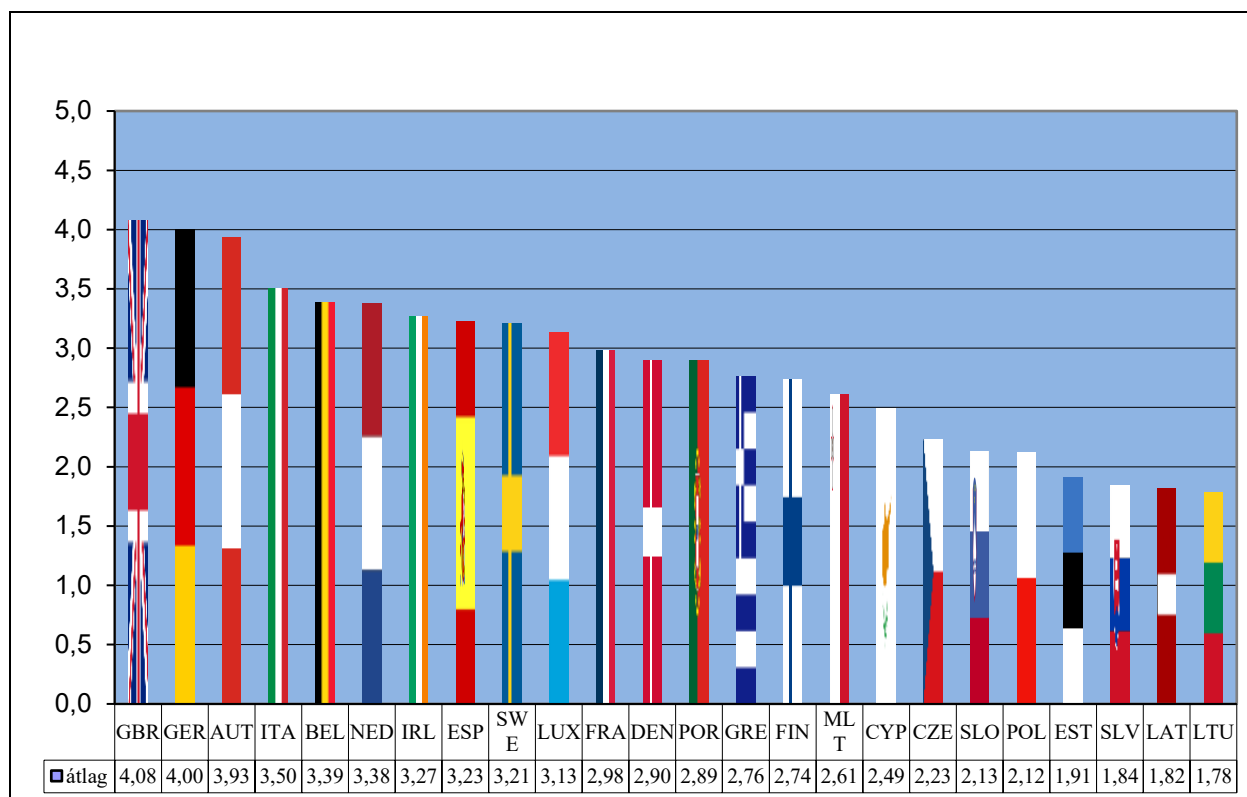
5. *hipotézis: A hazai felsőoktatásban tanuló hallgatók komoly migrációs potenciált jelentenek, migrációs hajlandóságuk a 2006-tól 2013-ig terjedő időszakban nőtt.*
6. *hipotézis: A külföldi munkavállalási szándék terén a magyar hallgatók számára legfontosabb három célország: Ausztria, Nagy-Britannia és Németország.*
7. *hipotézis: A hallgatók körében a munkavállalási célú migráció kapcsán kijelenthető, hogy a migrációs célország kiválasztását meghatározó faktorok közül a célország nyelvének ismerete komoly befolyásoló tényező.*

Sajnos a hallgatók körében végzett felmérés nem lett reprezentatív, így az 5-8 hipotéziseket annak ellenére elvetem, hogy a felmérésem alapján megtaláltam a hipotéziseket alátámasztó eredményeket. Ezeket az eredményeket a továbbiakban részletesen ismertetem, a reprezentativitás hiánya miatt azonban újabb téziseket nem fogalmazok meg.

A 324 válaszadó közül 266-an (tehát a külföldi tanulási szándékkal rendelkezőknél valamivel többen) választottak 4-es, vagy 5-ös értéket arra vonatkozóan, hogy az egy évnél rövidebb, vagy 1 évnél hosszabb külföldi munkavállalás, számításba jöhet-e számukra. (Az egy évnél rövidebb tanulásra 223 fő, az egy évnél hosszabbra 177 fő adott 4-es vagy 5-ös értéket. Ezek alapján megállapítható, hogy a hallgatók 82,1%-a számára egyáltalán nem elképzelhetetlen egy külföldön folytatott munkavállalás. Ha a kérdést úgy tettem fel, hogy 1 évnél hosszabb ideig is elképzelhetőnek tartja-e a külföldi munkavállalást, akkor a válaszolók 54,7%-a adott 4-es vagy 5-ös (tehát általam igennek tekintett) értéket.

A hallgatók számára legnépszerűbb országokat a

32. ábra foglalja össze:

32. ábra: A külföldi munkavállalás célországai, a válaszok átlaga szerint

Forrás: saját ábra

A 32. ábra alapján megállapítható, hogy az osztályzatok átlaga alapján az első négy legvonzóbb ország ugyanaz a munkavállalás esetében is, mint a tanulásnál volt. Az EU intézményeinek otthont adó Belgium az ötödik helyre került, a hazánkkal egy időpontban csatlakozott 9 ország a lista utolsó 9 helyét foglalja el.

Ha a válaszokat a szerint vizsgálom, hogy melyik ország hány db 4-es vagy 5-ös osztályzatot kapott, mint munkavállalási célország, akkor a sorrend egy kicsit módosul. Ezt - a 2004-ben csatlakozott országokat a rangsorból kihagyva a 35. táblázatban foglaltam össze:

35. táblázat: A külföldi munkavállalás célországai az említések száma szerint

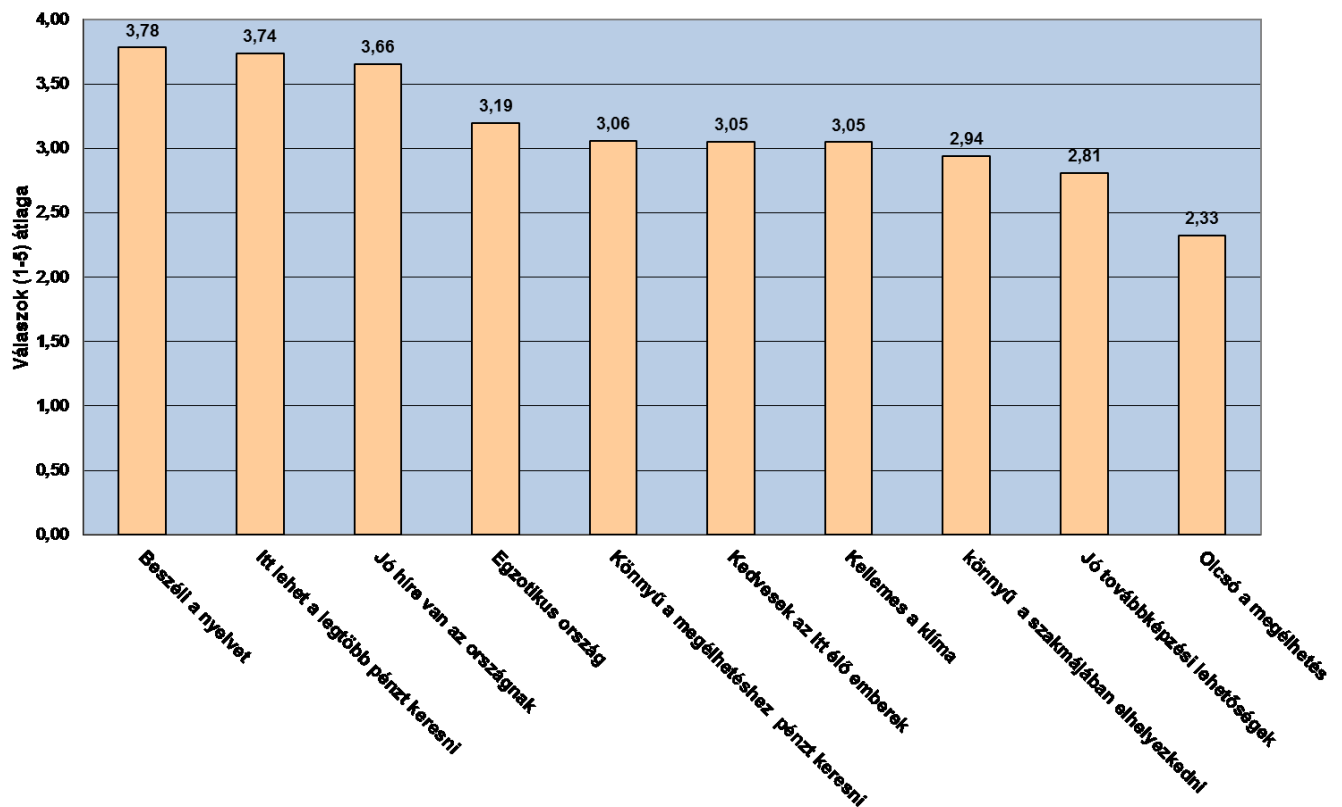
Legnépszerűbb országok a külföldi munkavállalás terén	Említések aránya ¹³⁰
Nagy-Britannia	74,1%
Németország	68,8%
Ausztria	57,7%
Hollandia	51,5%
Olaszország	50,9%
Írország	50,6%
Belgium	46,6%
Spanyolország	45,1%
Svédország	43,8%
Franciaország	43,5%
Luxemburg	38,0%
Portugália	36,1%
Finnország	33,6%
Dánia	32,4%
Görögország	31,2%

Forrás: Saját táblázat

Felmerül a kérdés, hogy mi döntött a munkahelyválasztásnál egy-egy ország mellett? Előzetesen azzal a feltevéssel éltem, hogy a kereseti lehetőségek komoly befolyásoló tényezőt jelentenek majd. Ez igaz is, de a nyelvtudás, mint ország választási szempont nem csak a tanulási, hanem a munkavállalási migrációnál is első helyre került.¹³¹ A külföldi munkavállalás indokait a 33. ábra részletezi:

¹³⁰ Itt is a 4-es és 5-ös osztályzatot tekintettem igen válasznak

¹³¹ Dolgozatom korábbi részében elemeztem már a vándorlási statisztikákat. Ezekből többek az derült ki, hogy a román munkavállalók tömegével választják célországnak Spanyolországot, Olaszországot, Franciaországot. Egyetlen másik kelet-európai ország sem választja még megközelítő arányban sem ezeket az országokat. Az is tény, hogy egyetlen másik kelet-európai országban sem rendelkezik olyan közeli nyelv rokonsággal a nyugati országokhoz, mint a román a spanyol, olasz és francia nyelvekhez. Így az elsöre talán meglepő állítás védhető is valamelyest. A derogációs korlátozások lejártja után, amikor teljesen szabad a munkaerő-áramlás Európa keleti és nyugati fele között, érdemes lehet megvizsgálni, hogy az egyes országok migrációjának iránya milyen kapcsolatban áll az ország állampolgárainak idegen nyelv ismeretével.

33. ábra: A külföldi munkavállalás indokai

Forrás: saját ábra

Leteszteltem, hogy van-e kapcsolat a hallgatók nyelvismereti szintje és migrációs szándéka között, de 5 százalékos szignifikanciaszinten ilyen kapcsolatot nem találtam. Még a legfontosabb migrációs célországok esetében sem magyarázta az ország választását, az a tény, hogy a hallgató mennyire ismert egy tetszőleges nyelvet. Ugyanakkor sztochasztikus kapcsolat mutatkozik (a két legkisebb országot, Luxemburgot és Írországot leszámítva) valamennyi nyelv esetében¹³² aközött, hogy az adott ország nyelvét mennyire beszéli jól (semennyire = 0, alapfokon = 1, középfokon = 2, felsőfokon = 3) a hallgató, illetve, hogy vállalna-e az adott országban munkát. Az eredményeket a 36. táblázatban összegeztem.

¹³² Német, angol, francia, olasz, spanyol nyelveket és a németországi, nagy-britanniai, írországi, ausztriai, franciaországi, belga, luxemburgi, olaszországi, spanyolországi munkavállalási szándékot vizsgáltam

36. táblázat: Nyelvtudás és migrációs szándék közötti kapcsolat

Megnevezés	Khi-négyzet értéke	p-érték	Döntés (alfa=5%) nullhipotézisről	Cramer-együttható
Némettudás*munkaGER	25,668	0	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,313
Némettudás*munkaAUT	20,786	0	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,282
Angoltudás*munkaGBR	24,752	0	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,307
Angoltudás*munkaIRL	5,367	0,147	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
Franciatudás*munkaFRA	36,549	0	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,373
Franciatudás*munkaBEL	11,512	0,009	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,21
Franciatudás*munkaLUX	4,946	0,176	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
Spanyoltudás*munkaESP	12,625	0,006	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,22
Olasztudás*munkaITA	8,029	0,045	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,175

Forrás: Saját táblázat

Természetesen a felismerés, hogy a nyelvtudás és a migrációs célszám választása kapcsolatban áll egymással nem eget rengető újdonság a migrációkutatásban. Ugyanakkor a migrációs modellek nem építették be magyarázóváltozónak azt a (ha nehezen is, de mérhető) változót, hogy egyes országokban milyen arányban beszélnek az egyes nyugat-európai nyelveket. Azt is figyelembe kell venni, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók a migrációs potenciál egy részét képezik csak. A felsőoktatásból kimaradó fiatalok esetében (felmérés hiányában) semmi biztosat nem tudok mondani a migráció és a nyelvtudás kapcsolatáról.

A kérdőív 9. kérdésére adott válaszok alapján azt is megvizsgáltam, hogy milyen előkészületeket tett a hallgató egy esetleges külföldi munkavállalás érdekében. Az eredményeket az 37. táblázatban foglaltam össze:

37. táblázat: Előkészületek a külföldi munkavállalás érdekében

Előkészület a külföldi munkavállalásra	Említések aránya az összes válaszoló százalékában
Nyelvtanulás	55,2%
Információ gyűjtése külföldi munkalehetőségekről (barátok,	40,1%
Semmilyen előkészület nem volt	35,8%
Külföldön használni kívánt képesítés megszerzése	14,5%
Információ gyűjtése külföldi szálláslehetőségekről (barátok,	11,1%
Szállás keresése	5,6%
Külföldi állásinterjú	3,1%
Egyéb (pénzgyűjtés, gyakorlati helyre jelentkezés):	0,6%

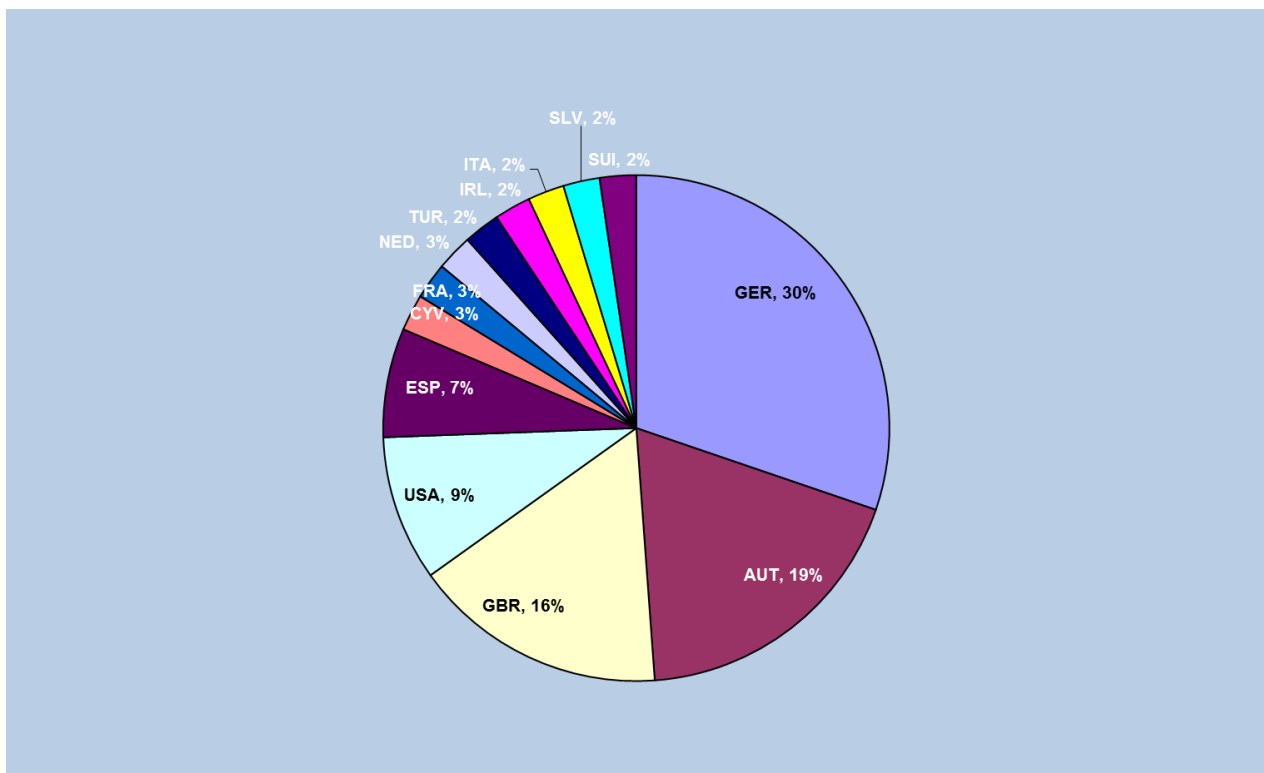
Forrás: Saját táblázat

Függetlenségvizsgálatot végeztem külön-külön minden egyes előkészületi forma és a munkavállalási célú migrációs szándék között, és egyetlen esetben sem tudtam szignifikáns kapcsolatot kimutatni (alfa = 5%). Ez azt jelenti, hogy azok is hasonló arányban rendelkeznek vándorlási szándékkal, akik még semmilyen előkészületet nem tettek a külföldi munkavállalás érdekében.¹³³

Az a tény, hogy egy adott hallgatónak van-e ismerőse egy adott országban, a felmérés eredménye szerint nem befolyásolja a hallgató munkavállalásának célország választását.

A 20. kérdésben arra kérdeztem rá, hogy a hallgatók voltak-e korábban külföldön dolgozni. A hallgatók 13,3 százaléka válaszolt igennel erre a kérdésre. Önmagában azonban az a tény, hogy dolgozott-e az illető korábban, nem befolyásolja a jövőbeni munkavállalási migrációs szándékát. A korábban külföldön munkát vállalók, célországok szerinti megoszlását mutatja a 34. ábra:

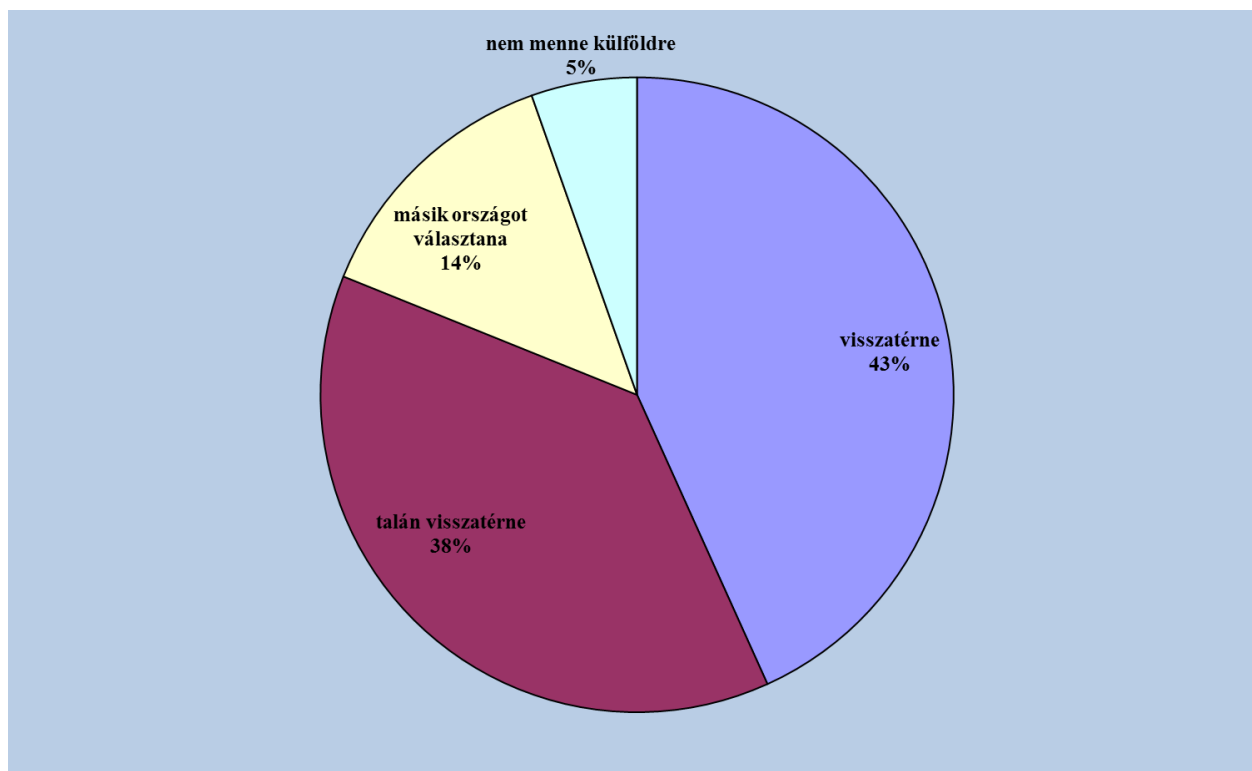
¹³³ Itt muszáj megjegyezni, hogy a külföldi munkavállalási szándéokra kérdeztem rá, az pedig csak egy szándéknyilatkozat, semmi több. Könnyen gondolhatja úgy valaki, hogy a körülmények alakulásának függvényében külföldön is vállalna munkát, azonban a kérdésre adott igen válasz semmire sem kötelez. Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy 130-an már érdeklődtek álláslehetőségekről is.

34. ábra: Korábban külföldi munkát vállalók célországok szerinti megoszlása

Forrás: Saját ábra

Megvizsgáltam, hogy a korábbi külföldi munkavégzés helyszíne és a későbbi migrációs célállomás kiválasztás között van-e összefüggés, de illet a 3 legtöbbit említett ország (Ausztria, Nagy-Britannia, Németország) esetében nem találtam. Az összefüggést nem azért kellett elvetni, mert akik korábban voltak ezekben az országokban dolgozni, nem mennének vissza szívesen újra, hanem azért, mert akik nem voltak korábban, azok számára is ezek a legvonzóbb célországok. Az előbbi állítást alátámasztja az a tény is, hogy a korábban külföldön dolgozók jelentős része (64%) túlnyomórészt pozitív tapasztalatokkal tért haza, és csak töredékük (2%) nyilatkozott úgy, hogy egyértelműen negatív tapasztalata van. A korábban külföldön dolgozó hallgatók 34 százaléka egyaránt szerzett pozitív és negatív tapasztalatokat is. Ahogy az a 35. ábra is látható, a válaszadók többsége elképzelhetőnek tartja, hogy visszatér korábbi munkavállalása helyszínére.

35. ábra: Visszatérne-e külföldi munkavállalása helyszínére?

Forrás: Saját ábra

Arra a kérdésre, hogy honnan értesültek a külföldi munkavállalás lehetőségéről a hallgatók, a 38. táblázatban foglaltam össze a válaszokat:

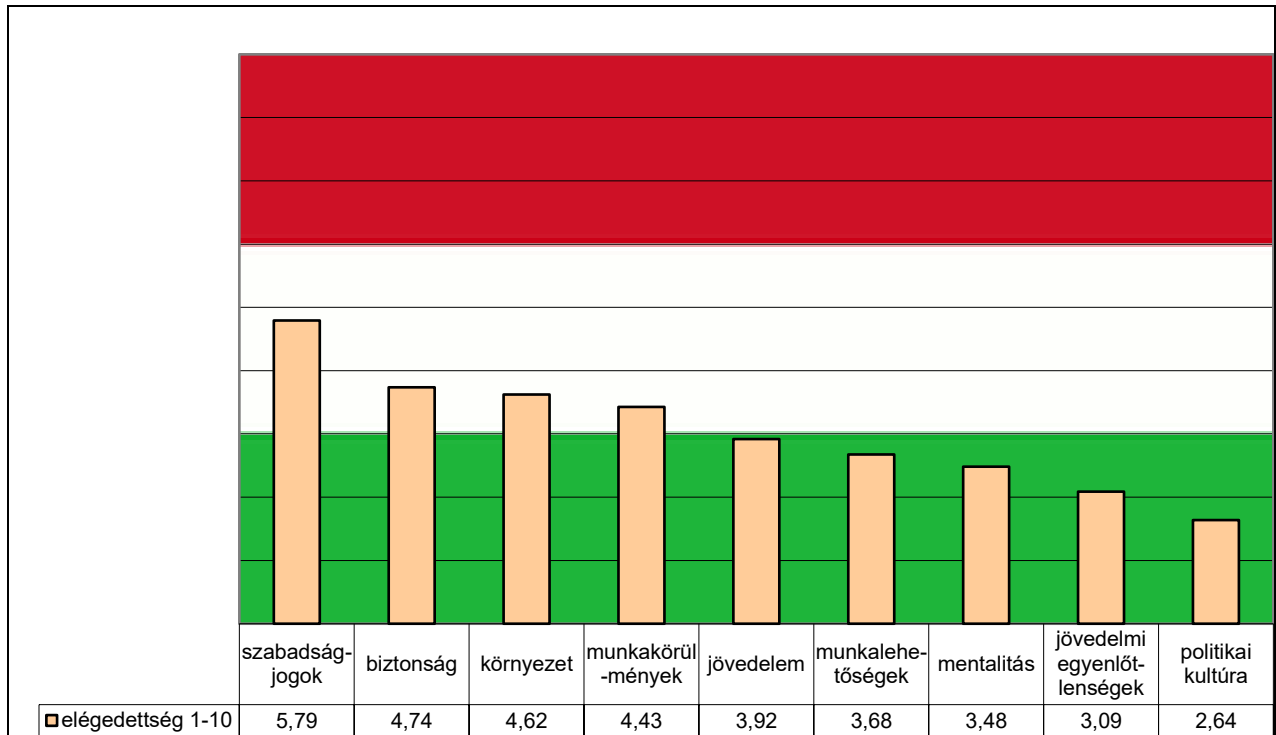
38. táblázat: Információszerzés a külföldi munkavégzésről

Honnan értesült a külföldi munkavállalás lehetőségéről?	válaszok száma
Egy ismerősöm ajánlotta	55,8%
Az egyetemen/főiskolán hallottam róla	20,9%
Az interneten néztem utána a külföldi tanulási lehetőségeknek	11,6%
A médiából értesültem róla	9,3%
A családdal beszéltünk róla	9,3%
Állásinterjún nyertem el a külföldi munkát	2,3%
Egyéb	0%

Forrás: Saját táblázat

A nemzetközi migrációs szakirodalom sokat emlegeti a taszító tényezőket. A kérdőív összeállításakor próbáltam tesztelni, hogy a hallgatók elégedettsége (vagy éppen

elégedetlensége) néhány Magyarországot érintő kérdéssel kapcsolatban milyen hatással van a munkavállalási célú migrációs szándékára. Az eredményeket a **Hiba! A hivatkozási forrás nem található.** foglalja össze:

36. ábra: Hallgatói elégedettség a magyarországi körülményekkel

Forrás: saját ábra

A fenti ábrán jól látható, hogy a hallgatók számos hazai körülménnyel inkább elégedetlenek, mint elégedettek. Különösen zavarta őket az emberek mentalitása, a jövedelmi egyenlőtlenség és a politikai kultúra. Azonban az összes tényezőt megvizsgálva csak a jövedelmi helyzettel való elégedettség és a külföldi munkavállalási szándék (több mint egy év, kevesebb, mint egy év esetén egyaránt), valamint a munkakörülményekkel való elégedettség és az egy évnél rövidebb külföldi munkavállalási szándék között lehetett gyenge kapcsolatot találni, a többi esetben nem. Az eredményeket a 39. táblázatban foglaltam össze, a részletesebb statisztikai magyarázat a függelékben található:

39. táblázat: A taszító tényezők munkavállalási célú migrációra gyakorolt hatása

Megnevezés	Khi-négyzet értéke	p-érték	Döntés (alfa=5%) nullhipotézisről	Cramer-együttható értéke
jövedelem* összesített migráció	1,574	0,45	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
jövedelem * 1 évnél rövidebb migráció	6,403	0,041	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,154
jövedelem * 1 évnél hosszabb migráció	7,554	0,023	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,167
jövedelmi egyenlőtlenség * összesített migráció	2,033	0,362	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
jövedelmi egyenlőtlenség * 1 évnél rövidebb migráció	3,069	0,216	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
jövedelmi egyenlőtlenség * 1 évnél hosszabb migráció	2,019	0,364	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
foglalkoztatási lehetőségek * összesített migráció	0,906	0,636	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
foglalkoztatási lehetőség * 1 évnél rövidebb migráció	0,676	0,713	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
foglalkoztatási lehetőség * 1 évnél hosszabb migráció	3,742	0,154	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
munkakörülmények * összesített migráció	1,801	0,406	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
munkakörülmények * 1 évnél rövidebb migráció	6,576	0,037	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,154
munkakörülmények * 1 évnél hosszabb migráció	1,739	0,419	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
emberek mentalitása * összesített migráció	1,393	0,498	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
emberek mentalitása * 1 évnél rövidebb migráció	0,884	0,643	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
emberek mentalitása * 1 évnél hosszabb migráció	0,464	0,793	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
környezet * összesített migráció	1,217	0,544	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
környezet * 1 évnél rövidebb migráció	2,45	0,294	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
környezet * 1 évnél hosszabb migráció	1,457	0,483	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
biztonság * összesített migráció	1,489	0,475	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
biztonság * 1 évnél rövidebb migráció	1,918	0,383	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
biztonság * 1 évnél hosszabb migráció	0,102	0,951	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
politikai kultúra * összesített migráció	1,177	0,555	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
politikai kultúra * 1 évnél rövidebb migráció	0,86	0,650	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
politikai kultúra * 1 évnél hosszabb migráció	0,504	0,777	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
szabadságjogok * összesített migráció	0,726	0,696	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
szabadságjogok * 1 évnél rövidebb migráció	1,199	0,549	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
szabadságjogok * 1 évnél hosszabb migráció	0,164	0,921	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	

Forrás: Saját táblázat

A doktori disszertáció új- és újszerű tudományos eredményei

Az értekezés első fejezete részletesen bemutatja a migrációt becslő eljárások módszertani eltéréseit. A kutatók nem csak az alkalmazott módszertant illetően tértek el egymástól, hanem a kapott eredmények is számos vitára adtak okot, sokszor még a várt migráció nagyságrendjét illetően sem volt egyetértés közöttük. A fentiek alapján fogalmazódott meg a disszertáció első hipotézise:

- 1. hipotézis: A kelet-nyugat-európai migrációt becslő eljárások mind módszertanukat, mind vizsgálódási körüket, mind eredményüket tekintve olyan mértékben eltérnek egymástól, hogy az alkalmazhatóságukat is megkérdőjelezi. Vagyis nincs egyetlen hatékony módszer a migráció becslésére.***

Az 1. hipotézist azonban nem sikerült igazolni. A dolgozat munkahelyi vita előtti bírálatában egyik bírálóm rámutatott: az, hogy nem találtam egyetlen, egységes és hatékony módszert a migrációs folyamatok becslésére, még nem jelenti azt, hogy az nem is létezik/létezhet. Így végül az első hipotézist elvettem.

A disszertáció 2. hipotézise a Nagy-Britanniába irányuló migrációs folyamatok elemzése alapján fogalmazódott meg bennem:

- 2. hipotézis: Nagy-Britannia (mely ország a kelet-európai uniós tagállamok szabad munkaerő-áramlását az elsők között megvalósító országok közé sorolható) esetében, ha külön-külön megvizsgáljuk a kibocsátó országok migrációs folyamatait, akkor belátható, hogy az országok között mutatkozó jövedelmi különbségek nem magyarázzák pontosan az egyes országok között mutatkozó migrációs eltéréseket.***

Barro és Sala-i-Martin modellje (és más elemzések) a jövedelmi különbségeket tekinti a vándorlási döntések mögött meghúzódó legfontosabb tényezőnek. Ebből fakadóan logikus lépésnek számított annak a vizsgálata, hogy a kelet-európai országok vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-ben kifejezett gazdasági lemaradása mennyiben magyarázza az egyes országok vándorlási statisztikáit. A vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP eltérései, illetve a Nagy-Britanniába való vándorlási hajlandóság között valóban szoros összefüggés mutatható ki. Azok az országok, melyek magasabb egy főre eső jövedelemmel rendelkeznek, alacsonyabb elvándorlással jellemezhetők. Ugyanakkor korántsem csak a jövedelmi különbségek befolyásolják a munkavállalók migrációs döntéseit. A Nagy-

Britanniához viszonyított (vásárlóerő-paritásos) GDP/fő lemaradást tekintve a 2004-11 között rendelkezésre álló WRS-statisztikák alapján Magyarország 2004-2005-ben harmadik, 2006-tól (Szlovákiával holtversenyben) negyedik, 2007-2008-ban ötödik, 2009-ben újra negyedik, 2010-ben ismét ötödik a 8 kelet-európai ország rangsorában. Hazánk ugyanakkor az összlakossághoz viszonyított kivándorlási rangsorban szintén csak ötödik, holott a második-harmadik helyen kellene lennie, ha csak a GDP-adatokat néznénk. A Magyarországról Nagy-Britanniában munkát vállalók magyar lakossághoz viszonyított aránya a 2004-2011 közötti időszakra alig több mint a harmada az EU8-ak átlagának, kb. háromnegyede a vele nagyjából azonos fejlettségű észtországi, és kb. negyede, a fejlettségi rangsorban hol egy kicsit mögötte, hol egy kicsit előtte álló szlovákiai adatnak. A GDP kapcsolat szorossága alapján a 2. hipotézist alátámasztó eredményeket kapunk. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy önmagában a kelet-európai országok vásárlóerő-paritásos GDP-jének a brit vásárlóerő-paritásos GDP-jéhez viszonyított lemaradása mennyiben magyarázza a Nagy-Britanniába irányuló lakosságárányos (bruttó) migrációs rátát. Az alábbi táblázat a kapcsolat szorosságát kifejező lineáris korrelációs együtthatókat (r) tartalmazza.

40. táblázat: A taszító tényezők munkavállalási célú migrációra gyakorolt hatása

	CZ	EST	HUN	LAT	LIT	POL	SK	SL	EU8
r	-0,67	-0,83	0,44	-0,22	-0,62	-0,71	-0,61	-0,13	-0,69

Forrás: saját számítás

A táblázatból kiderül, hogy az EU8-akra kimutatható kapcsolat, országonként vizsgálva nagyon eltérő eredményre vezet. Magyarországon még az a feltételezés sem teljesül, hogy az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP emelkedése esetén csökken a migráció. Szlovénia és Lettország esetében pedig a korrelációs együttható értéke alapján csak nagyon gyenge kapcsolatot lehet kimutatni a két változó között. Ugyanakkor Csehország, Észtország, Lengyelország és Szlovákia esetén a korrelációs együttható értéke viszonylag szoros kapcsolatra utal, csakúgy, mint az összesített eredmények.

A fentiek alapján elfogadásra került az értekezés 2. hipotézise és megfogalmaztam a 2. tézist:

2. tézis. Nagy-Britannia esetében az EU8-ak összesített migrációs adatai megfelelnek a jövedelemkülönbségeken alapuló prognózisnak, vagyis a tényadatok belesznek a Barro-modell segítségével becsült tartományba. Az egyes országok között azonban olyan mértékű különbségek mutatkoznak a népességarányos migrációs rátákban, amelyek nem magyarázhatók szignifikánsan csak a jövedelemkülönbségek segítségével.

A disszertáció 3. fejezete a neoklasszikus migráció elmélet alapmodelljéből kiindulva von le következtetéseket. A modell alapján kilenc egyszerűsítő feltételt fogalmazok meg (két országos modell; status quo az induláskor, mely hirtelen megváltozik; TLH-görbe a tényezőellátottság függvénye; két termelési tényező, amelyből a tőke konstans; eltérő bérek a két országban; teljes foglalkoztatás mindkét országban; az áru- és tőkeáramlás hatásainak figyelmem kívül hagyása; tökéletes verseny és információk; homogén termelési tényezők). Minden modellnek vannak egyszerűsítő feltételei, de a neoklasszikus migráció elmélet alapfeltevései számos pontban komolyan eltérnek a valós körülményektől. Ebből adódik a 3. hipotézis:

3. hipotézis:

A neoklasszikus munkaerő-áramlás elméleti alapfeltevéseinek egy része nem igaz az EU-n belüli kelet-nyugati migrációs folyamatokra.

Ezt a hipotézist az egyszerűsítő feltételek kritikai elemzése után melynek eredményeként megállapítottam, hogy a 9 feltételből az európai unió egységes piacán megvalósuló (kelet-nyugati irányú) migrációs folyamatokra mindösszesen kettő teljesül, ahogy azt a 37. ábra is

mutatja:

A neoklasszikus modell axiómái	
 (Nagyjából) teljesül	 (Inkább) Nem teljesül
1) 2 ország	
2) Status quo	2)
3) TLH és a növekedés a termelési tényezők függvénye	3)
4) Két termelési tényező, parciális termelési függvény	4)
5) $\left(\frac{K}{L}\right)_{Külföld} > \left(\frac{K}{L}\right)_{Belföld} \Rightarrow$ $W_{Külföld} > W_{Belföld}$	5)
6) Teljes foglalkoztatás	6)
7) Nincs áru, szolgáltatás, és tőke áramlás	7)
8) Tökéletes verseny, tökéletes és költségmentes információk	8)
9) Homogén termelési tényezők	9)

37. ábra: A Neoklasszikus modell axiómái a gyakorlatban

Forrás: saját ábra

Fentiek alapján a 3. hipotézist elfogadtam és megfogalmaztam dolgozat 3. tézisét:

3. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet alapfeltevései számos esetben olyan mértékben rugaszkodnak el a valóságtól, hogy az már a modell általános alkalmazhatóságát, és a következtetések levonását is veszélyezteti. Mindezek ellenére a neoklasszikus migrációs modellnek van létjogosultsága, amennyiben a nemzetközi munkaerő-áramlás mértékét és hatásait a tiszta piacgazdaság keretei között szeretnénk elméleti síkon megvizsgálni.

Ahogy arra a 3. tézisben is utaltam, a neoklasszikus migrációelméletnek a fenti korlátok mellett is van relevanciája. A modellt lefuttatva és kiterjesztve feloldható az a paradoxon, hogy miért a migráció jóléti hatásai szerint nyertes befogadó országok éltek a derogáció eszközével. A gazdasági migráció alapjait összefoglaló neoklasszikus munkaerő-áramlás elmélet (Krugman & Obstfeld, 2003.) egyértelműsíti, hogy a migráció összesített jóléti hatásai pozitívak, a GDP hatást tekintve pedig a migránsokat befogadó ország nyer, a küldő ország veszít. A csatlakozási tárgyalások során azonban az elmélet szerint leginkább nyertes országok kértek hétéves átmeneti időszakot a szabad munkaerő-áramlás megvalósítására, míg a vesztes szegényebb országoknak a kérdés csak annyiban volt fontos, amennyiben tárgyalási alkupozícióik más

területen a migrációs derogációból adódóan javulhattak. Az elméleti vesztes lett a gyakorlati nyertes. Úgy véltem, hogy a paradoxon feloldható, ha árnyaltabban is megvizsgáljuk a migráció gazdasági következményeit (bérhatás, jövedelem-eloszlás, munkapiaci hatások). Ennek eredményeként fogalmazható meg a 4. hipotézis:

4. hipotézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme.

Az értekezés 3.2.3.2-es alfejezetében bemutatott részletes levezetések és elemzések alapján a 4. hipotézist elfogadtam és megfogalmaztam doktori értekezésem 4. tézisét:

4. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme. Ezek az országok, bár elméletileg jól járnak a szabad munkaerő-áramlással (pozitív GDP és GNI hatás), valójában a várható bér- és munkapiaci feszültségek miatt, elsősorban politikai okokból nyúltak az átmeneti korlátozások eszközéhez.

Az értekezés 4. fejezete felmérte a hazai felsőoktatásban tanuló hallgatók egy részének migrációs potenciálját.

A felmérés kapcsán 3 hipotézist fogalmaztam meg a hallgatók migrációs szándékait illetően:

- 5. hipotézis: A hazai felsőoktatásban tanuló hallgatók komoly migrációs potenciált jelentenek, a 2006-tól 2013-ig terjedő időszakban migrációs hajlandóságuk nőtt.**
- 6. hipotézis: A külföldi munkavállalási szándék terén a magyar hallgatók számára legfontosabb három célország: Ausztria, Nagy-Britannia és Németország.**
- 7. hipotézis: A hallgatók körében mind a tanulási, mind a munkavállalási célú migráció kapcsán kijelenthető, hogy a migrációs célország kiválasztását meghatározó tényezők közül a célország nyelvének ismerete komoly befolyásoló tényező.**

A kérdőíves felmérés eredményei alátámasztották az 5-7. hipotéziseket, mivel azonban a minta nem lett reprezentatív a hipotéziseket annak ellenére is elutasítottam, hogy a felmérések eredményei alátámasztották azokat.

Következtetések és javaslatok

A kutatási koncepció logikája szerint a nagyságrendi kérdés részletes kritikai elemzését követően a várható gazdasági hatásokat kellett megvizsgálni. Ezzel kapcsolatban rengeteg alternatív módszer állt rendelkezésre, melyek közül a neoklasszikus migrációelmélet részletes modellelemzését választottam. Ennek a választásnak több oka is volt:

Egyrészt a neoklasszikus munkaerő-áramlás modelljének az oktatása eléggé elterjedt a hazai (és a külföldi) gazdasági egyetemeken, főiskolákon. Krugman és Obstfeld korábban hivatkozott műve (Krugman & Obstfeld, 2003.) az egyik leggyakrabban használt, és talán legrészletesebb nemzetközi gazdaságtan szakkönyv a hazai tankönyv piacon. A kutatás során felmerült, és a disszertációban megfogalmazott kérdésekre azonban ebben az egyébként sok szempontból nagyon jól hasznosítható könyvből (sem) kapunk választ. Megpróbáltam a hazai oktatási gyakorlatból kiindulva, a modell kereteit megtartva, ám magát a modellt újra átgondolva, kibővítve választ adni néhány megkerülhetetlen dilemmára.

Másrészt a migrációkutatásokban a neoklasszikus alapokon nyugvó bért kiegyenlítő elmélet eléggé elterjedt. A neoklasszikus migrációelméletekkel kapcsolatban azonban számos kritikai észrevétel is megfogalmazható. A modell feltételrendszere, ahogy azt az értekezés 3. tézise megfogalmazza, számos esetben jelentősen eltér az EU-migráció feltételrendszerétől. Joggal merül fel a kérdés, hogy ilyen mértékű eltérések esetén helyesek-e a modelltől levont következtetések. A dilemmát úgy próbáltam meg áthidalni, hogy a neoklasszikus migrációelmélet következtetéseit a megváltozott feltételrendszerhez igazítottam. Ennek eredményeként igazoltam, hogy a régi tagállamok szabad munkaerő-áramlásra vonatkozó derogációs kérelme a neoklasszikus modell következtetéseinek nem mond ellent. Érdekes párhuzam, hogy a 4. tézis nemcsak a szabad munkaerő-áramlást illető német és osztrák derogációs kérelmeket magyarázza, hanem Nagy-Britannia EU kilépése kapcsán is feloldja azt a paradoxont, mely szerint a britek gazdaságilag nyertesei az uniós szabad munkaerő-áramlásnak, mégis korlátozni kívánják azt. Érdekes lehet a kérdést abból az aspektusból is továbbgondolni, hogy vajon Németország, mely a teljes rendelkezésére álló időtartam alatt (vagyis hét éven át) korlátozta a kelet-európai munkaerő-áramlást, milyen megfontolásból ösztönzi a közel-keleti és afrikai menekültek tömeges befogadását.

A felsőoktatásban tanulók migrációs szándékainak elemzése aktuálisabb, mint valaha. Egyrészt a sokat vitatott új felsőoktatási törvény egyik externális hatása¹³⁴, hogy a hazai felsőoktatás

¹³⁴ Annak tárgyalásába most nem mennék bele, hogy pozitív, vagy negatív hatásról beszélhetünk-e inkább.

intézményeinek minden korábbinál erősebb – és egyre inkább globális – versenyt kell folytatnia a minőségi hallgató-állományért. Másrésztől 2011-ben az átmeneti korlátozások ideje lejárt, az Európai Unió egységes belső piaca teljes egészében nyitottá vált a hazai migránsok számára, és úgy tűnik, hogy a gazdagabb tagállamok az európai gazdaság lassulása és az egész uniót súlyosan érintő euró válság ellenére is vonzóak maradtak a magyar munkavállalók számára. A disszertációmban hivatkozott felmérések (Clark & Hardy, 2011), (Sik & Simonovits, 2002.) (Sik & Szeitl, 2016), (Fassmann & Hintermann, 1997) alapján igazolható, hogy az elvándorlásra leginkább az idegen nyelven is kommunikáló 18-30 éves lakosság hajlamos. A felsőoktatási hallgatók több, mint 90%-a ebbe a kategóriába tartozik. A magyar gazdaság jövőbeli teljesítménye szempontjából pedig nagyon fontos, hogy a versenyképes tudással rendelkező, nyelveket beszélő képzett munkaerő itthon helyezkedjen el. A kelet-európai kivándorlás a 2008-as megtorpanást követően a legfrissebb felmérések szerint (DESTATIS, 2016), új lendületet kapott. A magyarok migrációs hajlandósága az elmúlt években egyre nagyobb, ezt a felmérések (Tárki migrációs potenciál) és a valós vándorlási adatok (Eurostat, OECD) egyaránt alátámasztják. A globalizációs folyamatok egyik legfontosabb jellemzője, a termelőeszközökért folytatott globális verseny. Ez alól hazánk sem tudja kivonni magát, az azonban rendkívül fontos, hogy a migrációs folyamatokat stratégiai jelentőségűnek tekintsék a mindenkori gazdaságpolitikai szereplők.

Irodalomjegyzék

- Alecke, B., Huber, P. & Untiedt, P., 2000. *What a Difference a Constant Makes - How Predictable Are International Migration Flows?*, Paris: OECD.
- Baldwin, R. E., 1994. *Towards an Integrated Europe*. London: Centre for Economic Policy Research.
- Barrel, R., FitzGerald, J. & Riley, R., 2007. *EU enlargement and migration: Assessing the macroeconomic impacts*. NIESR Discussion Paper No. 292., London: National Institute of Economic and Social Research.
- Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X., 1995. *Economic Growth*. 1995 szerk. Cambridge: McGraw-Hill.
- Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X., 2004. *Economic Growth*. 2 szerk. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Bauer, T. & Zimmermann, K. F., 1999. *Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact Following EU Enlargement to Central and Eastern Europe*, Bonn: IZA.
- Blaskó, Z., Ligeti, A. S. & Sik, E., 2014. Magyarok külföldön - Mennyien? Kik? Hol?. In: T. Kolosi & I. G. Tóth, szerk. *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: TÁRKI, pp. 351-372.
- Bodvarsson, Ö. B., Simpson, N. B. & Sparber, C., 2015. Migration Theory. In: B. R. Chiswick & P. W. Miller, szerk. *Handbook of the Economics of International Migration*. Amsterdam: Elsevier, pp. 3-51.
- Boeri, T. & Brücker, H., 2001. *Eastern Enlargement and EU-Labour Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities..* Bonn: IZA.
- Brücker, H. és mtsai., 2009. *Labour mobility within the EU in the context of enlargement and the functioning of the transitional arrangements*, Nürnberg: European Integration Consortium.
- Brücker, H. & Franzmeyer, F., 1997. Europäische Union: Osterweiterung und Arbeitskräftemigration. *DIW Wochenbericht*, 64(5), pp. 89-96.
- Burda, M. C., 1995. Migration and the Option Value of Waiting. *Economic and Social Review*, 27. kötet, pp. 1-19.
- Castles, S., de Haas, H. & Miller, M. J., 2013. *The Age of Migration - International Population Movements in the World*. ötödik szerk. London: MacMillan.

- Chiswick, B. R. & Miller, P., 1992. Language in the Immigrant Labour Market.. In: B. R. Chiswick, szerk. *Immigration, Language & Ethnicity: Canada and the United States*.. Washington: American Enterprise Institute, pp. 229-296.
- Chiswick, B. R. & Miller, P., 2014. *Handbook of the Economics of International Migration*. Oxford: Elsevier.
- Clark, N. & Hardy, J., 2011. *Free Movement in the EU. The Case of Great Britain*.. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Cobb, C. W. & Douglas, P. H., 1928. A Theory of Production. *The American Economic Review*, 18(1), p. 139–165.
- Crozet, M., 2004. Do Migrants Follow Market Potentials? An Estimation of a New Economic Geography Model.. *Journal of Economic Geography*, 4(4), pp. 439-458.
- DESTATIS, 2016. *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Ausländische Bevölkerung. Ergebnisse des Ausländerzentralregisters*., Wiesbaden: DESTATIS.
- DESTATIS, 2016. *Statistisches Bundesamt*. [Online] Available at: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/Wanderungen/vorlaeufigeWanderungen.html>
- [Hozzáférens dátuma: 28. február 2017.].
- DPW, 2017. *National Insurance Numbers Allocated to Adult Overseas Nationals*, London: Department for Work & Pensions.
- Dustman, C. és mtsai., 2003. *The impact of EU enlargement on migration flows*. London: Home Office.
- Fassmann, H. & Hintermann, C., 1997. *Migrationspotential Ostmitteleuropa. Struktur und Motivation potentieller Migranten aus Polen, der Slowakei, Tschechien und Ungarn*., Wien: ISR.
- Fassmann, H. & Hintermann, C., 1998. Potential East-West Migration. *Czech Sociological Review*, 6(1), pp. 59-72.
- Fassmann, H., Kohlbacher, J. & Reeger, U., 2014. The Re-Emergence of European East-West Migration - the Austrian Example. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), pp. 39-59.
- Fertig, M. & Schmidt, C., 2000. *Aggregate-Level Migration Studies as a Tool for Forecasting Future Migration Streams*, Bonn: IZA.
- Fóti, K., 2003. *Potential migration from Hungary to Austria after EU accession and possible impact of this*, Budapest: Institut for World Economics.

- Frederiksen, A., Halliday, T. & Koch, A. K., 2010. *What do we work for? An anatomy of pre- and post-tax earnings growth*, Bonn: IZA.
- Greenwood, M. J., 1997. Internal Migration in Developed Countries. In: M. R. Rosenzweig & O. Stark, szerk. *Handbook of Population and Family Economics*. Amsterdam: Elsevier, pp. 647-720.
- Haas, H. d., 2009. *Migration and development A theoretical perspective*, Oxford: International Migration Institut.
- Harris, J. R. & Todaro, M. P., 1970. Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60. kötet, pp. 126-142.
- Hárs, Á., 2008. Csatlakozás és családokozás - a magyar munkaerőpiac és a migráció.. In: T. Kolosi & I. G. Tóth, szerk. *Társadalmi riport. 2008.*. Budapest: TÁRKI, pp. 108-130.
- Hárs, Á., 2016. Elvándorlás és bevándorlás Magyarországon a rendszerváltás után – nemzetközi összehasonlításban. In: Z. Blaskó & K. Fazekas, szerk. *Munkerőpiaci Tükör 2015*. Budapest: MTA KRTK KTI, pp. 39-53.
- Hárs, Á. & Simon, D., 2012. *A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években. Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján. TÁMOP 2.3.2-09/1 Műhelytanulmányok T/15*, Budapest: TÁMOP.
- Hárs, Á. & Simon, D., 2015. *A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon. Vizsgálat a munkaerő-felmérés adatai alapján. BWP 2015/2*, Budapest: MTA - KRTKKI.
- Haynes, M. & Husan, R., 1999. Közép- és Kelet-Európa utolérési kísérletei. *Eszmélet*, 44. kötet, pp. 54-83.
- Hicks, J. R., 1963. *The Theory of Wages*. második szerk. Toronto: Palgrave MacMillan.
- Hines, J. R. J., 1999. Three Sides of Harberger Triangles. *Journal of Economic Perspectives*, 13(2), pp. 167-188.
- Holland, D. és mtsai., 2011. *Labour mobility within the EU The impact of enlargement and the functioning of the transitional arrangements*. London: National Institute of Economic and Social Research.
- Honvári, J., 2008. Migráció=Invázió? Az EU kibővítésének első tapasztalatai. In: J. Honvári, szerk. *20. századi magyar gazdaság és társadalom*. Győr: Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, pp. 406-417.
- Kahanec, M., Zaiceva, A. & Zimmermann, K., 2010. Lessons from Migration after EU Enlargement. In: M. Kahanec & K. Zimmermann, szerk. *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Berlin: Springer Verlag, pp. 3-45.

- Kahanec, M. & Zimmermann, K. F., 2016. *Labor Migration, EU Enlargement, and the Great Recession*. Bonn: Springer.
- Kondoh, K., 2017. *The Economics of International Immigration. Environment, Unemployment, the Wage Gap, and Economic Welfare*. Singapore: Springer.
- Krugman, P. R. & Obstfeld, M., 2003. *Nemzetközi Gazdaságtan*. Budapest: Panem.
- Krugman, P. R., Obstfeld, M. & Melitz, M. J., 2012. *International Economics*. 9 szerk. Boston: Pearson.
- Lakatos, J., 2016. Hungarians working abroad, non-residents working in Hungary (Difficulties in the statistical enumeration). *Statisztikai Szemle*, 94(20), pp. 3-19.
- Layard, R., Blanchard, O., Dornbusch, R. & Krugman, P., 1992. *East-West Migration: The Alternatives*. Tokyo: United Nations University Press.
- Lee, E. S., 1966. A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), pp. 47-57.
- Lewis, A. W., 1954. Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22(2), pp. 139-191.
- Lucas, R. E., 1976. Econometric Policy Evaluation: A Critique. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 1(1), pp. 19-46.
- Lundborg, P., 1997. Free Movement of Labor between Sweden and the New EU Members. In: *Bigger and better Europe? Final report from the committee on the economic effects of EU enlargement*. Stockholm: SOU, p. 156.
- Magyar Nemzeti Bank, 2006. *Magyarország fizetési mérleg statisztikái*, Budapest: MNB.
- Mankiw, N. G., Romer, D. & Weil, D. N., 1992. A Contribution To The Empirics of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), pp. 407-437.
- Novalés, A., Fernández, E. & Ruiz, J., 2014. *Economic Growth*. 2 szerk. Berlin: Springer.
- Polányi, K., 2004. *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. 2 szerk. Budapest: Napvilág.
- Ranis, G. & Fei, J. C. H., 1961. A Theory of Economic Development. *The American Economic Review*, 60(4), pp. 533-565.
- Ravenstein, E. G., 1885. The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society*, 48.(2.), pp. 167-235.
- Ravenstein, E. G., 1889. The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), pp. 241-305.
- Razin, A. & Sadka, E., 2010. *Fiscal and Migration Competition*, hely nélk.: CESIFO.
- Rédei, M., 2008. A tanulói migráció és a munkapiac. In: S. Illés, szerk. *Magyarország vonzásában. Kutatási jelentések sorozat 85.*. Budapest: KSH-NKI, pp. 67-129.

- Rédei, M., Kincses, Á. & Jakobi, Á., 2011. The World seen by Hungarian students: a mental map analysis. *Hungarian Geographical Bulletin*, 60(2), pp. 135-159.
- Salt, J., Clarke, J. & Wanner, P., 2004. *International Labour Migration. Population Studies*. hely nélkül: Council of Europe.
- Samuelson, P. A., 1967. Summary on Factor-Price Equalization. *Interantional Economic Review*, 8(3), pp. 286-295.
- Schiff, M. W., 1994. *How Trade, Aid, and Remittances Affect International Migration*, Washington: the World Bank.
- Sik, E. & Simonovits, B., 2002.. Migrációs potenciál Magyarországon 1993-2001. In: T. Kolosi, I. G. Tóth & G. Vukovich, szerk. *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI, pp. 207-219.
- Sik, E. & Szeitl, B., 2016. Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 25(4), pp. 546-557.
- Simon, J. L., 1999. *The Economic Consequences of Immigration*. Michigan: University of Michigan Press.
- Sinn, H. W. és mtsai., 2001. *EU-Erweiterung und Arbeitskräftemigration. Wege zu einer schrittweisen Annäherung des Arbeitsmarktes*, München: IFO.
- Sjaastad, L. A., 1962. The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), pp. 80-93.
- Straubhaar, T., 2001. *Ost-West Migrationspotential: Wie gross ist es?*. Hamburg szerk. Hamburg: HWWA.
- Tabuchi, T. & Thisse, J., 2002. Taste heterogeneity, labour mobility and economic geography. *Journal of Development Economics*, 69(1), pp. 155-177.
- Tassinopoulos, A. & Werner, H., 1999. *To Move or Not to Move - Migration of Labour in the European Union*. Nürnberg: Institut für Arbeitsmarkt-und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit.
- Todaro, M. P., 1969. A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59(1), pp. 138-148.
- Todaro, M. P. & Maruszko, L., 1987. Illegal migration and US immigration reform: A conceptual framework. *Population and Development Review*, 13(1), pp. 101-114.
- Vogel-Ludwig, K. & Düll, N., 1999. *Auswirkungen der Osterweiterung der Europäischen Union auf Wanderungsströme in Westeuropa*. München: Institut für Wirtschaftsforschung.
- Wallace, C., 1998. *Migration potential in Central and Eastern Europe*, Geneva: IOM.
- Walterskirchen, E. & Dietz, R., 1998. Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt.. In: *WIFO-Monatsberichte*. Wien: WIFO, pp. 531-540.

World Bank, 2011. *Migration and Remittances Factbook 2011*. 2 szerk. Washington: World Bank.

Zipf, G. K., 1946. The P1 P2/D Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons. *American Sociological Review*, 11(6), pp. 677-686.

Internetes források:

EUROSTAT adatbázisa

IMF adatbázis

NINO adatbázis

OECD adatbázisa

WRS adatbázis

Tézisekhez kapcsolódó saját publikációk.

2014

1. Honvári János
A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete
PROSPERITAS 1:(2) pp. 88-101. (2014)
Folyóiratcikk /Szakcikk /Tudományos
2. ifj Honvári János
Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció. Hazai hallgatók külföldi tanulási szándékai
TÉR ÉS TÁRSADALOM 26:(3) pp. 93-113. (2012)
IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya A
Folyóiratcikk /Szakcikk /Tudományos

2011

3. Honvári János
Tökéletlen verseny és profitmaximalizálás
In: Galbács Péter , Szemlér Tamás (szerk.)
Mikroökonómia.380p. Budapest: Saldo, 2011. pp.199-234.
Könyvrészlet /Felsőoktatási tankönyv része /Oktatási
4. Honvári János
Nyitva van az aranykapu?: A német és osztrák munkapiac megnyitásának várható gazdasági hatásai.
In: Róbert Péter (szerk.)
Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben: Kautz Gyula Emlékkonferencia 2011.
június 15. elektronikus formában megjelenő kötete. Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország , 2011.06.15
Győr: Széchenyi István Egyetem, 2011. Paper EE-2. 26 p.
(ISBN:978-963-7175-65-7)

2008

5. Honvári János
Migráció = invázió? Az EU keleti bővítésének első tapasztalatai
In: Honvári János (szerk.)
20. századi magyar gazdaság és társadalom: Konferenciakötet . 491 p.
Konferencia helye, ideje: Győr , Magyarország , 2007.11.08 Győr: Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula
Gazdaságtudományi Kar, 2008. pp. 406-417.
(ISBN:978-963-7175-38-1)
Link(ek): [BME PA közlemény](#)
Befoglaló mű link(ek): [Teljes dokumentum](#), [OSZK](#), [BME PA közlemény](#)
Könyvrészlet /Konferenciaközlemény /Tudományos
Besorolás: Konferenciaközlemény

2006

6. Honvári János
Menni vagy nem menni?: Felsőoktatási hallgatók vándorlási szándéka a migrációs prognózisok és elméletek tükrében
In: Honvári János (szerk.)
Magyar Tudomány Ünnepe: Tények és tévhit a társadalomtudományi kutatásban . Konferencia helye, ideje: Győr ,
Magyarország , 2005.11.02 Győr: Universitas-Győr Kht., pp. 124-137.
(Magyar Tudomány Ünnepe) Tények és tévhit a társadalomtudományi kutatásban
Egyéb konferenciaközlemény /Konferenciaközlemény /Tudományos

2004

7. Dombi Ákos , Honvári János

Az Európai Unió bővítéséből adódó nemzetközi migráció gazdasági vonatkozásai Magyarországra

In: Perényi Áron (szerk.)

A globalizáció hatása a hazai és a nemzetközi társadalmi-gazdasági folyamatokra . 287 p.
Konferencia helye, ideje: Budapest , Magyarország , 2004.11.09 Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi
Egyetem, 2004. pp. 191-200.

(ISBN:963 420 824 X)

Könyvrészlet /Konferenciaközlemény /Tudományos

8. Honvári János

A migráció mint gazdaságpolitikai jelenség

In: Veress József (szerk.)

A transzformáció végén . 402 p.
Nyiregyháza: Stúdium Kiadó, 2004. pp. 379-401.

Könyvrészlet /Szaktanulmány /Tudományos

9. Honvári János, Veress József

Angst vor ungarischem Geist? Wissenschaftliche Mitteilungen der 16. Frühlingsakademie: Einige spezielle Aspekte
der Migration aus Mittel- und Osteuropa

In: Urbancsek Tamás (szerk.)

Wissenschaftliche Mitteilungen der 16. Frühlingsakademie . 138 p.
Konferencia helye, ideje: München , Németország , 2004.05.19 -2004.05.23. Budapest: Logod Verlag, 2004. pp. 6-
12.

Könyvrészlet /Konferenciaközlemény /Tudományos

10. János Honvári

THE ECONOMIC AND UNECONOMIC ASPECTS OF THE DECISION REGARDING THE MIGRATION OF
THE INDIVIDUAL

PERIODICA POLYTECHNICA-SOCIAL AND MANAGEMENT SCIENCES 12:(2) pp. 203-209. (2004)

Folyóiratcikk /Szakcikk /Tudományos

2002

11. Honvári János

A keleti migráció nyugati irodalma

MŰHELYTANULMÁNYOK BME GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR 1:(2) pp. 5-13. (2002)

Folyóiratcikk /Szakcikk /Tudományos

Mellékletek

1. Melléklet: Külföldi célország választásának egyéb tényezői

Már jártam ott csereutazással, és vannak barátaim pl. Litvánia, Lengyelország.
kultúra
félig angol vagyok (GBR, IRL 2. haza)
szeretném megismerni az országot
Szimpátia
Voltam már ott.
Csak ott tanulnék szívesen, ahol később munkát is szívesen vállalnék
Abban az esetben nem számítana az ország nyelve, ha angolul vagy spanyolul lehetne tanulni.
Kíváncsi vagyok, Magyarországhoz képest hogy áll.
Egyes országokban már jártam, és szívesen vissza mennék hosszabb időre.
Barátok miatt.
Személyes tapasztalat.
Rossz tapasztalat
Talán jobbak a tanulási lehetőségek
Közel áll hozzám a kultúrájuk
Érdekelnek
Érdekelnek a szláv népek
Nem szeretnék külföldre menni
Közvetlen ismerőseim tapasztalatai
A gyakorlati oktatásra nagyobb hangsúlyt fektetnek.

2. Melléklet: Kereszt táblák a felmérés eredményeihez

Nyelvtudás és külföldi tanulási szándék

		Külföldi tanulási szándék		Összesen:
		Nincs	Van	
Nyelvtudás:	alap	7	7	14
	közép	46	163	209
	felső	33	68	101
	Összesen:	86	238	324

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,101 ^a	2	,017
Likelihood Ratio	7,635	2	,022
Linear-by-Linear Association	,472	1	,492
N of Valid Cases	324		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,72.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,158	,017
	Cramer's V	,158	,017
N of Valid Cases		324	

**Németországi ismerős és németországi tanulási
szándék**

ismerős	Tanulási szándék		összesen
	nincs	van	
nincs	80	162	242
van	16	61	77
összesen:	96	223	319

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	4,186 ^a	1	,041		
Continuity Correction ^b	3,623	1	,057		
Likelihood Ratio	4,401	1	,036		
Fisher's Exact Test				,046	,026
Linear-by-Linear Association	4,173	1	,041		
N of Valid Cases	319				

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 23,17.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,115	,041
	Cramer's V	,115	,041
N of Valid Cases		319	

volt-e már tanulni külföldön? * menne-e külföldre tanulni? Crosstabulation

Count

		menne-e külföldre tanulni?		Total
		,00	1,00	
volt-e már tanulni külföldön?	,00	77	187	264
	1,00	9	51	60
Total		86	238	324

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5,032 ^a	1	,025	,024	,016
Continuity Correction ^b	4,332	1	,037		
Likelihood Ratio	5,528	1	,019		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	5,017	1	,025		
N of Valid Cases	324				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 15,93.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,125	,025
	Cramer's V	,125	,025
N of Valid Cases		324	

Crosstab

Count

		mig2összk1		Total
		,00	1,00	
jövögyenl	1,00	81	103	184
	2,00	40	33	73
	3,00	4	13	17
Total		125	149	274

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,010 ^a	2	,050
Likelihood Ratio	6,221	2	,045
Linear-by-Linear Association	,027	1	,870
N of Valid Cases	274		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7,76.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,148	,050
	Cramer's V	,148	,050
N of Valid Cases		274	

3. melléklet: Kérdőív

Tisztelt Hallgatók!

Az alábbi kérdőív az egyetemista és főiskolai hallgatók migrációs hajlandóságát hivatott felmérni, az eredményeket PhD dolgozatom elkészítéséhez szeretném használni. A kérdőív kitöltése kb. negyedórát vesz igénybe, teljesen anonim és önkéntes. A kérdőívet terveim szerint az ország több egyetemén, különböző képzési típusban résztvevő hallgatókkal töltetem ki, törekedve arra, hogy az egyes egyetemek súlya, illetve a képzési fajták aránya az országos átlaghoz hasonló legyen.

Minden választ előre is köszönök, ha valaki szeretne az eredményekről tájékoztatást kapni, érdeklődjön a honvari@yahoo.com email címen, és az értékelést rendelkezésére bocsátom.

Honvári János

1) Az alábbi lehetőségek közül, melyik jöhet számításba az Ön számára?

(Kérjük, osztályozzon egytől ötig, ahol az egyes a biztosan nem vállalná, az ötös a biztosan vállalná kategóriát jelöli!)

Külföldi tanulás az EU egyik tagállamában, kevesebb, mint egy évig	1	2	3	4	5
Külföldi tanulás az EU egyik tagállamában, több mint egy évig	1	2	3	4	5
Külföldi munkavállalás az EU egyik tagállamában, kevesebb, mint egy évig	1	2	3	4	5
Külföldi munkavállalás az EU egyik tagállamában, több mint egy évig	1	2	3	4	5
Külföldi letelepedés az EU egyik tagállamában, életem végéig	1	2	3	4	5

2) Az Európai Unió mely államaiban tanulna szívesen?

(Kérjük, osztályozzon egytől ötig, ahol az egyes a biztosan nem vállalná, az ötös a biztosan vállalná kategóriát jelöli!)

Ausztria	1	2	3	4	5	Görögország	1	2	3	4	5	Németország	1	2	3	4	5
Belgium	1	2	3	4	5	Hollandia	1	2	3	4	5	Olaszország	1	2	3	4	5
Bulgária	1	2	3	4	5	Írország	1	2	3	4	5	Portugália	1	2	3	4	5
Ciprus	1	2	3	4	5	Lengyelország	1	2	3	4	5	Románia	1	2	3	4	5
Csehország	1	2	3	4	5	Lettország	1	2	3	4	5	Spanyolország	1	2	3	4	5
Dánia	1	2	3	4	5	Litvánia	1	2	3	4	5	Svédország	1	2	3	4	5
Észtország	1	2	3	4	5	Luxemburg	1	2	3	4	5	Szlovákia	1	2	3	4	5
Finnország	1	2	3	4	5	Málta	1	2	3	4	5	Szlovénia	1	2	3	4	5
Franciaország	1	2	3	4	5	Nagy-Britannia	1	2	3	4	5						

3) Az előző kérdésnél milyen szempontok szerint rangsorolta az egyes országokat? Kérjük, osztályozzon!

(1-es egyáltalán nem befolyásolja a választást, 5-ös teljes mértékben indokolja a választást)

Beszélem a nyelvet	1	2	3	4	5
Meg akarom tanulni a nyelvet	1	2	3	4	5
Itt a legjobbak az ösztöndíj lehetőségek	1	2	3	4	5
Itt a legjobbak a tanulási lehetőségek	1	2	3	4	5
Sok jót hallottam erről az országról	1	2	3	4	5
Olcsó a megélhetés	1	2	3	4	5
Könnyű a megélhetéshez szükséges pénzt megkeresni	1	2	3	4	5
Kedvesek az itt élő emberek	1	2	3	4	5
Kellemes a klíma	1	2	3	4	5
Egzotikus országnak tartom, kíváncsi vagyok rá	1	2	3	4	5

Egyéb:.....

4) Az Európai Unió mely államaiban dolgozna szívesen?

(Kérjük, osztályozzon egytől ötig, ahol az egyes a biztosan nem vállalná, az ötös a biztosan vállalná kategóriát jelöli!)

Ausztria	1	2	3	4	5	Görögország	1	2	3	4	5	Németország	1	2	3	4	5
Belgium	1	2	3	4	5	Hollandia	1	2	3	4	5	Olaszország	1	2	3	4	5
Bulgária	1	2	3	4	5	Írország	1	2	3	4	5	Portugália	1	2	3	4	5
Ciprus	1	2	3	4	5	Lengyelország	1	2	3	4	5	Románia	1	2	3	4	5
Csehország	1	2	3	4	5	Lettország	1	2	3	4	5	Spanyolország	1	2	3	4	5
Dánia	1	2	3	4	5	Litvánia	1	2	3	4	5	Svédország	1	2	3	4	5
Észtország	1	2	3	4	5	Luxemburg	1	2	3	4	5	Szlovákia	1	2	3	4	5
Finnország	1	2	3	4	5	Málta	1	2	3	4	5	Szlovénia	1	2	3	4	5
Franciaország	1	2	3	4	5	Nagy-Britannia	1	2	3	4	5						

5) Az előző kérdésnél milyen szempontok szerint rangsorolta az egyes országokat?

(1-es egyáltalán nem befolyásolja a választást, 5-ös teljes mértékben indokolja a választást)

- Itt lehet a legjobban keresni
 Beszélem a nyelvet
 Itt a legkönnyebb a szakmában elhelyezkedni
 Itt a legjobbak a továbbképzési lehetőségek
 Sok jót hallottam erről az országról
 Olcsó a megélhetés
 Könnyű a megélhetéshez szükséges pénzt megkeresni
 Kedvesek az itt élő emberek
 Kellemes a klíma
 Egzotikus országnak tartom, kíváncsi vagyok rá

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

Egyéb:.....

6) Az Európai Unió melyik államában élne szívesen?

(Kérjük, osztályozzon egytől ötig, ahol az egyes a biztosan nem vállalná, az ötös a biztosan vállalná kategóriát jelöli!)

- Ausztria
 Belgium
 Bulgária
 Ciprus
 Csehország
 Dánia
 Észtország
 Finnország
 Franciaország

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

- Görögország
 Hollandia
 Írország
 Lengyelország
 Lettország
 Litvánia
 Luxemburg
 Málta
 Nagy-Britannia

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

- Németország
 Olaszország
 Portugália
 Románia
 Spanyolország
 Svédország
 Szlovákia
 Szlovénia

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

7) Az előző kérdésnél milyen szempontok szerint rangsorolta az egyes országokat?

(1-es egyáltalán nem befolyásolja a választást, 5-ös teljes mértékben indokolja a választást)

- Beszélem a nyelvet
 Itt a legkönnyebb a szakmában elhelyezkedni
 Itt a legjobbak a munkavállalási lehetőségek
 Sok jót hallottam erről az országról
 Olcsó a megélhetés
 Könnyű a megélhetéshez szükséges pénzt megkeresni
 Kedvesek az itt élő emberek
 Kellemes a klíma
 Egzotikus országnak tartom, kíváncsi vagyok rá

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

Egyéb:.....

8) Milyen előkészületeket tett a külföldi tanulás érdekében? (több válasz is lehetséges)

- Információ gyűjtése külföldi ösztöndíj lehetőségekről
 Pályázat külföldi ösztöndíjra
 Információ gyűjtése külföldi egyetemekről
 Külföldi egyetem kiválasztása
 Szállás keresése
 Nyelvtanulás
 Egyéb:.....
 Semmilyen

9) Milyen előkészületeket tett a külföldi munkavállalás érdekében? (több válasz is lehetséges)

- Információ gyűjtése külföldi munkalehetőségekről
 Külföldi állásinterjú
 Információ gyűjtése külföldi szálláslehetőségekről
 Külföldön használni kívánt képesítés megszerzése
 Szállás keresése
 Nyelvtanulás
 Egyéb:.....
 Semmilyen

10) Van-e az EU (2-es kérdésben felsorolt) országaiban élő ismerőse?

- Igen, külföldi állampolgár. Ország(ok):
- Igen, külföldön élő magyar állampolgár. Ország(ok):.....
- Nincsen külföldön élő ismerősöm. => *Ha nincs külföldi ismerőse, ugorjon a 13. kérdésre!*

11) Befolyásolja-e az a tény, hogy van külföldön élő ismerőse, a külföldi tanulási/ munkavállalási/ letelepedési szándékát?

- Igen, pozitívan, a tanulási a munkavállalási a letelepedési szándékomat.
- Igen, negatívan, a tanulási a munkavállalási a letelepedési szándékomat.
- Nem befolyásolja egyiket sem.

12) Tart-e kapcsolatot külföldön élő ismerősével?

- Igen, szoros kapcsolatot tartunk. Igen, laza kapcsolatot tartunk.
- Nem tartjuk a kapcsolatot. Nem tartjuk a kapcsolatot.

13) Volt-e már valaha az Európai Unió (2. kérdésben felsorolt) országainak valamelyikében tanulni?

- Igen, ösztöndíjjal. Ország(ok):
.....
- Igen, de nem ösztöndíjként. Ország(ok):
.....
- Más országban voltam. Ország(ok):
.....
- Nem voltam. => *Ha nem volt, ugorjon a 19-es kérdésre!*

- Egy ismerősöm ajánlotta
A családdal beszéltünk róla
Az Interneten néztem utána a külföldi tanulási lehetőségeknek
A médiában értesültem róla
Egyéb:.....

14) Ha volt már külföldön tanulni, milyen tapasztalatai voltak a külföldön való boldogulással kapcsolatban?

- Túlnyomórészt kellemes tapasztalataim vannak.
 Túlnyomórészt kellemetlen tapasztalataim vannak.
 Vannak kellemes és kellemetlen tapasztalataim is.

15) Mi volt a megélhetéshez szükséges jövedelem forrása?

- Csak ösztöndíj
 Csak szülői/családi támogatás
 Csak munkavállalás
 Ösztöndíj és szülői/családi támogatás
 Ösztöndíj és munkavállalás
 Szülői/családi támogatás és munkavállalás
 Ösztöndíj, szülői/családi támogatás és munkavállalás
 Egyéb:.....

16) Honnan tudott a külföldi tanulás lehetőségéről?

- Az egyetemen/főiskolán hallottam róla

19) Egyetért-e az alábbi állításokkal?

(1-es: egyáltalán nem értek egyet, 5-ös: teljesen egyetértek)

A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a családdal történő egyeztetés.	1	2	3	4	5
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja barátommal/barátommal történő egyeztetés	1	2	3	4	5
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy egyedül vágok bele, vagy ismerősökkel.	1	2	3	4	5
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a család anyagi helyzete.	1	2	3	4	5
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy sikerül-e ösztöndíjat szerezni, vagy sem.	1	2	3	4	5
A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy sikerül-e külföldön munkát szerezni, vagy sem.	1	2	3	4	5

20) Volt-e már valaha külföldön dolgozni?

- Igen, ország(ok):.....
- Nem voltam. => *Ha nem volt, ugorjon a 24-es kérdésre!*

21) Ha igen milyen tapasztalatai voltak a külföldön való boldogulással kapcsolatban?

- Túlnyomórészt kellemes tapasztalataim vannak.
 Túlnyomórészt kellemetlen tapasztalataim vannak.
 Vannak kellemes és kellemetlen tapasztalataim is.

22) Ha lehetséges lenne, visszatérne-e ismét külföldi munkahelye színhelyére?

- Igen, mindenképpen.
 Talán.
 Inkább másik helyre mennék.
 Nem, semmiképp.

17) Ha lehetséges lenne, visszatérne-e ismét külföldi tanulmányai színhelyére?

- Igen, mindenképpen.
 Talán.
 Inkább másik helyre mennék.
 Nem, semmiképp.

18) Ha nem, miért?

.....
.....

23) Honnan tudott a külföldi munkavállalás lehetőségéről?

- Az egyetemen/főiskolán hallottam róla
 Egy ismerősöm ajánlotta
 Az Interneten néztem utána a külföldi munkavállalási lehetőségeknek
 A médiában értesültem róla
 Állásinterjún nyertem el a külföldi munkát
 A családban beszéltünk róla
 Egyéb:.....

24) Egyetért-e az alábbi állításokkal?*(1-es: egyáltalán nem értek egyet, 5-ös: teljesen egyetértek)*

A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a családdal történő egyeztetés.	1	2	3	4	5
A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja barátommal/barátommal történő egyeztetés	1	2	3	4	5
A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy egyedül vágok bele, vagy ismerősökkel.	1	2	3	4	5
A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja a család anyagi helyzete.	1	2	3	4	5
A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy mennyi lesz a fizetésem.	1	2	3	4	5
A külföldi munkavállalásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja, hogy sikerül-e külföldön munkát szerezni, vagy sem.	1	2	3	4	5

25) Mekkora (havi bruttó) fizetést tartana méltányosnak a szakmájában pályakezdőként?

Szabadságjogok	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
----------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

26) Mennyi az a (havi bruttó) fizetés, amelyet minimum elvárna azért, hogy külföldön dolgozzon a szakmájában?

28) Neme:

Férfi Nő

27) Mennyire elégedett Magyarországon az alábbiakkal?
(Kérjük, osztályozzon! 1-es: egyáltalán nem vagyok elégedett, 10-es: teljesen elégedett vagyok)

29) Életkor:.....

30) Egyetem/Főiskola.....

Elérhető jövedelem	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Jövedelmi egyenlőtlenségek	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Foglalkoztatási lehetőségek	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Munkakörülmények	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Emberek mentalitása	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Környezet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Biztonság	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Politikai kultúra	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

31) Kar:.....

32) Szak:.....

33) Évfolyam:.....

34) Nyelvtudás:

- Angol: nagyon jó jó közepes kezdő
- Német: nagyon jó jó közepes kezdő
- Francia: nagyon jó jó közepes kezdő
- Spanyol:nagyon jó jó közepes kezdő
- Olasz: nagyon jó jó közepes kezdő
- Egyéb:.....nagyon jó jó közepes kezdő

35) Hol lakik?

- Szülőknél
 Rokonoknál
 Ismerősnél
 Kollégiumban
 Albérletben
 Saját lakásban
 Egyéb:.....

36) Mennyi pénzből gazdálkodik egy hónapban?

- Kevesebb, mint 25000 Ft

- 25000 és 40000 Ft között
 40000 és 55000 Ft között
 Több mint 55000 Ft-ból

37) Mi az itthoni megélhetésének forrása?

- Csak ösztöndíj
 Csak szülői/családi támogatás
 Csak munkavállalás
 Ösztöndíj és szülői/családi támogatás
 Ösztöndíj és munkavállalás
 Szülői/családi támogatás és munkavállalás
 Ösztöndíj, szülői/családi támogatás és munkavállalás
 Egyéb:.....

Köszönöm az együttműködést!

**4. melléklet: Regressziós modell a jövedelemkülönbségek és a bruttó migrációs ráta közötti kapcsolat tesztelésére Nagy-Britannia példáján.
Részletes eredmények.**

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**CSEHORSZÁG**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,673456
r-négyzet	0,453543
Korrigált r-négyzet	0,432525
Standard hiba	5,06E-05
Megfigyelések	28

VARIANCIAANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	5,52E-08	5,52E-08	21,57923	8,57206E-05
Maradék	26	6,66E-08	2,56E-09		
Összesen	27	1,22E-07			

	<i>Koefficiens</i>	<i>standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,000791	0,000133	5,951749	2,79E-06	0,00051755	0,001063638	0,00051755	0,001063638
X változó 1	-0,00089	0,000192	-4,64534	8,57E-05	-0,001286006	-0,000497027	-0,001286006	-0,000497027

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Észtország**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,826183922
r-négyzet	0,682579872
Korrigált r-négyzet	0,670371406
Standard hiba	6,9853E-05
Megfigyelések	28

VARIANCIAANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	2,72812E-07	2,72812E-07	55,91036964	6,13048E-08
Maradék	26	1,26866E-07	4,87945E-09		
Összesen	27	3,99677E-07			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,001187333	0,000122107	9,723683961	3,78736E-10	0,000936338	0,001438329	0,000936338	0,001438329
X változó 1	-0,001632361	0,000218308	-7,477323695	6,13048E-08	-0,002081099	-0,001183622	-0,002081099	-0,001183622

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Magyarország**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,446281434
r-négyzet	0,199167119
Korrigált r-négyzet	0,168365854
Standard hiba	4,49687E-05
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	1,30759E-08	1,30759E-08	6,466199386	0,017289299
Maradék	26	5,25769E-08	2,02219E-09		
Összesen	27	6,56527E-08			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	-5,57031E-05	0,000101249	-0,550157944	0,586906853	-0,000263824	0,000152418	-0,000263824	0,000152418
X változó 1	0,000471122	0,000185272	2,542872271	0,017289299	9,02908E-05	0,000851954	9,02908E-05	0,000851954

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Lettország**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,219025752
r-négyzet	0,04797228
Korrigált r-négyzet	0,011355829
Standard hiba	0,000548128
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	3,93621E-07	3,93621E-07	1,310129159	0,262799362
Maradék	26	7,81155E-06	3,00444E-07		
Összesen	27	8,20517E-06			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,002192355	0,000802953	2,730365933	0,01120526	0,000541862	0,003842848	0,000541862	0,003842848
X változó 1	-0,002055731	0,001796012	-1,144608736	0,262799362	-0,005747485	0,001636024	-0,005747485	0,001636024

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Litvánia**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,618337661
r-négyzet	0,382341462
Korrigált r-négyzet	0,358585365
Standard hiba	0,000338161
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	1,84044E-06	1,84044E-06	16,09445579	0,000453348
Maradék	26	2,97317E-06	1,14353E-07		
Összesen	27	4,81361E-06			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,003393157	0,000511284	6,636542537	4,86552E-07	0,002342198	0,004444116	0,002342198	0,004444116
X változó 1	-0,004238766	0,001056577	-4,011789599	0,000453348	-0,006410592	-0,00206694	-0,006410592	-0,00206694

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Lengyelország**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,710676709
r-négyzet	0,505061385
Korrigált r-négyzet	0,486025284
Standard hiba	0,000213588
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	1,21037E-06	1,21037E-06	26,53176697	2,25759E-05
Maradék	26	1,18611E-06	4,56197E-08		
Összesen	27	2,39648E-06			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,002260138	0,000308392	7,328771001	8,78417E-08	0,001626228	0,002894048	0,001626228	0,002894048
X változó 1	-0,003301282	0,000640914	-5,150899628	2,25759E-05	-0,004618699	-0,001983865	-0,004618699	-0,001983865

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Szlovákia**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,61899925
r-négyzet	0,383160071
Korrigált r-négyzet	0,359435458
Standard hiba	0,000260695
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	1,09761E-06	1,09761E-06	16,15031937	0,000445194
Maradék	26	1,76701E-06	6,79619E-08		
Összesen	27	2,86461E-06			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,002183708	0,000358942	6,083728905	1,98457E-06	0,001445891	0,002922	0,001445891	0,002921524
X változó 1	-0,002484021	0,000618108	-4,018745994	0,000445194	-0,003754561	-0,00121	-0,003754561	-0,001213481

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA**Szlovénia**

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,130250898
r-négyzet	0,016965296
Korrigált r-négyzet	-0,020843731
Standard hiba	4,66219E-06
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	9,75318E-12	9,75318E-12	0,44871021	0,508854082
Maradék	26	5,65137E-10	2,1736E-11		
Összesen	27	5,7489E-10			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	3,03075E-05	1,24472E-05	2,434891519	0,022064622	4,72199E-06	5,58931E-05	4,72199E-06	5,58931E-05
X változó 1	-1,10475E-05	1,64923E-05	-0,669858351	0,508854082	-4,4948E-05	2,2853E-05	-4,4948E-05	2,2853E-05

ÖSSZESÍTŐ TÁBLA

KKE 8

<i>Regressziós statisztika</i>	
r értéke	0,692500343
r-négyzet	0,479556726
Korrigált r-négyzet	0,459539677
Standard hiba	0,000128058
Megfigyelések	28

VARIANCIANALÍZIS

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F szignifikanciája</i>
Regresszió	1	3,92871E-07	3,92871E-07	23,95741376	4,4379E-05
Maradék	26	4,26367E-07	1,63987E-08		
Összesen	27	8,19239E-07			

	<i>Koefficiensek</i>	<i>Standard hiba</i>	<i>t érték</i>	<i>p-érték</i>	<i>Alsó 95%</i>	<i>Felső 95%</i>	<i>Alsó 95,0%</i>	<i>Felső 95,0%</i>
Tengelymetszet	0,001701188	0,000231294	7,355105922	8,23988E-08	0,001225758	0,002176619	0,001225758	0,002176619
X változó 1	-0,002116465	0,000432405	-4,894631115	4,4379E-05	-0,003005287	-0,001227643	-0,003005287	-0,001227643

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani azoknak a személyeknek, akik nélkül ez a disszertáció biztosan nem jött volna létre.

Prof. Dr. Veress Józsefnek köszönöm, hogy a kezdetektől támogatta tudományos pályafutásomat, rengeteget köszönhetek neki.

Témavezetőm Artner Annamária olyan helyzetben állt mellém, amikor nagyon nagy szükségem volt a támogatásra. Nagyon sokat jelentett számomra a pozitív gondolkodása és a témámban való jártassága. Tudtam, hogy mindig számíthatok rá, ezért rendkívül hálás vagyok neki.

Prof. Dr. Székely Csabának a Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola korábbi vezetőjének a segítőkészségét és jóindulatát szeretném megköszönni.

Feleségem, szüleim, és további családtagjaim végig mögöttem álltak, ha kellett szakmai segítséget adtak, ha kellett biztattak, ha kellett velem együtt izgultak, sokszor talán még nálam is jobban aggódtak. Feleségem biztosította számomra azt a szerető családi háttérrel, amely nélkül az alkotó munka nem jöhetett volna létre. Kisebbik húgom az angol nyelvű szövegek fordításában, stilizálásában segített, mindig pontosan és készségesen. Azt a hálát, amit feleségem és szüleim felé érzek nem tudom írásban kifejezni, ezért ezt nekik személyesen próbálom majd elmondani.

Végül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni jelenlegi és korábbi kollégáimnak, doktorandusz társaimnak a támogatását. Név szerint meg szeretném említeni közülük Bécsi Józsefet, Bódi Erzsébetet, Csongrádi Gyöngyit, Dombi Ákost, Engelberth Istvánt, Farkas Pétert, Halm Tamást, Hauber Györgyöt, Király Gábort, Koppány Krisztiánt, Kovács Norbertet, Nagy Andrást és Szigeti Cecíliát.

NYILATKOZAT

Alulírott Honvári János jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy A NEMZETKÖZI MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS ELMÉLETE ÉS AZ ELMÉLETEK GYAKORLATI TESZTJE NÉHÁNY EURÓPAI UNIÓS PÉLDA ALAPJÁN című PhD értekezésem önálló munkám, az értekezés készítése során betartottam a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. szabályait, valamint a Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola által előírt, a doktori értekezés készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.¹³⁵

Kijelentem továbbá, hogy az értekezés készítése során az önálló kutatómunka kitétel tekintetében a programvezetőt illetve a témavezetőt nem tévesztettem meg.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy az értekezést nem magam készítettem, vagy az értekezéssel kapcsolatban szerzői jogsértés ténye merül fel, a Soproni Egyetem megtagadja az értekezés befogadását.

Az értekezés befogadásának megtagadása nem érinti a szerzői jogsértés miatti egyéb (polgári jogi, szabálysértési jogi, büntetőjogi) jogkövetkezményeket.

Kelt: Sopron, 2017.10.28.

.....

doktorjelölt

¹³⁵ 1999. évi LXXVI. tv. 34. § (1) A mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti. 36. § (1) Nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul.

Jelen doktori disszertáció az „EFOP-3.6.1-16-2016-00018 – A felsőoktatási rendszer K+F+I szerepvállalásának növelése intelligens szakosodás által Sopronban és Szombathelyen” című projekt támogatásával valósult meg.

This doctoral thesis was made in frame of the „EFOP-3.6.1-16-2016-00018 – Improving the role of research+development+innovation in the higher education through institutional developments

assisting intelligent specialization in Sopron and Szombathely”.